

Янка Сіпакоў

ВЕЧА СЛАВЯНСКІХ БАЛАД

Выданне другое, дапоўненае

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1988

ББК 84Бел7
С 39

С $\frac{4702120200—004}{М 302(03) — 88}$ 132—87
ISBN 5-340-00359-0

© Выдавецтва «Мастацкая літаратура», 1988.

ВЕЧА СЛАВЯНСКІХ БАЛАД

ДАСВЕЦЦЕ

Руская балада. XX стагоддзе

На вуліцы Шырокай — крокі, крокі,
На вуліцы Шырокай — пільныя званкі,
На вуліцы Шырокай — вока на воку:
На вуліцы Шырокай мак таўкуць шпікі.

Шастаюць філёры, нібыта здані,
Вушы паліцэйскіх — ля кожнай сцяны.
Ломяцца філёры,
прыкідваюцца,
маняць —
Шукаюць падбухторшчыка ўпарта яны.

Аблізваючы пальцы, залітыя лёкам,
Адмыкаюць нехаця мяшчане замкі...
На вуліцы Шырокай —
крокі, крокі,
На вуліцы Шырокай — спрэс шпікі.

Злуюцца мяшчане:
— І што яму трэба?
Навошта ён прэцца адзін на ражон?
Ёсць жа і хлеб у нас, ёсць і да хлеба...
Чаго ж так яшчэ дамагаецца ён?!

Жыў бы, як мы — нават дробязі рады! —
Даіў бы штовечар, як мы, самавар...
Яму ж не падабаюцца, бачыце, улады,
Яму ж не даспадобы, бачыце, цар!

І што, божа мілы, пайшлі за людзі —
Нельга спакойна пажыць з-за такіх,—
Злуюцца мяшчане.
Б'юць сябе ў грудзі.
Сытыя гладзяць свае валлякі.

Дзверы расчыняць, дзверы зачыняць,
Шукаюць,
шукаюць — і ўсё, бач, дарма...
Ну, дзе ж ён,
ну, дзе ж ён, гэты злачынец?
Як скрозь зямлю праваліўся...
Няма!

Зацесна зрабілася тут, на Шырокай,
Звоняць, як кайданы цяжкія,
званкі...
На вуліцы Шырокай — крокі, крокі:
Леніна шукаюць упарта шпікі.

А ён ужо, Ленін, спяшаецца ў Смольны,
Дзе яго чакае працоўны Савет...
Вось-вось «Аўрора» свет стары расколе...
Вось-вось заднееецца
новы наш свет.

СНЯДАННЕ

Балада рэвалюцыі. XX стагоддзе

Што ж, не саромцеся, панове,—
На поўніцу,
                на поўніцу хапайце,
Пакуль у місах — гэткіх далікатных! —
Не схаладала страва...
                                    Ешце, ешце!
Смялей трымайце зграбненькія лыжкі
У мякенькіх, дагледжаных руках.
А на мяне увагі не звяртайце:
Такой бяды —
                "забыліся" сумысля
Перада мной, савецкім дыпламатам,
На прадстаўнічым гэтакім прыёме
Пакласці лыжку...
                                Не бяда — прывыклі,
Бо колькі ўжо гаспадароў «гасцінных»
Пра лыжкі нашы гэтак забывалі
І потым пасміхаліся пацiху
Ў свае талеркі...
                            Што ж, няма тут дзіва:
У лыжцы той, што сёння не далі мне,
З якою асалодай, каб прымелі,
Вы б нашу рэвалюцыю ўтапілі,
А заадно і новую краіну,
Якая босымі нагамі і лапцямі
Адважылася, бы кату на хвост той,
На фрак ваш дабрачынны наступіць...
Што ж, ешце весялей, панове,
І рот смялей паўнютка набівайце
Біфштэксамі, біфштэксамі.
                                        Хапайце
Усё, што на стале стаіць...
                                        Нічога...

Бярыце і маё сабе,
бярыце!
Вы на мяне увагі не звяртайце:
Такой бяды — «забыліся» таксама
Відэлец мне падаць...
Вы ешце, ешце...
А я, паны, нічога — абыдуся,
Бо голад для мяне не навіна.
Тым больш, было б мне нават брыдкавата
Тут,
за сталом за вашым, аб'ядацца
Тады,
як галадае мой народ...
А мы ж усе аднолькавыя зараз —
Рабочыя, сяляне дыпламаты,
Усе мы галадаем,
халадаем,
Каб цёпла краю нашаму было...
Што вы сказаць хацелі?
Рот напханы,
Напоўнены да краю —
аж праз губы,
Здаецца, выціскаецца дастатак...
Ну што талковае сказаць тут можна!
Навокал жвачка,
жвачка,
жвачка...
О, гэты статак жвачных за сталамі,
Што хрумстае і спераду і збоку!
Я пацярплю...
Вы ешце...
Не глядзіце
Яхідна на мяне так.
Усё роўна
У заўтрашніх газетах вы напішаце,
Што дадзена было сняданне
У гонар бальшавіцкага пасла.

КАМУНІСТ

Партыйная балада. XX стагоддзе

Прайдзісветы пілі, як у бочку — булькатала,
лілася гарэліца,
І потым, п'яныя,
з гогатам лавілі жанчын і дзяўчат.
А ён засланяў рэвалюцыю ад тых,
хто над праўдаю цвеліцца,
Бо ведаў,
што ёй не ў радасць гэты сп'янелы чад.

Прайдзісветы нявер'е пладзілі, і новую ўладу,
шчаслівыя,
Бы той капялюш,
прымервалі пад свой анархічны грэх.
А ён рэвалюцыю беражна,
нібы нявесту цнатлівую,
Засланіўшы сабой бескарысліва,
у сцюжах аддана грэў.

Прайдзісветы кралі мільёны — як воллі,
мяшкі набіваліся,
Усё хапатліва хапалі, усё да сябе граблі.
А ён, галодны і босы
(колькі мяшчане смяяліся!),
Аддаваў сваёй рэвалюцыі апошні і хлеб,
і рублі.

«Выдае сябе за святога,—
злаваліся здзіўлена многія.—
Нашто? Рэвалюцыя спіша — ты пі,
і цалуйся, і еш.
А твая чысціня і цнатлівасць —
на сёння адна дэмагогія.
Ды і наогул, каму ты жыццё сваё ўсё беражэш?!»

А ён паціскаў плячыма —
не мог як след разабрацца ён,
Пра што мяшчане гавораць?
Хто над жыццём дрыжыць?..
Ён проста, калі было трэба,
выйшаў на кулі бяляцкія
І аддаў сваё сонца і неба,
каб магла рэвалюцыя жыць.

СЯЎБА

Беларуская балада. XX стагоддзе

На папялішчы, на пачарнелым
Яна сядзела — жанчына ў белым;
На чорнай пляме відна здалёку,
Нібы цяпельца ў халодным змроку,
Ля галавешак — былога ганка —
Сядзела ў одуме партызанка.
А навакола вясна буяла,
Трава пад попелам бушавала,
Трава рассоўвала ўбок вуголле —
Жыццё ірвалася зноў на волю.
І ўжо фашыстаў — нідзе, нікога,
Ідзе, вяселіцца перамога,
І ёю пахне усё на свеце:
Лісцё і неба, зямля і вецер,
І папялішча, дзе каля ганка
Сядзіць у одуме партызанка.
А на каленях — дзіцячай жменькай —
Ляжыць вузельчык, такі маленькі,
Дзе знемагае ўжо столькі летаў —
Сяўбы чакае насенне кветак:
У садку сваім семя тое
Яна сабрала перад вайною
І з таго часу з сабой заўсёды
Яго насіла ва ўсе нягоды,
Як талісман той блюла на радасць:
З ім прахадзіла яна блакады
І праз балоты яго, сухое,
Як порах, несла над галавою —
Збудзіць баялася ў ім, ціхмяным,
Бучную сілу жыцця зарана.
Бо калі зерне ды прарастае,
Хто ў вузялочку яго ўтрымае?!
Яна развязвала дужа рэдка

Вузельчык гэты, дзе млелі кветкі.
Упершыню яго развязала.
Калі мужа свайго хавала —
У маёвае тое ранне
Сябры прынеслі яго з задання...
Закрасаваліся на магіле
Зноў кветкі тыя, што так любілі
Іх даваенны гарод, каторы
Яны, звязаныя нават, снілі...
Тады ў вузельчык сыпнуўся порах
(Яна набоі рабіла мальцам,
І парашынкі прыліплі к пальцам).
А ў другі раз насенне брала,
Калі сына свайго хавала —
Яго прывезлі з цяжкога бою
З ацежалелаю галавою...
Зачырванелі над хлопцам макі...
А ў вузел трапіў панюх табакі
(Крышыла маці табаку мальцам,
І парашынкі прыліплі к пальцам).
А ў трэці раз яго развязала,
Калі дачушкі малой не стала,
Яе заняньчыў касцісты голад —
Яна памерла ў блакадны холад.
І засталося дзяўчо ў той выспе,
Над выспай кветак гародчык выспеў,
А ў вузялочку запахлі крошкі
(Дзяўчынка хлеба прасіла трошкі,
Збіралі крошкі ўсе па кішэнях,
Сабралі крошак цэлую жменю,
Ды толькі позна — дзяўчо згарэла...).
Таму сягоння на пачарнелым
На папялішчы вясновым ранкам
Сядзіць самотная партызанка...
А з вузялочка, што у прыполе,
Зярняты прагнуць упасці долу —
Як цягне, цягне іх да зямліцы,
Каб абудзіцца, праз дзёрн прабіцца!
Вось партызанка ўзнімае вочы,
Яна развязвае вузялочак,
Нібы пупышка — набухлы гэткі...
— Ўзыходзьце, кветкі, буяйце, кветкі!
Не асыпайцеся вы ніколі —

Перамажыце той чорны колер,
Які зялёным, вясновым ранкам
Сустрэў няветліва партызанку.
А калі можаце — хоць бы трошкі! —
І вы ўзыдзіце, хлебныя крошкі.
Як будзе голад — і ўдзень і ўночы
Хай лазяць дзеці у мой гародчык!
Яшчэ прашу я — ўзыходзь, табака!
Я зацягнуся табой са смакам,
Бо я прывыкла курыць задужа —
Куру за сына, куру за мужа...
І толькі порах — мой даўні вораг,
Не узыходзь, не дамешвай гора!
Звяжыце моцна яго, карэнні,—
Хай задыхнецца ў зямных скляпеннях...
На папялішчы на пачарнелым
Яна хадзіла — жанчына ў белым...
На чорнай пляме відна здалёку,
Нібы цяпельца ў халодным змроку.
Ля галавешак — былога ганка —
Кветкі сеяла партызанка.

МЯЧЫК

Польская балада. ХХ стагоддзе

Скача мячык, скача мячык,—
Паспрабуй ты дагані!
За калючым дротам мячык
Скача весела ў гульні.

Ах, які харошы дзядзька,
Хоць і немец:
Пагуляць даў мяч-прысядзьку,
Мяч-шаленец.
Дзядзька ж доктар. Ну, а дзеці
Добра знаюць,
Дактароў благіх на свеце
Не бывае.
Дактары заўжды вясёлыя
Прыходзяць
І хваробы ўсе уколамі
Выводзяць...

Скача мячык, скача мячык,—
Паспрабуй тут дагані,
Калі ў роце, апроч плачу,
Ні халоднай, ні гарачай
Ежы не было ані.

Ах, які харошы доктар
Немец гэты —
Абяцае місу ўкоптар
Бульбы грэтай...
Падагрэтай — пасля ўколаў
Абяцае.
Ну ці скора тыя ўколы?!
Бо іх голад, бо іх голад
Так чакае...

Ну, а доктар кіпяціць, напэўна,
Шпрыцы,
Каб пры ўколах ім, малым,
Не заразіцца...

Скача мячык, скача мячык,
Скача весела ў гульні.
Бульба ж варыцца — няйначай...
Пахне, мусіць, бульба смачна...
— Гэй, гані яго, гані!

Колькі радасці наўкола —
Як чакаюць дзеці ўколаў!
Бегаць вучацца нанова
На нагах — сцяблінках кволых,
І смяяцца (зноў — нанова),
Як у садзіках вясёлых
Ці на перапынку ў школах.

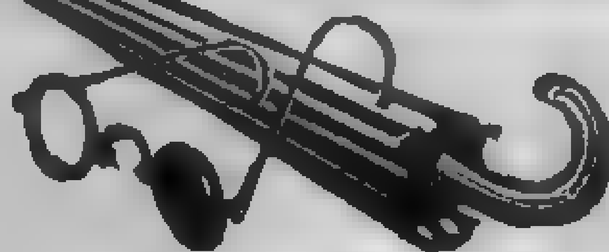
Ажывілі дзетак гульбы.
Скача мячык... Пахне бульба...
Мячык... бульба...
Бульба... мячык...
Скачуць...

. . . .

А ты, хлапчанятка,
Чаму не смяешся з усімі
І не спрабуеш дагнаць
Развяселены мячык?
Чаму ты глядзіш на гульню тужліва,
Вачыма такімі —
Як плачаш.
Ідзі,
Дзядзя доктар табе вунь махае рукою...
Усё ўжо гатова —
Ад лякарства ўгінаецца столік...
— Я ведаю, вы забойца.
Мяне вы заб'еце.
І толькі за тое,
Што я пóляк.
Вы — фашыст.
Вы ніякі не доктар.

Дасвецце

Я ведаю добра таксама,
Што не лякарства,
А смерць гэтак доўга вы нам рыхтавалі.
Мама!
Пракляні гэты мячык, мама,
Які нам фашысты далі!
І выгукнуў смела хлопчык,—
Адкуль ён сабраў столькі сілы! —
Верш, што калісьці ў школе
хорам вучылі:

«Хто ты естэсь?
Поляк малы!
Які знак твуй?
Ожэл бялы!..»

Скача мячык, скача мячык...
А дзяцей той крык спыніў.
За калючым дротам мячык
Скача сумна, не ў гульні,
Мячык, што гульні дзіцячай
Так бязлітасна зманіў...

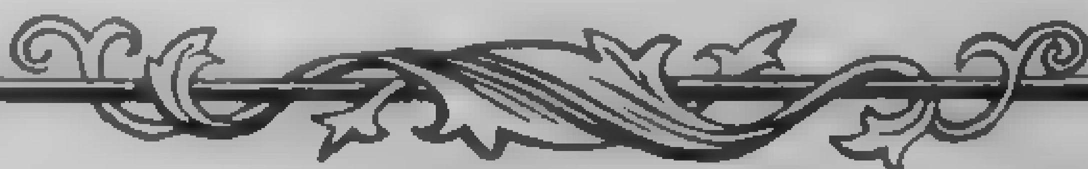
БАЗАРЫ

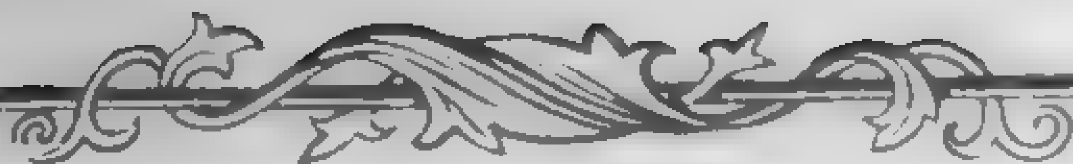
Балгарская балада. XX стагоддзе

А хто не ведае, якая гамана
Тут усчынаецца заўсёды ад відна!
Аслы, паабчапляныя кашамі,
Б'юць з крэктам, нецярпліва капытамі
І пазяхаюць — рана іх збудзілі...
Хутчэй бы іх, вушастых, разгрузілі!
Вы чулі, закракталі ўжо сталы —
На іх паўсклалі горы садавіны.
І весялеюць на вачах аслы —
Як павышэлі стружаныя спіны!
А на сталах — бялеюць кабачкі,
Грувасцяцца цяжкія баклажаны.
А гэта — брынза,
                    гэта — сыр жаданы,
А кветак пахкі акіян які!
Зеле́ — капуста, побач — дыні, мак —
Да гібелі ўсялякіх тут прысмак!
      — Кісело млеко,
      Чэсен лук!
      Моля, другару,—
      Купляй, сябрук!
Але такое даўніцай здаецца —
Ля гэткіх запрашэнняў не сагрэцца:
Маўчаць спусцела голыя базары,
Нібы паабтрасаныя сады,
І холадам няўмольнае бяды
Схуднелыя марозяць зімна твары.
І толькі вецер моўчкі — проста жах! —
Качаецца па голых па сталах,
І цішыня зацятая наўкола —
Голад...
А як грымяць у гэтай цішыні
Упэўненыя, радасныя крокі!

Хто б мог іх, смелыя, без боязі спыніць,
Хто б мог базар ад іх хоць зачыніць?..
Ніхто... Бо гэта госць высокі —
Сам задаволены балгарскі цар
Зайшоў парадавацца на пусты базар.
Як хораша, калі маўчаць прылаўкі,
Калі базар, здаецца, сам знямеў!
Цару тут пах заўжды здаваўся даўкім,
Цар на базарах радасці не меў.
А зараз — ціха. Тут маўчыць усё —
Ніхто цябе не схопіць за крыссё:
— Кісело млеко,
Чэсен лук!
Моля, другару,—
Купляй, сябрук! —
Ніхто не скажа...
Дзіўны, праўда ж, цар,
Што ненавідзіць люта ўсіх балгар!
Ён сам расказвае пра свой занятак:
«Пастух я і пасу балгарскі статак».
І так глядзіць, і так жа, чорт, пасе —
Стараецца, каб галадалі ўсе.
Балгары ж яго клічуць кавалём,
Бо цар занятку даўняму аддаены —
Куе, куе ён цяжкія кайданы:
Маўляў, на ўсіх мы путаў накуём.
Звіняць нясцерпна путы на балгарах,
І на старых, і на малых звіняць...
Маўчаць сцішэла голыя базары,
Чакаюць таго радаснага дня,
Калі ім можна будзе крык узняць:
— Кісело млеко,
Чэсен лук!
Моля, другару,—
Купляй, сябрук!

УРОК

Сербская балада. XX стагоддзе

«Пуцайте, я і сада држым час» *,— словы Мілае Паўловіча, настаўніка з Крагуеваца, сказаныя фашыстам, калі яны расстрэльвалі 300 школьнікаў...

**Дзеці, супакойцеся,
Мы правядзём сягоння з вамі
Апошні свой урок...
Па-першае, давайце мы паўторым
Мінулае.
Хто ведае, скажыце мне,
Што значыць радасць, воля, смех, Радзіма?
О, столькі рук —
Засвоілі вы добра урок мінулы.
А цяпер давайце запішам тэму новага урока...
Прабачце, не запішам, а запомнім.
Увага, Глішыч! Не глядзі спалохана
На аўтаматы...
Не круціся...
Значыць, тэма:
«Звяры дваццатага стагоддзя».
Мэта:
Вас навучыць хачу я ненавідзець
Такіх звяроў...**

Страляйце ж, крывасмокі!

**Чакаеце...
Ну што ж, тады прадоўжым
Урок наш, дзеці... Перад вамі экспанаты,
Не выкапнёвыя — жывыя экспанаты
І жорсткасці, і трусасці звярынай:
Яны ж баяцца нават вас, малечы,—**

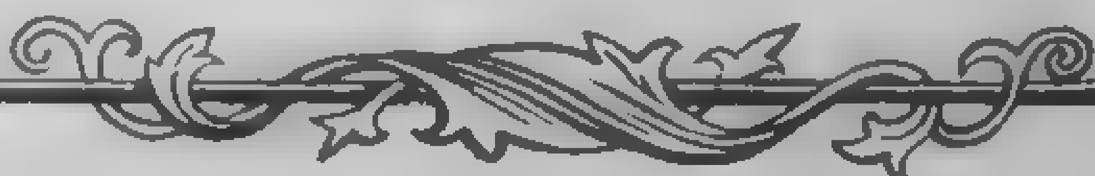
* «Страляйце, я і зараз вяду ўрок».

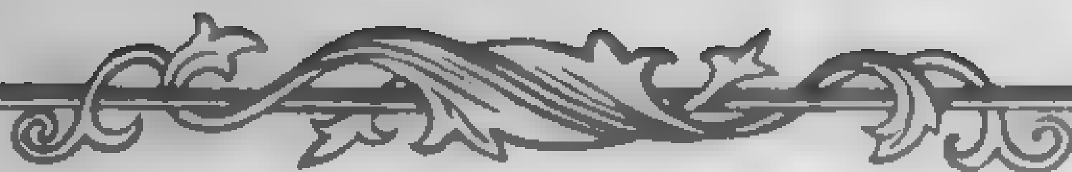
Безабаронных,
Вяснушчатых,
Кволых,
Хоць кулачкі адны — ўся ваша зброя...
Цішэй, не шморгай носам, Йовановіч!
Баяцца...
А таму, зірніце, абчапляўшыся
Гранатамі,
Нажамі,
Кулямётамі,
З дзяцьмі ваююць смела, недаснскі...
Не чысці, Крсціч, у фашыста боты —
На іх дыміцца кроў тваіх бацькоў...

Страляйце ж, ваўкаўё!

Марудзяць кулі...
Пойдзем тады далей,
Каб лепей разабрацца ў нашай тэме.
Звярніце ўвагу, дзеці:
У фашыстаў
Тупыя, абыякавыя твары,
А ў галаве пустой
(Хоць і такой вялікай!)
Не хопіць месца і маленькай думцы...
Не плач на ўроку, чуеш, Мілаевіч!..
Зірніце:
Вось — вышэйшай расы людзі,
Ніжэйшыя па думках за жывёлу,
Бо нават і ў сабачаняці вашага,
Вы помніце,
Якая мордачка разумная была...
Урок вы зразумелі, дзеці?
Можа,
Пытанні ў каго будуць? Задавайце.
Бо зараз зазвініць званок...

Званок той быў чаргою кулямётнай,—
Яго ўжо дзеці не змаглі пачуць...

ЕШ!

Славенская балада. XX стагоддзе

Калі ў канцлагеры закончыцца вячэра,
Аціхне бразгатанне кацялкоў,
Яны спяшаюць у зацемненае месца,
І кожны нешта пад крысом нясе:
— Еш!

Адзін — баланду, злітую ў бутэльку:
Як бы самога ўсцешыла яна!..
Другі — акрайчык, што дзяўбе ў далоні...
Спакуса яго несці пад крысом!..
— Еш!

Знябытыя, зняморжаныя вязні
Нясуць свае галодныя пайкі...
Як доўжыцца кароткая дарога —
Хутчэй, хутчэй бы ўсё яму аддаць!
— Еш!

А калі есць ён — прагна, хапатліва,
І чмякае (наглядчык бы не ўчуў!),
Як ласкавеюць земляныя твары:
Аж радасць загараецца ў вачах.
— Еш!

— Еш, дарагі наш. Ты — збавіцель,
Адзіная надзея на жыццё.
Ён чмякае... І мускулы мацнеюць...
Круглее твар... Ён чмякае гучней...
— Еш!

Як радасна — ужо рукі ягонай
Ніхто не зможа ў лагеры сагнуць!

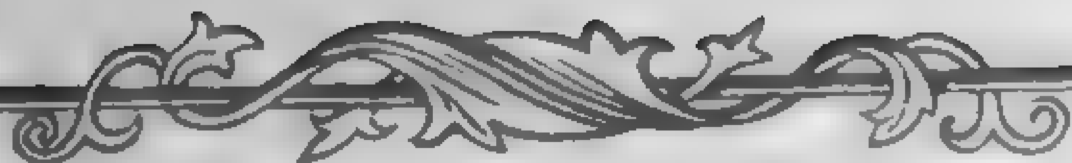
Паспрабавалі ўдзесяцёх падужаць —
Параскідаў, нібы той бык снапы.
— Еш!

Як здорава, што гэтага абралі!
Як ён сыцее — проста на вачах.
Сыцее ён — бліжэй, бліжэй расплата,
А там і вызваленне, можа быць...
— Еш!

І вязні ўсе пайкі свае і сілу
З надзеяй аддаюць яму штодзень,
Каб ён стаў моцным, каб ён змог падужаць
Наглядчыка, што здзекуецца, кат.
— Еш!

Еш... Вязні не маглі нават падумаць,
Што той, хто пайкі іхнія жарэ,—
Не сябра ім. Ён здраднік, здраднік, здраднік,
Якога сам наглядчык падаслаў...
— Падавіся!

ВЯЗЕНЬ

Польская балада. XX стагоддзе

Ад Варшавы далей і далей —
Камянее й жалезнае сэрца:
Уяздоўскіх пажоўклых алей
Больш ніколі не ўбачыш, здаецца.

Колы грукаюць, колы грымяць,
Як цяжкія фашысцкія боты.
А платформы рыпяць — не суняць! —
Ды на ўсіх, ды на ўсіх паваротах...

Як, Радзіма, суцешыць цябе
Паланёна-бязраднаму вязню?!
А ў асенняй блакітнай журбе
Позірк, смуткам натомлены, вязне.

Як запомніць вось гэты блакіт
Над Айчынай — засмучаным краем,
Што шчымліва-тужлівым такім
Толькі ў часе расстанняў бывае.

Гэтых коней, што ў ціхіх лугах
Топчуць звонкія, крохкія промні;
Гэты крык жураўлёў, бы туга,—
Трэба ўсё для чужыны запомніць.

Паланез гэтых жоўтых бяроз
Не забыцца. І ўспомніць калісьці,
Як на твар твой вятрыска атрос
Шапаткое, пажухлае лісце.

І ў няволі ўздыхні, спамяні
(Калі сум па радзіме агорне),
Як праводзілі людзі цягнік
І цябе — на адкрытай платформе.

Людзі шапкі скідалі далоў,
Толькі ўбачыўшы профіль знаёмы,
І схілялі галовы без слоў,—
Так праводзяцца родныя з дому.

А цягнік праз палі, паплавы
Цягне сілаю ў край нежаданы...
Партызаны, не баўцеся вы!
Гэй, ці чуеце вы, партызаны?

Раз'яднайце, як провад, мой пуць
Ці засаду зрабіце напэўнай...

У няволю фашысты вязуць
Вязня сумнага — помнік Шапэна.

ПЫТАННЕ

Македонская балада. XX стагоддзе

Ён звозіў даспелае жыта —
Адпрэглі каня чужакі.
Пытаюць са здзекам бандыты:
— Скажы нам, а хто ты такі?

— Я — Коча Маркоўскі. Мо чулі?
Я — македонец, мужык...

І пахне так порахам руля,
І сэрца ўжо б'ецца аб штык.

— Які македонец, хамула?
Тут — Грэцыя, мы на вякі!
І ты, мусібыць, Фамапулас
Альбо Пікіёніс які.
А ён бізуноў, хлопцы, хоча,—
Дайце, каб помніў: ён — грэк...

На возе маленькі сын Кочы
Плача ад крыўды за здзек.

Пытанне ізноў сцебанула,
Нібыта бізун той цяжкі:
— Ну, дык ці ўспомніў, хамула,
Хто ты, урэшце, такі?

— Я — Коча Маркоўскі... Не чулі?
Я — македонец, мужык...

І зноў пахне порахам руля,
І зноў сэрца б'ецца аб штык.

— Відаць, было часу замала —
Не ўспомніў нічога, дзівак...

Нагайка ізноў засвяшала —
Ты — грэк... Толькі так... Толькі так...

— Ну, а цяпер, можа, ўспомніў,
Хто ты ўсё ж! Досыць маніць!

Маўчыць. І не дыхае. Промні
Над ранамі — як авадні...

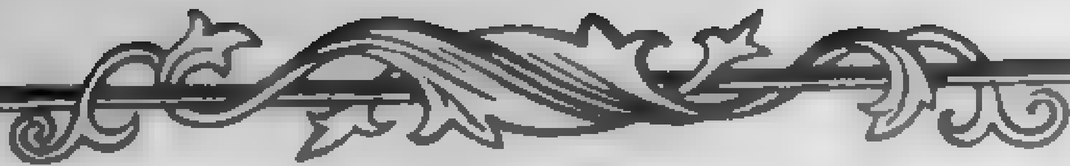
— Шкада, што забілі... Слабы ўсё ж...
Што грэк ён,— цяпер нам не ўчуць...

І раптам рашуча ўсхапіўся
На возе маленькі хлапчук:

— Я — Ташка Маркоўскі, бандыты,
Я — македонец, мужык!

На воз верне руля сярдзіта...
Як сэрцайка б'ецца аб штык!..

КВЕТКІ

Сербская балада. XX стагоддзе

І пахнуць разамлела гэтак кветкі,
І кружыць галаву іх даўкі пах...
Трымае ён букет вялізны гэткі,
Цяжкі такі — аж млявасць у руках.

А колькі радасці ў вачах ягоных!
Так, падарыць букет ён будзе рад...
Вось-вось праедзе тут наследнік трону —
Сам найсвятлейшы герцаг Фердынанд.

Чакае... Побач войска маршыруе.
Пяюць салдаты — аж за вушы рот:
— Хвала краіне, дзе свінец красуе,—
На кулі, значыць, будзе умалот!

Зняважаная швабамі краіна,
Па вуліцах тваіх
на Відаў дзень
Пыхліваю, крыклівою лавінай
Салдатчына чужацкая ідзе.

Якая урачыстасць! Барабаны
Салдатам
збіцца не даюць з нагі.
Закрыты школы.
Нават паздыманы
З усіх флагштокаў сербскія сцягі.

Яны спяваюць, што даўно залежа
Ад іх, ад іх і гэты мужны край...
— Хвала,— пяюць,—
што ў нас расце жалеза —
Гармат мы здымем новы ураджай!

А ён адзін на вуліцы з букетам...
І апусціўшы вочы злыя ўніз,
Яго абходзяць сербы за край свету:
— Вар'ят, напэўна.
Можа, блюдаліз.

Злуюць: — Нас швабы гэтак абражаюць —
На Відаў дзень зрабілі свой парад,
А ён, зірніце, кветачкі трымае...
Вар'ят! Вы ж самі бачыце — вар'ят!

А можа, робіць лёгкую кар'еру?
А мо яго адолеў здрады сверб?..
Стаіць з букетам, радасны праз меру,
На вуліцы вернападданы серб.

А вось і Фердынанд яго прыкмеціў,
Яму, яму памахвае рукой.
І ён, шчаслівейшы з усіх на свеце,
Да герцага ірвецца цераз строй.

Якая ўсмешка шчырая — як свята!
Так усміхацца можа толькі друг...
І ўражаныя ўсмешкаю салдаты
Пускаюць серба цераз свой ланцуг.

Нідзе ніякіх кветак не ўручалі,
А тут букет — і ўдвух не абхапіць...
«Падумаць трэба пра яго медалі,
А можа, нават ордэн пачапіць»,—

Так думаецца Фердынанду-Францу,
Які прымае швабаўскі парад.
А серб хвалюецца: «Шчырэй трэба ўсміхацца.
Ты ж рад...
ты ж рад...
ты дужа-дужа рад...

А ў цябе ў руках бярэма кветак,
Нясеш ты кветкі...
кветкі...
квет...»
І раптам стрэл уздрыгвае з букета —

Навальніца

Страляць умеюць, чуеце, і кветкі,
Калі у іх схаваны пісталет!

Запахла порахам, нібы вайною,
Сарваны у Сараеве парад.
І вяжуць серба швабы ўсёй гурмою:
— Забіў наследніка! Ды хітрасцю якою...
Вар'ят! Вы ж самі бачыце — вар'ят...

ЗБРОЯ

Балгарская балада. XIX стагоддзе

**Зялёным зацьменнем —
Турэцкі сцяг.
Шарэцяць па камені,
Нібы па касцях.**

**Блішчаць ятаганы,
Дымяцца крукі.
Па ранах, па ранах
Ідуць чужакі.**

**Іх стрэлі без страху —
Ды нельга спыніць...
Паўмесяц на сцягу,
Як рана баліць.**

**І сонца не свеціць,
Сады — не відны.
Жанчыны і дзеці
Сумуюць адны.**

**Спыніце паганых
Хутчэй вы, сябры!
Ды — рана ля раны —
Маўчаць ваяры.**

**А башыбузукі
Ідуць і ідуць...
Жаночыя рукі
Перац труць.**

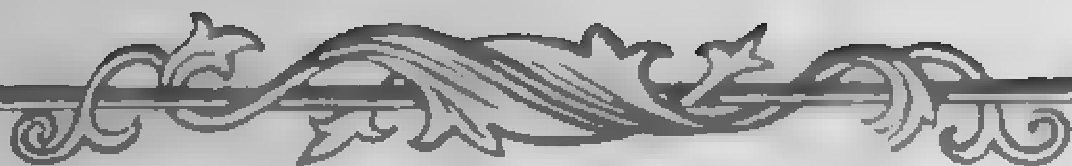
**Бо ў іхніх праклёнаў
Памочнік адзін:
Перац чырвоны —
Зброя жанчын.**

Трыце ж, жанчыны,
Зброю хутчэй
Для гэткай лавіны,
Для столькіх вачэй!

У ручках маленькіх
Перац дрыжыць:
У жменях і жменьках
Зброя ляжыць...

Зялёным зацьменнем
Турэцкі сцяг:
Ідуць па цярпенню,
Нібы па касцях,—
Бліжэй...
бліжэй...
бліжэй...

ШАХМАТЫ

Руская балада. XIX стагоддзе

«Палац князёў» — астрожная вязніца.
І ўдзень тут свечка хліпкая гарыць,
І полымя пудліва мітусіцца,
Як сполахі нyздзейсненай зары.

Прыціхла вёсачка малая пад гарою
З вялікай назвай навырост — Чыта.
Ад свету адгароджаная мроя
Завостранымі мачтамі плата.

— Ваш ход. Вы не забыліся, прабачце?
— Я? Што вы — помню. Ход і праўда мой...
— Хадзіць так нельга...
— Нельга? Хто там плача?
Што за дзіця ў турме?!
Хутчэй адпраў дамой!

На яго месцы закруціўся б кожны,
Як трэска на узвіраным плыву,
Каб катаржнікаў шаць яснавяльможных
Звалілася вось так на галаву.

Хаця астрожнікі адзеты не па модзе,
Ды князь — ёсць князь:
памылішся здаля.
І камендант, здараецца, заходзіць
У шахматы з князямі пагуляць.

— Ваш ход,— кажу.— Чакаю зноў,васпане.
Ратуйце караля хутчэй свайго...
Звініць зланцужаны астрожнік у кайданні,
І камендант сапе каля яго.

Князя, князі... Не вопраткай — абліччам.
Дый камендант — не прыстаў станавы:
Як катаржнікаў, ён на «ты» іх кліча,
А як князёў — з пашанаю, на «вы».

А што ты зробіш!
                Сувязі — то ж мара.
Уся сталіца ў іх руках амаль.
І родзічы шыкоўныя і зараз
З'язджаюцца хутчэй за ўсё на баль.

А што нам баль! І той вунь абадранец
На балях гэтакіх яшчэ нядаўна ззяў,
А зараз вуліцу мяце — таксама танец! —
І смецце носіць на падводу. Звяў.

Але ж, але ж... Нягледзячы на гэта,
Нягледзячы на снежаньскі зімовы гром,
Блішчаць на сваяках іх эпалеты,
А сем'і іх знаёмыя з царом.

Таму да дзекабрыстаў пасля працы
Заходзіць пагуляць як да сяброў,
Хоць ведае: гідліва атрасацца
Ён будзе потым доўга ад клапоў.

Клапы, клапы... Як церпяць іх князёўны,
Што на спатканні ходзяць у астрог,
Стамлёныя абразаю вандроўнай,
Пасля такіх даўгіх, як лёс, дарог?!

Ужо і дзеці ў цэлях, бач, галосяць —
Ахвяры неабдуманай любві.
Яны — адрынутыя. І ніхто не ўпросіць
Вярнуць яснавяльможнасць іх крыві.

І ўсё ж ён астанецца ў іх даверы —
Нашто яму вяртацца на раллю...
— Хадзіце. Паграажаюць афіцэры
Вашаму, зірніце, каралю.

Што гэта — дзёрзкасць?
                Ці якія змены?
Ён жа адказвае за кожны іхні крок...

Няма акон — у цэлях толькі сцены,
Няма святла — між сценаў толькі змрок.

Што, далажыць аб дзёрзкасці начальству?
— Вам шах! Не дапаможа пешак раць.
Не, лепей з князем,
мусіць, не змагацца,
Не, лепей князю ўсё-такі прайграць.

Здаецца камендант.
І мару, нібы промнік,
Хавае ад сібірскіх лютых бур:
А можа, і князі яго успомняць,
Як вернуцца — хто знае? — ў Пецярбург.

«Палац князёў» — астрожная вязніца.
І ўдзень тут свечка хліпае, гарыць,
І полымя пудліва мітусіцца,
Як водбліскі няздзейсненай зары.

НАВАЛЬНІЦА

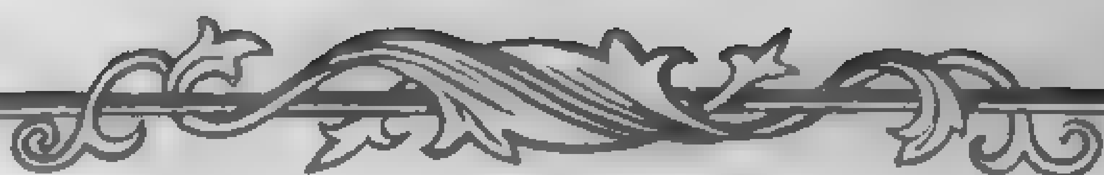
Славенская балада. XIX стагоддзе

Хвала табе, прырода буркатлівая,
За перуны твае хвала, якія
Ламаюцца над стрэхамі, над дрэвамі,
З вяршыні на вяршыню пераскокваюць
І коцяцца, як гулы, па-над вёскаю...
Зірніце, як расшчэпленыя дрэвы,
Што перуны да каранёў абмацалі,
Гараць, нібыта свечкі, пад грымотамі,
Пужліва асвятляюць вёску полымем,
Што сцялася, тужлівая, у цёмначы.
Хвала вам, перуны, за ваша полымя!
Да дрэў, што так палаюць і пад ліўнямі,
Ідуць славенцы з конаўкамі, квартамі,
Ідуць дзяды і хлапчукі спяшаюцца —
Пазычыць перуновага агню.
Яны нясуць,
                ад ветру захінаючы,
Яны нясуць,
                ад ліўня зберагаючы,
Качаючы у даланях парэпаных
Ці вугалёк, ці скуматочак полымя,
Якое хаты іхнія асветліць,
Што так даўно не ведаюць святла:
Во разбягацца, мусіць, будуць цені,
Што покуль за сталом сядзяць на лавах,—
Ва ўсе куточкі цёмныя паўпішчуцца,
Калі на прыпечку зацепліцца агонь!
Хвала вам, перуны!
                Славенцы
Нясуць аскепкі перуна дадому
І, радасныя-радыя, не ведаюць,
Што той пярун разбіў яшчэ і помнік
Стралкам альпійскім — італьянскі сімвал...

Як цяжка жыць пад нечаю уладай!
Назаўтра іх ва ўсім абвінавацяць —
Маўляў, яны той помнік зруйнавалі.
І запалаюць іхнія ўжо хаты
Без перуна, без навальніцы ґулкай,
І ў воблаках нярадаснага пылу
Асядуць цяжка помнікі славенцаў,
А дзеці, што на ўрокі заўтра прыйдуць,—
Заместа школ убачаць галавешкі...
Праклён табе, нядобрая прырода!
Праклён вам,
перуны!

НОЧ

Украінская балада. XIX стагоддзе

Пецярбургская, чужая,
Дзякуй табе, ноча,—
У прыгоннага Тараса
Ты як дзень святочны.

Дзякуй табе, Летні садзе:
Пры тваёй спагадзе,
Дзень адбегаўшы для іншых,
Ноччу сам прысядзе.

Дзень — для іншых,
ноч — свая ўжо,
І ніхто не ўбачыць.
Людзі спяць, а ён малюе —
Як па краі плача.

І тады не ў Пецярбурзе
Ён — ва успамінах.
Дык прылашчы ж свайго сына,
Ненька-Украіна!

Яму трэба з шэрай ночы,
Што завецца белай,
Усе колеры вясёлкі
Здабываці ўмела.

Сіні — каб загаманіла
З ім па-свойску неба,
І зялёны — для усходаў —
Зноў жа ўспомніць трэба.

Жоўты — каб як на радзіме
Тут зацвіў сланечнік,

І чырвоны — кірмашовы,
І белы, канечне.

Розных колераў набрацца
Для хаціны чыстай,
Для шырокіх шараввараў
І плахты квяцістай.

І для босых ног сялянскіх,
Для раллі, для пашы;
І для рук, што і ў прыгоне
Так зямельку лашчаць.

І для фартушка знайсці ён
Спадзяванне мусіць,
Што надзею прыкрывае,
Як бяду, ў Катрусі.

Як сляпы Сцяпан-нявольнік
Плача, краю мілы!
Быццам сонца яму вочы
Там запарушыла.

Як навобмацак шукае
Шлях дамоў з чужыны...
Для малюнка нават слёзы
Ён знайсці павінен.

Слёз шукаць не трэба — з імі
Днюе і начуе:
Свае слёзы дасць Сцяпану,
Боль свой намалюе.

Гледачы, зірні, знайшліся
У яго тым часам,
Абступілі ўкруг скульптуры
Парабка Тараса.

Мастаку ж спяшацца трэба:
Дзень ідзе пракляты,
І ўжо днее, днее, днее —
Скончылася свята.

Не, а ўсё-ткі тое свята
Перад ім, здаецца.
Ён яшчэ і памалюе,
Вольны нажывецца!

Людзі грошы ўжо збіраюць
Для волі ягонай —
Каб Шаўчэнку, каб Тараса
Выкупіць з прыгону.

ПУСТЭЛЬНІК

Руская балада-легенда. XIX стагоддзе

Хто я такі?
Пустэльнік, вязень тайгі сібірскае,
Які ахвяруе самохаць сябе гэтай белай цішы.
Вось мая келля самотная
што ўночы акенцам бліскае,
А ля мяне навокал — апроч звяроў — ні душы.

Я толькі што снег расчысціў — бач,
як завея сцелецца! —
Дроў накалоў смалістых, у келлю бярэма ўнёс.
І доўга ў ёй пахла снегам,
марозам і пругкай мяцеліцай,
Пакуль аганёк, нарэшце,
паміж смалякоў не прарос.

Паліцца грубка весела...
Толькі падкідваю дровы я.
Снежань...
Як хораша думаць мне каля грубкі такой!
І ў мяне гасцюе мінулае — адолела далі кедровыя!
Божухна! Гэта ж сёння дзень нараджэння мой.

Там, у царскіх пакоях,
святочна рыпяць, мусіць, дзверы ўсе,
Там збіраюцца, пэўна, як свята,
мой дзень адзначаць,
А ў мяне тут ціха, спакойна...
І ўсё-ткі дзіўна, ці верыце,—
У сорак восем памёршы —
восьмы дзесятак страчаць.

Хто я такі?
Я старац, Фёдар Кузьміч... Пустэльнік,
Які сам сябе тут, на заімцы, у келлю-турму запёр...

А я ж — імператар, людзі.
Каб знalі — здзівіліся б вельмі,
Што я — Аляксандр Першы,
той, што раптоўна памёр.

Я нарадзіўся ў Зімнім.
І маё нараджэнне багатае
Адразу ж, з пялёнак,
зрабіла мяне як быццам святым.
Усе навакол несумленныя,
усе навакол вінаватыя,
І толькі адзін харошы,
сумленны і чысты — ты.

Што я ні скажу — як хараша!
Што я ні зраблю —
як правільна!
Згінаюцца, запабягаюць —
нібы перад імі гасподзь.
Я знаю:
пад Аўстэрліцам бітва была правалена,
Таму што ніхто не асмеліўся
мне слова сказаць насупроць.

Людзі шукаюць святога,
я імі таксама быў створаны.
Я пахвалю — яны рады,
аблаю — ходзяць, як ноч.
І мае міністры, прыдворныя — чорныя,
чорныя вораны —
У рот мне глядзяць аддана,
не зводзяць з мяне сваіх воч.

Хто ж я такі,
каб пакідвацца вашымі лёсамі, бедамі,
Хто ж я такі,
урэшце, каб вашым сумленнем быць?!
Што я забойца бацькі, вы, падданыя, ведалі,
Але і нават на гэта усе спрабавалі забыць.

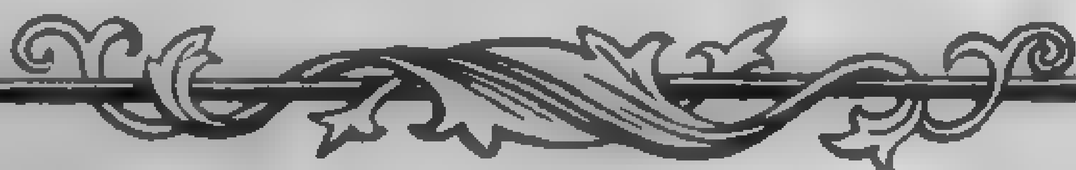
Вось тады і пачаў мне сніцца бацька мой — ціхі,
пакорлівы.
Прыйдзе, здаецца, сядзе побач са мною ён.

І яго журботныя вочы
гэтак жа сумна-дакорліва,
Тужліва і доўга ўглядаюцца ў свой
(у мой ужо!) трон.

І мне захацелася скінуць
цяжар мае святасці царскае,
І мне ўцячы заманулася ад усяго, ад усіх...
І тады ў Таганрозе памёр гасудар
з паставай гусарскаю,
А ў томскай тайзе з'явіўся
на цара так падобны мніх.

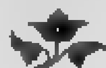
У дзікай тайзе акенца — як вока ваўчынае,
белае...
Ціха... Снег зарыпеў пад валёнкамі...
Хтосьці ідзе да агню...
«У імя айца і сына...» —
малітва гучыць скачанелая.
Хтосьці прыйшоў на параду.
Пайду я яму адчыню.

Ах, людзі! Якія ж вы дзіўныя.
Вы самі святых ствараеце.
Прагнеце,
каб хоць нехта быў над вамі ўладаром.
Ідзяце да мяне па марозе.
І ў мяне развагі шукаеце —
У таго, хто не змог вас разважыць,
будучы нават царом.

ВАЛЫ

Балгарская балада. XIX стагоддзе

Хутчэй на бераг! Родная зямля,
Як па табе хайдукі сумавалі!
Не дачакаўшыся прычалу карабля,
Яны скакалі у траву здаля,
І падалі, і прагна цалавалі
Зямлю сваю.

Бывай, захоплены знячэўку параход,
Што высадзіў атрад ля Казладуя,—
Плыві далей... А змагары — ў паход:
Іх так чакае стомлены народ,
Якім турэцкі ятаган кіруе
Даўно ўжо так.

Дзве сотні іх... Хутчэй, туды хутчэй,
Дзе ў бойцы захлынаецца паўстанне,
Дзе так бракуе маладых плячэй,
Дзе гасне разам гэтулькі вачэй,—
Хадземце з намі, цеслі і сяляне!
Хадземце, людзі!

Вось плужыць на валах шматок зямлі
Надзіва супакоены араты...
— Там рэвалюцыя! Не чуў хіба? Пайшлі!
— Што! Рэвалюцыя? А мне няма калі —
Араць мне трэба: я ж не так багаты,
Каб траціць час...

— Тады хоць нам валоў сваіх прадай:
На іх мы пакладзём патроны, зброю...
— Што? Вам прадаць? — пытаецца ратай.—
Ды колькі вы дасцё?! Вы ж голыя, бадай,
А туркі мне рукою — менш скупою —
Заплацяць больш...

— Тады валоў на час хоць зможаш даць?
Пад'едзем троху — забярэш, нябога...
— Вы ж пастраляеце,— ды вас і не відаць,
А туркі вернуцца і тых пачнуць страляць,
Хто вам валоў даваў на дапамогу...
Не, я не дам.

— О, бедная радзіма,— бачыць бог! —
Як здзекуюцца туркі, чарбаджыі!
Для рэвалюцыі б я ўсё аддаў, што мог,
Паўстанню б я крывёю дапамог,
А ён шкадуе і валовай шыі...
Пайшлі хутчэй!

І Хрыста Боцеў, задушыўшы гнеў,
Павёў юнáкаў пешых у Балканы —
Там падалі сябры, там бой грымеў...
Ён рэвалюцыі аддаў усё, што меў,—
Там з куляю ён стрэўся гэтак рана
На Вол-гары...

ШЫБЕНІЦА

Беларуская балада. XIX стагоддзе

— Каго любіш?
— Люблю Беларусь.
— Так узаемна!
(Пароль паўстанцаў 1863 года)

Як вецер над плошчай прагуў кірмашовай,
Аж снег ад дыхання, здаецца, растаў.
Спакойна прыйшоў пад нядрэмнай аховай
І горда сам-насам з пятлёю ён стаў.

Канечне ж, сябры па паўстанню ў народзе
Стаяць і спакояць бунтоўную кроў.
І сам ён на плошчы таксама прыходзіў,
Калі там каралі вось гэтак сяброў.

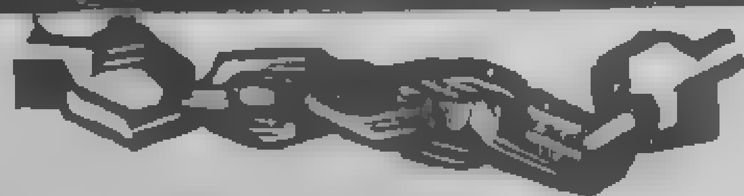
Стаяў між людзей, нібы смяг ачышчэннем,
Хоць бегчы ад жуду хацелася прэч,
Нібыта ў вачэй ён прасіў прабачэння,
З якімі ніколі не будзе сустрэч.

Цяпер і ў самога ўжо доля такая —
Ён пойдзе к сябрам, пакарыўшыся ёй...
А вісельня ў Вільні чакае, чакае,
Нявернікі-каты гуляюць з пятлёй.

Жывога хутчэй збыць у мёртвыя хочуць,
А можа, і ў іх страх знайшоўся на дне?
— Мне так замінаюць ягоныя вочы...
— Ты знаеш, яны замінаюць і мне...

Ах, каты! І вам ужо вусцішна стала.
Нялёгка і вам дастаюцца харчы.
Не толькі мы кормім вас хлебам і салам,
Мы ўмеем і праўдзе мужыцкай вучыць.

Шыбеніца

Вось так цэлы край узялі і забілі
І вырвалі мову з глытніцы жывой,
І памяць забралі, каб казкі і былі
Навек зараслі бадылём, крапівой.

Са школаў павыгналі роднае слова,
У світцы мужыцкай не ўлезці туды.
На шчырых, сумленных наладзілі ловы,
Як воўчыя ямы — царовы суды.

Нянавісць, што доўга пад стрэхамі спее,
Рабам за жыццё нават стане важней.
Той жне, хто пасее, той жне, хто пасее,
Хто праўду пасее, той волю пажне.

Мне блізкая цемра выстуджвае грудзі
А катам, здаецца, акропна ўдвайне...
— Мне так замінаюць сагнаныя людзі.
— Яны замінаюць, ты знаеш, і мне.

Бывай, мой народзе! Жыві ж ты, багаты!
Спакойна памру я, крывіна твая —
Зямлю атрымае, гавораць, араты,
А шляхты паменела як не ўдвая!

Яшчэ не прасохлі паўстання скрыжалі
Ад дымнай крыві і няскораных слёз.
Мяне ж, як асочніка, каты змушалі,
Каб я на сяброў па змаганню данёс.

Вось так маю чэсць і мой гонар караюць,
Ды к самапавазе і тут я прыйду.
Я быў пракуратарам цэлага краю,
Ці ж мне апускацца ў такую брыду?!

З дзяцінства прыстойнасці знаю прычыны
І сам ненавідзець прывучаны зло.
Звычайная шчырасць — заўжды
дабрачыннасць,
Шпіёнства — заўсёды агідным было.

Усё, што жывецьмець,— навечна мінае,
У вочы магільнае цемрыва тхне...
— Ты знаеш, а мне цішыня замінае.
— Яна замінае, ты чуеш, і мне.

Нялёгка і горка зямельку пакінуць,
Але ж, мой народзе, за праўду тваю
Дазволь твайму шчыра-трывожнаму сыну
Памерці на віселыні, нібы ў баю.

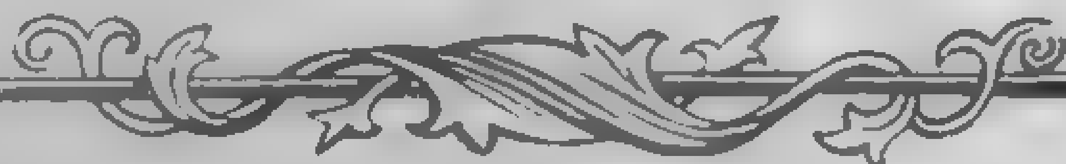
А ты не чакай дабрадзеяў, народзе,
Ніхто табе волі не дасць самахоць.
Пасейся ў свабодзе, радзіся ў свабодзе
І здзейсні сваю векапомную хоць!

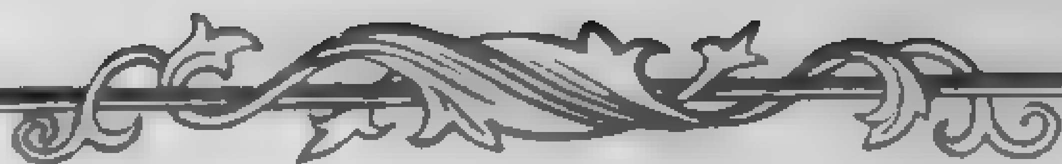
І нашых з табой намаганняў не сцерці.
Сказаць я хачу пасля столькіх нягод,
Што большага шчасця няма, як памерці
За вольную волю і вольны народ.

Марознае, ясна-халоднае ранне.
Абражаны віселыняй злюднелы пляц.
Вось-вось, касінеры, змаганца не стане.
Кастусь Каліноўскі...
Вяроўка...
Пятля...

А каты ізноў апусцілі галовы,
Як быццам нявідзежны нехта іх гне.
— Ты знаеш, мне чуюцца нейкія словы.
— Яны замінаюць, ты чуеш, і мне.

Над плошчаю — ціша.
На плошчы — маўчанне.
І ўсё ж, аж, здаецца, хістае зямлю,
Маўкліва грыміць,
Нібы кліч да паўстання:
— Люблю Беларусь!
— Узаемна люблю!

АРЫШТАНТ

Украінская балада. XIX стагоддзе

І зноў марозна доўгая дарога,
Наскрозь прамерзлі нават кайданы.
Ім да Табольска грукаць яшчэ многа,
І вёрсты будзяць, як званы, яны.

Мяне зноўку разлучылі
З роспачным Падоллем —
Мусіць, гэткая ў Кармеля
Гараватка-доля.

Шлях на катаргу пачаўся
Ад кузні вясковай,
Дзе мяне заланцужылі,
Закулі нанова.

Твар нанова стаўравалі,
Хоць таўро ўжо тое
Не было дзе нават ставіць
На чало крутое.

Не тужыце, дабралюдзі:
Я і тут вас бачу.
Як успомню гвалт над вамі,
Дык і сам заплачу.

Гэта ж трэба, каб у раны
Столькі ўцёрлі солі,
Каб для вас мачылі доўга
Розгі у расоле.

Каб прыгонныя красуні,
Быццам бы панятак,
Малаком, грудзьмі кармілі
Панскіх цуцанятак.

І ў дарозе чую — мною
Страшыце вампіраў:
«Пачакайце, Кармалюка
Вернецца з Сібіру.

Ён тады вам і пакажа,
Як загляне ў «госці».
Вы за ўсё, за ўсё плаціцьмеце
Кроўю, ягамосьці!»

А вось і лета па Сібіру крочыць.
Нагрэліся, спацелі ланцугі.
Цяжкія стомадні і стоманочы
Матаюць кайданы ў клубок тугі.

І раней плаціў спаўна ім
Я за вашы болькі.
Як над дурнямі глуміўся,
Каб вы зналі толькі!

Жабракам у торбы сыпаў
Панскія дукаты
І за беднага аднога
Лез на сто багатых.

Я круціў над галавою
І на пасавішча
Так кідаў бывала пана,—
Што аж вецер свішча.

Піў гарэлку ў корчмах з імі,
Піў і на вяселлі,—
Дазнаваліся назаўтра,
З кім яны сядзелі.

Пра мяне ў мяне пыталі,
Знаць, дзе я, хацелі
І я сам ім — сам! — падказваў,
Як злавіць Кармеля.

Мне ж таксама давялося
Слёзамі давіцца,
Як з сынамі і Марыяй
Быў на вачавідцы.

Горнуцца сыны да бацькі
З радасцю дзіцячай.
Я ж піхаю ад сябе іх,
Хоць душою плачу.

А яны не разумеюць —
Зыраць вачаняты,
І спалоханыя вусны
Шэпчуць:
— Тату!
— Тату!

Я ж кажу:
— І іх не знаю,
І іхняга енку!
Вы ўзялі за Кармалюка
Ваську Гаўрыленку.

На мяне глядзяць малечы,
Потым зноў на маці...
Не, няма цяжэй нічога
За слязу дзіцяці.

Дарога чвякае, пад ногі лезе,
І сам у твані тонеш да вушэй,
Набракла восенню і холадам жалеззе
І ад гразі зрабілася цяжэй.

Што ж, чакайце мяне, людзі,
З катаргі чакайце,
На свайго Кармалючэньку
Зноў надзею майце.

Бізуны, батогі, плёткі,
Канчукі, нагайкі...
На спіне не зажываюць
Іх шрамы і спайкі.

Колькі ў вежах насядзеўся,
Да слупоў прыкуты!
Ды ўсё роўна вырываўся
Я з жалезных путаў.

Пад канвоем быў я вольны,
Не баяўся гаўя,
І чым болей было варты,
Тым лягчэй збягаў я.

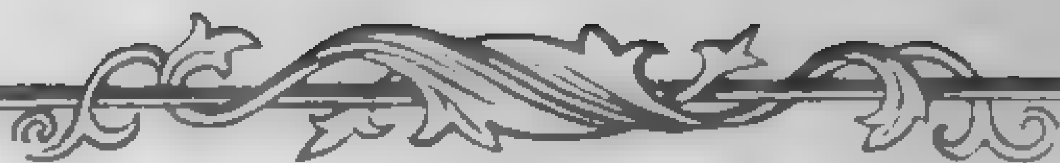
На сцяне ў турме як толькі
Лодку намалюю —
Мы з сябрамі ў яе сядзем
І з-за крат вяслуем.

Тройчы з катаргі ўцякаў я —
Дагані Кармаля!
Не, няма такіх кайданаў,
Каб мяне стрымалі!

Зноў дамоў вярнуся скора...
Дам я радасць глотцы —
Крыкну так, што цар пачуе:
— Ну, здаровы, хлопцы!

І ўжо свабода, блізкая такая,
Казыча твар, знабкі ад ледзяшоў.
І ў думках ён, шчаслівы, уцякае
Адтуль, куды пакуль што не прыйшоў.

КЛЕТКА

Руская балада. XVIII стагоддзе

І гэта ўсё? Канец усім надзеям?
Твой шлях папаўся ў клетку, нібы воран,
І ў роспачы балюча ў ёй забіўся
Крыла́мі аб жалезныя пруты.
Дарога... Ноч...
Рыпяць пад клеткай колы.
І факелы гараць. І мітусіцца
Навокал зненавіднае святло,
Што болей, чым удзень, у змроку сляпіць вочы...

Прэч, прэч, святло! Як бы хацеў астацца
Сам-насам ён з глухой чарнотай ночы
І з думай чорнаю — такою ж, як і ноч.
Згасіце факелы, задзьміце іх, вятры,
Заліце ліўнямі, асеннія дажджы,—
Ён хоча зліцца з цемраю начною!
Што — гэта ўжо не ноч?
Што — гэта дзень,
Асветлены, як промнямі, дажджамі?
І клетка, зробленая для цябе сумысна,
Выстаўлена напаказ, усім на вочы.
А ў клетцы — ты?
Яго вялікасць?
Цар, гасудар-надзёжа, прад каторым
Укленчвалі казакі і сяляне,
Раскольнікі і скітнікі-манахі,
Калоднікі, бадзягі, бурлакі...
Народ, якога ў царскіх маніфестах
Ты мілаваў і морамі, і рэкамі,
Зямлёй і хлебам, libераю і воляй,
Травою і малітвай. І яшчэ
Паднятымі набатнымі званамі. І яшчэ
Барадамі ты мілаваў дзяржаву

Расійскую, бо люд за іх каралі
Бязлітасна ранейшыя цары.

Дзе твой народ? Той, што, бязмоўны,
Зімой мяцеліц — босы! — натаптаўся,
За плугам летам — голы! — нахадзіўся,
Слязамі аж да п'яну панапіўся,
Кайданным звонам аглушыў дарогі;
Чыя спіна залашчана хлыстамі,
А душа аж садняе — бы рана...
Прэч, вочы, прэч!
А вы абселі клетку,
Куды ўпіхнулі здраднікі яго,
Разнюхаўшы, што іхні цар-надзёжа
Ані пісаць, ані чытаць не ўмее...
І вось прыкуты ланцугамі, як сабака,
І зацкаваны, нібы воўк, вачамі,
Глядзіць асатанела ён праз краты
На здзіўлена-спалоханых паноў,
Якіх мінулі шабля і вяроўка.
На тых паноў, што воўчыя капканы
Ставілі ў забаве на людзей,
Што разам з коньмі ў брычкі запрагалі
Жанчын і ўсіх сцябалі на ўвесь скач —
Каб паглядзець, хто з іх спрытней на ногі...
Глядзіць з нянавісцю.
Але што зробіш?
Калі на дзвюх руках — пятнаццаць фунтаў,
На дзвюх нагах — вісіць амаль паўсотні,
А на душы,— вядома ж, усе сто...
Калодкі, кайданы і ланцугі.
І клетка — і турма яго, і хата,
Што зрублена дыхтоўна для цара...
Народ, дзе ты, знявечаны народ?!

Судзіў тут граф Панін Пугачова:
«Скажы, скажы, Пугачанька, Амілля Іванавіч,
Ці многа ты перавешаў князёў і баяраў?» —
«Перавешаў вашай брацii семсот сямі тысяч.
Дзякуй табе, Панін, што ты не папаўся,
Я б чыну табе прыбавіў, спіну б тваю выпраміў,
На тваю б на шыю — варовіны вожкі,
За тваю б за паслугу вышэй за ўсіх бы павесіў...»

А вочы ўсё глядзяць, нібы на звера,
Талопяцца, свідруюць — як палююць,
А ён праз іх, праз позіркаў зацьменне
Свабодны стэп — яшчэ свабодны! — бачыць,
Яік, умёты, дзе харугвы шыюць
Для барацьбы і новага цара.
Бярду ён бачыць —
Вёску і сталіцу,
Якую сам зваў Новаю Масквою.
І нават звон кайданны ў клетцы чуе,
Той, радасны, калі ён сам на волі
Збіваў ля кузні з вязняў кайданы.
І бачыць Пецярбург, дзе не бываў ніколі,
Царыцу бачыць, што не знаў ніколі,
І яе вочы, у якія не глядзеў ніколі,
Але ў якіх — ён адчуваў — усё яшчэ кусціцца
Самім жа і пасеяны ім страх...
Прэч, вочы, прэч!
Яны ж усё разглядваюць Ямельку,
І, што таіцца, многія ўжо бачаць
Ў руках чацвертаванца-ката
Ягоную цяжкую галаву,
За валасы паднятую над целам...

Амілян ты наш, родны бацюхна!
На каго ж ты нас пакінуў?
Краснае сонейка закацілася...
Як асталіся мы, сіроты гаротныя,
Няма каму за нас заступіціся,
Крэпкую думачку за нас раздумаць...

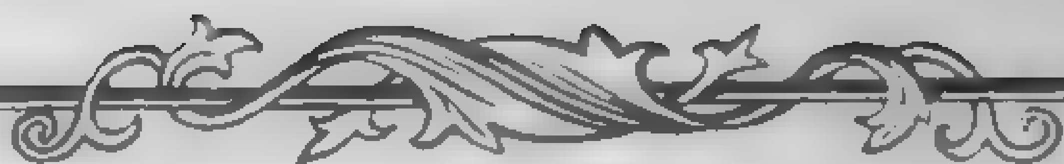
Без слоў гучала песня. Яе чулі
Счарнелыя ад здзеку пугачоўцы,
Галодныя, раздзетыя, што ў жаху
Прайшлі праз рукі многіх кнутабойцаў,
Што, павязаныя канатамі ў пляцёнкі,
Плоймамі брылі, як здані,
У крэпасці, у турмы, у скляпенні.
Песню чулі забітыя насмерць паўстанцы
Адрэзанымі ў лютасці вушамі,
Галовы, што на коллі скрозь тырчэлі,
Ахвяры, што на вісельнях плывучых
Па Каме і па Волзе ўніз плылі —

І толькі вырваныя абцугамі ноздры
І ў мёртвых раздзімаліся ад крыўды...

Амілян ты наш, родны бацюхна!
На каго ж ты нас пакінуў?
Мы ж думалі, што цароў не забіваюць гарматы
І самыя вострыя палашы
Адскокваюць, думалі, ад царскіх шыяў...

Маўчала, не рыпела болей клетка.
Спыніла песню катава сякера.

ЁЛКА

Чэшская балада. XVIII стагоддзе

Гаспадар — барон аўстрыйскі
Да сваіх імчыць суседзяў,
Да сяброў багатых едзе
Гаспадар — барон аўстрыйскі.

— Хоць зірнуць на нашу ёлку
Запрашаю на каляды.
О, з вас кожны будзе рады
Хоць зірнуць на нашу ёлку.

— Не прасі — мы не паедзем:
Там паўстанне — стрэляць раптам,
А страляюць ходы трапна,—
Не прасі — мы не паедзем.

— У мяне ёсць толькі ёлка,
У мяне няма паўстання,
Ходскіх стрэлаў — анізвання:
У мяне ёсць толькі ёлка.

Як убрана гэта ёлка!
А якія на ёй цацкі!
Я і сам люблю, прызнацца,
Як убрана гэта ёлка...

Запрасіўшы ўсіх суседзяў,
Ён вяртаецца дахаты,
Накрывае стол багаты,
Запрасіўшы ўсіх суседзяў.

Вунь, зірніце, едуць госці —
Снег капыцяць гулка коні,
Нецярпліва бомы звоняць —
Вунь, зірніце, едуць госці.

Бачаць госці — перад замкам
Ёлка калядная ззяе,
Ёлка іх, гасцей, страчае,
Бачаць госці перад замкам.

Гляньце, што гэта за дзіва?
Заміж цацак карагоду
Там вісяць паўстанцы-ходы.
Гляньце, што гэта за дзіва...

Ай, барон! Ай, малайчына!
Ведаў, чым сяброў усцешыць:
Гэтых ходаў толькі й вешаць —
Ай, барон! Ай, малайчына!

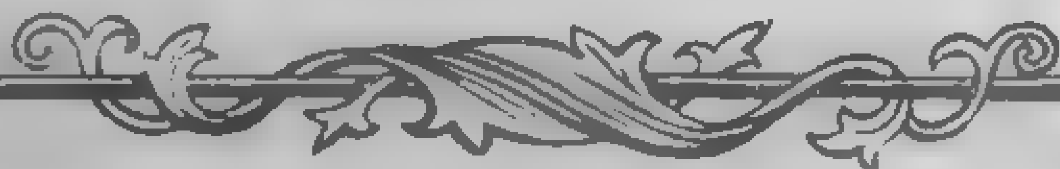
І пры радасці ляклівай
За сталы садзяцца госці.
Толькі муляе ўсё ж штосьці
І пры радасці ляклівай.

Весяляцца і не бачаць,
Што на ёлцы цесна стала,
Што жывых на ёй нямала,—
Весяляцца і не бачаць.

Дзе сп'янелым ім убачыць,
Што за імі сочаць рулі
І штуршка чакаюць кулі,
Дзе сп'янелым ім убачыць!

А на ёлцы помста вісне —
Ходы з мёртвымі ў абдымку.
Зараз стрэляць... Шчэ хвілінку...
Вунь, на ёлцы помста вісне...

Загрымелі стрэлы раптам,
Нібы хлопаўкі між голля,—
Парадзела ўраз застолле...
Так, страляюць ходы трапна!

ЯНОШЫК

Славацкая балада. XVIII стагоддзе

— Вось і ты папаўся,
Галубок харошы —
Сам прыйшоў у рукі
Валандзей Яношык.

— Гайдукі-гайду́кі,
Смеласці ў вас многа:
Усямёх ідзеце
На мяне аднога.

Я ж крыху счакаю.
Як вас будзе дваццаць,
Вось тады і мушу
За валашку ўзяцца.

За валашку тую,
Дзе на сотню сілы,
Тую, што дала мне
Чарадзейка — віла.

— Ты дарэмна, хлопча,
Нас сякеркай страшыш —
Бач, твая валашка
У руках у нашых.

— Нават без валашкі
Я вас супакою.
І пачаў шукаць ён
Загаворны пояс.

— Не шукай яго ты,
Янічак харобры —

Пояс бабка ўкрала
І схавала добра.

— Мне б абняць старую:
Ёй аддзячыць мушу...
— Не дазволім, Янік,—
Ты ж яе задушыш.

Ён тады — наўцёкі.
Паслізнуўся, грохнуў...
Пандуры сыпнулі
Перад ім гароху.

— Не мудры, Яношык,
Ты ўжо мёртвы, Янча,
Па табе вяроўка
Даўнавата плача.

— Што ж, бывай, мой лесе,
Родны, нібы хата.
Кожнае там дрэва
Мне было за брата.

І сябры, бывайце —
Сам сцярплю ўсе кары.
Не, я вас не выдам,
У смале хай варацъ.

— Бач ты, валацужка,
А гаворыць брава,
Бы на ўсё забыўся,
Рабаўнік крывавы.

— Не, я не разбойнік,
Не па мне няслаўе:
Браў я у багатых,
Бедным аддаваў я.

Памагаў свабодай,
Тым, хто век без волі,
І плаціў панам я
За сялян мазолі.

І плаціў за здзекі,
Сплаканыя вочы.
Стражнічкі, за розгі
Доўг свой я вам сплочваў.

Я загадваў строга
Гіцалям багатым:
«Душу аддай богу,
Нам аддай дукаты».

Грайце ж зноў, фуярэ!
Гнеў мой незагойны.
Я змаганец чэсны,
Я вам не разбойнік.

Дык бывайце ж, людзі,
Я, відаць, вярнуся,
Як з Дуная сонца
Высушыць ваду ўсю.

Мне вяселле ладзяць —
Доля ўжо такая,
Там мяне нявеста
Страшная чакае.

А ў той маладухі
Ані рук, ні ножак.
Петлямі, крукамі
Яна ўсіх трывожыць.

З ёю ажанюся
На гары Кралёвай:
За рабро падчэпяць
Крукам металёвым.

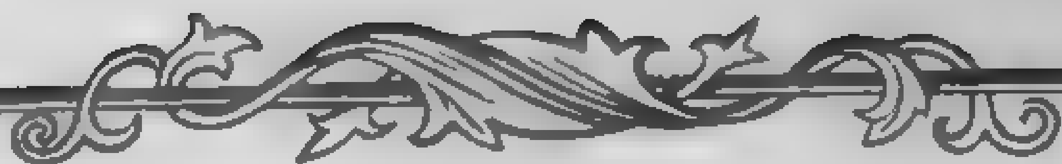
Я разбойнік чэсны,—
Адпусціце стражу!
Вісельня нягрэшных
Не прымае, кажуць...

На гары Кралёвай
Раптам ціха стала...

«Жаніха» прывезлі,
А «нявеста» ўпала.

Будзеш жыць, Яношык,
Між сваіх славакаў
Сто вякоў, а можа,
Нават з добрым гакам!

КРЫЛЫ

Руская балада. XVIII стагоддзе

Крылаў няма ў чалавека,
Каб падмінаць імі неба,
А яно гэтак звабліва вісне
Над табою — куды ні глянь.
Топча раллю ён лапцямі —
Аж пыліць перасохлая глеба...
Бывай жа, такая ласкавая
І такая злая Разань.

Прабач, не паспеў ён у спеху
З табою як след развітацца:
Бег колькі сіл па гародах,
Бег уцалік, па карчах.
Той шарадром ужо ззаду,
Скуль хацеў ён у неба узняцца,
Дзе агонь, што шар дымам напоўніў,
Мусіць, яшчэ не ачах.

За небакрай ужо дрэвы
Заходзяць, як жоўтыя сонцы,
Высозныя дрэвы-званіцы,
Да якіх ён нарэшце дарос...
А як ён ляцеў, усеўшыся
У пятлю забрытанага шара,
Над макавінамі самымі
Дужа высокіх бяроз!

Зайшлі ўжо бярозы... І толькі
Ледзь-ледзь залаціцца званіца,
Аб якую вецер вярховы
Разбіў яго ўскрылены шар...
Калі за званы, за вяроўкі
Чапляўся ён, каб не зваліцца,

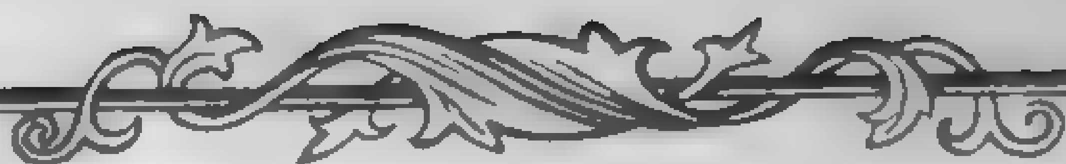
О, як званы зазванілі —
Нібыта на мор ці пажар.

Выбеглі людзі з хатак,
У неба рукамі загрукалі:
— Ды ён, ірад, д'яблу служыць,
Ды ён — сын нячыстых сіл.
Як на яго цюгакалі,
Бы на ваўка, агатукалі
За тое, што лётаць уздумаў,
Не маючы з роду крыл...

Кідалі каменнем, білі
Яго і ягоную мару,
А потым з горада гналі —
Ідзі, куды хочаш, цмок...
Крылаў няма ў чалавека,
Каб падмінаць імі хмары,
Добра, што ёсць хоць ногі —
Як бы без іх ён уцёк?!

Крылаў няма ў чалавека,
Каб падмінаць імі неба,
А яно гэтак звабліва вісне
Над табою, куды ні глянь.
Топча ён сцежку лапцямі —
Аж пыліць перасохлая глеба...
Бывай жа, такая ласкавая
І такая злая Разань...

КМЕТ

Харвацкая балада. XVIII стагоддзе

Расспявалася жалеза
Пад рукою каваля.
І які жалезу клопат,
Што ў мяне баліць душа!

Як урбарыі сцвярджаюць,
Кмет павінен паважаць
Феадалаў сваіх родных,
Бо яны зямлю даюць.

А без іх, яно і праўда,
Што б той бедны кмет рабіў?!
Дзе б, бязніўны, жаў і сеяў,
Дзе б, бязлужны сам, касіў?

А таму на ўсю пражытку
Застаецца радасць нам:
Нашым шчодрым феадалам
Рукі-ногі цалаваць.

Не выслужвайся, жалеза,
Перад панам, не звіні.
Пашкадуй, жалеза, кмета —
Весялосць сваю прыцішы.

За рупнаю панам мы ўдзячны:
Нам памерці не даюць —
Працу цяжкую знаходзяць
За счарсцвелы хлеба кус.

Вінаграднік гаспадарскі
Даглядаем за яду,
Глебу ўгнойваем, лагодзім,
Садзім новую лазу.

А які мы гонар маем,
Калі наш шаноўны пан
Непамысных нас уважыць —
На жаніцьбу дасць дазвол.

І на кухню пана ў замак
Мы, удзячныя, штодня,
Колькі трэба, столькі й возім
Куранят, гусей, зайцоў.

Змоўкні, подлае жалеза,
Хопіць душу разрываць!
Ты ўжо рукі адабрала,
Зараз цягнешся да ног.

Праўда, часам і карае
Нас любімы феадал.
Як нам радасна, дурніцам,
Калі розгі пан бярэ!

Не, насмерць не забіваюць —
Кмета ўсё-ткі берагуць:
Ён пасля лупцоўкі добрай
Мусіць добра працаваць.

Нават вісельні сабе мы
Самі любім будаваць.
Выгаблёўваем, штукуем,
Каб трывалымі былі.

Шчыра лесвіцу трымаем,
Каб бліжэла да пятлі.
Так адзін аднога сілім:
Ты — мяне, а я — цябе.

Як вясёлае жалеза
Мне набрыдзела за дзень!
Сваю брудную работу
Ты хутчэй канчай, каваль!

Я ж, як бачыш, пакараны,
Бо задумаўся, дзівак:
А навошта можным рукі,
Нават ногі цалаваць?

А яшчэ сабе на гора
Усумніўся з-пад ярма:
А чаму зямля ўся ў пана,
А, напрыклад, не ў мяне?

Мы ж у свет прыйшлі, як роўня,
Па адной дарозе з ім.
Дык чаму ж яму — пашана,
А мне — розгі і турма.

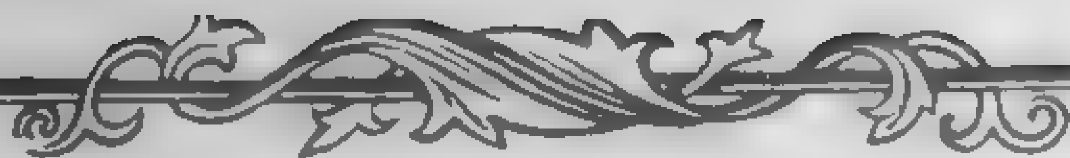
Вось за гэта і зланцужаць,
І пасадзяць малайца
На дно вежы ў падзямелле,
На ваду і сухары.

Ну, дык што, ужо гатова?
За дарунак дзякуй вам!
Хоць я ведаю: за «дзякуй»
Не працуюць кавалі.

Па урбарыю старому
Мала вязня закаваць —
Ён яшчэ плаціць павінен
Кавалю за кайданы.

Чым плаціць — не маю зараз,
Заплачу пасля турмы:
Каваля я разам з панам
І без грошай закую!

ЛАЗНЯ

Балгарская балада. XVIII стагоддзе

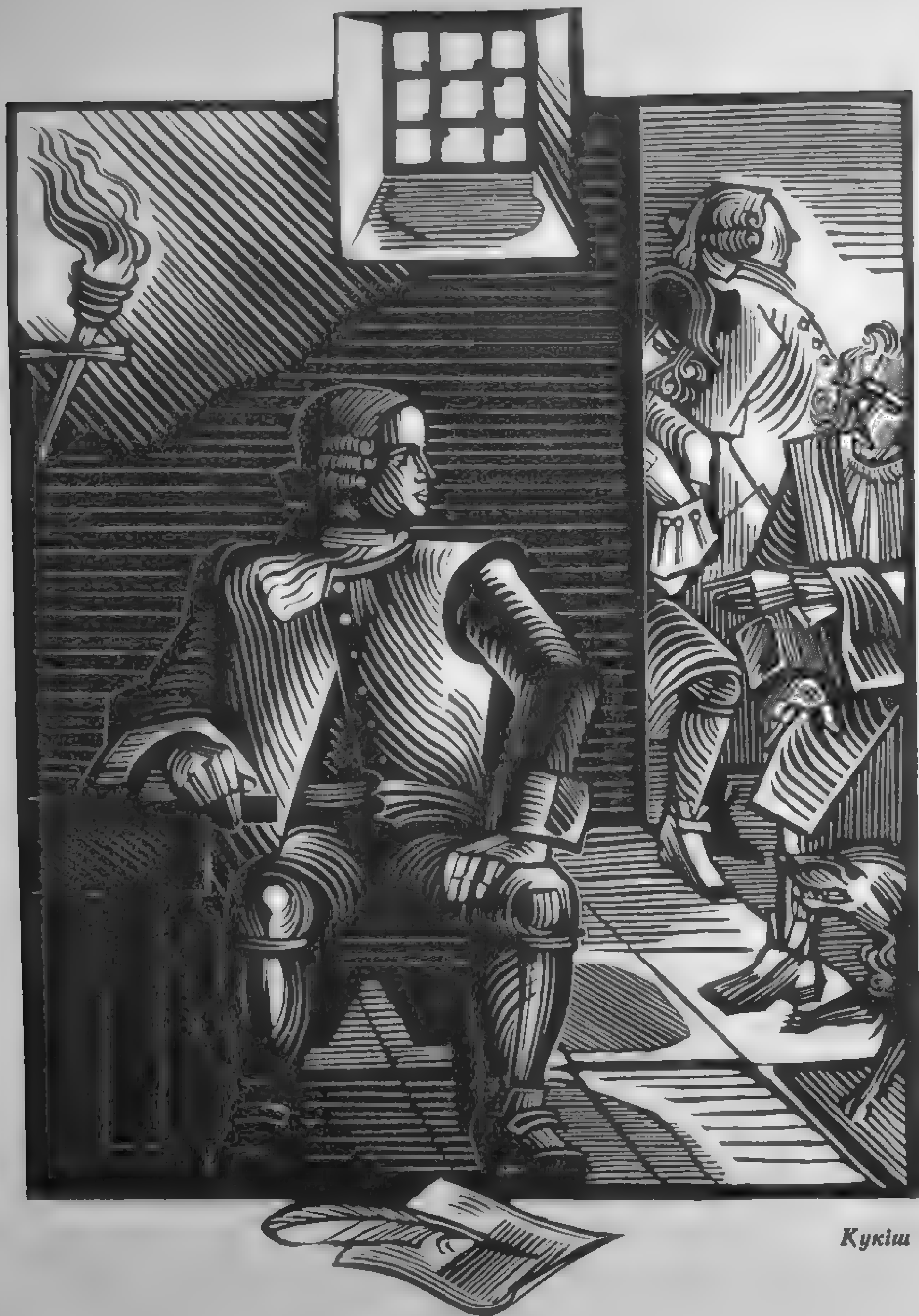
Мы — аркестр рабоў.
Мы цягнем мелодыю гэту,
Даўгую — быццам дарога дадому,
Цяжкую — нібы бурлакам карабель на мелі,
Сумную — што нашы вочы.
А хіба вочы вясёлымі будуць,
Калі людзі эміра (якія там людзі!)
Адабралі ў іх колеры,
А ім толькі чорны пакінулі —
Колер зацьмення:
Чорныя кветкі,
Чорнае неба
І чорнае сонца
На чорнай чужыне...
Іх палохалі нашы вочы —
І яны іх выпеклі, вылюдкі.
(Маўляў, вочы, што бачаць колеры,
Замінаць толькі будуць аркестру.)

Мы — аркестр рабоў,
У мармуравай лазні эміра іграем.
Ён толькі што выкупаўся ў басейне
І цяпер абсыхае, выстарак.
А ў басейне яго
Паланянкі-балгаркі купаюцца,
Перад ім,
Перад намі купаюцца...
Мы іх ведаем добра,
Хоць ніводную ў твар не бачылі,
Толькі ж кожную мы пазнаём
Па дыханню,
Па кроках,
І па тым, як рука ваду паслухмяную чэрпае

І ўзняўшы, на плечы крутыя ліе,
І па тым, як вада па целе
Сцякае —
Пазнаём.

Мы — аркестр рабоў.
Нас трынаццаць.
Іх таксама, здаецца, трынаццаць.
О, як мы іх да болю кахаем!
Вылка — тую, што вельмі ласкава ступае,
Асен — тую, што, нібы крылом,
рукою ледзь чутна махае,
Я — тую, што дужа часта ўздыхае.
І як мы пакутуем,
Калі эмір выклікае на ложа каго з іх,
Каб сваю старэчую прагнасць спатоліць!
Сціхніце...
Зноў кагосьці пальцам паклікаў...
Анямейце, птушкі ў залочаных клетках!
Дзівакі,
Навошта вы гэтак стараецеся?
Як і нам, вам жа выпеклі вочы,
Каб вы лепей спявалі,
Каб толькі спявалі...
Сціхніце,
Дайце паслухаць,
Хто ж ідзе на эмірава ложа клятае,—
Ці тая, што дужа ласкава ступае,
Ці тая, што, быццам крылом, рукою махае,
Ці тая, што цяжка ўздыхае?..

Мы — аркестр рабоў.
О божа!
Яна, зноў яна, ідучы, уздыхае...
Вось яе абціраюць вялыя еўнухі,
Успамінаючы нешта далёкае,
Дакрануўшыся да грудзей знячэўку...
Вось кладуць яе ля эміра —
Перасохлага, нібы мошчы, турка...
Божа!
Аглушы мяне, божа,—
Як я знябыўся слухаць
Такія любоўныя пакуты
Маладога і старага цела...

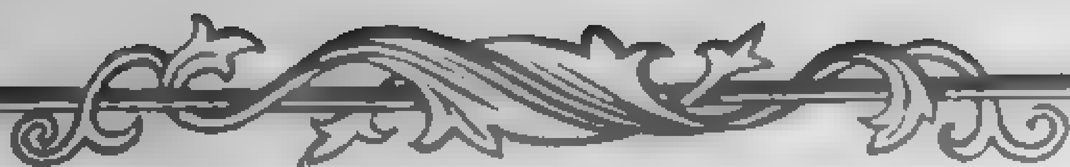

Кукіш

Застагнала струна мая...
І адразу шчаку запякло ад далоні хормайстра.
О, яны ўмеюць да нас, сляпых, падкрадацца
Ціха, нячутна — як кошкі;
Біць,
Каб зноў выпрамляць мелодыю:
Мы ж — аркестр рабоў...

Хто тут?..
Хто ля мяне?..
— Ангел! Абдымі мяне, Ангел...
— Гэта ты?!
І адкуль ты ведаеш,
Што з цябе я вачэй не спускаю?
— Абдымі... Пацалуй...
Я...
Яго...
Задушыла...

КУКІШ

Руская балада. XVIII стагоддзе

І ён са мною у палоне,
Віноўнік арышту майго,
Нявінна сцяўся на далоні,
Аж шкода, беднага, яго:
Як кацяня, заплюшчыў вочы —
Здаецца, зараз завуркоча.
Маленькі і несамавіты...
І напалохаў ён чаму
Хлусоў вучоных цэлу світу,
Што нас заперлі у турму?

Не, тут не кукіш вінаваты,
А я — чарнасашонца сын:
Бо ў іх вучоныя палаты
Зайшоў, зірніце, селянін.
Навуцы — гора, гора, гора:
Сярод вучоных — сын памора.
Таму не могуць прымірыцца,
Даносы пішуць кожны дзень,
Сварыцца любяць і бажыцца,
Што не вучыўся я нідзе.

А я ж вучыўся у народа —
Мне гэты вопыт дарагі...
Настаўнік першы мой — прырода,
І праца шчырая — другі,
А трэці мой настаўнік будзе
Заўсёды — людзі, людзі, людзі...
Таму я веру, што Неўтонаў
Патрэбна дома нам шукаць,
Што можа і сваіх Платонаў
Расійская зямля раджаць.

Але пыхлівасць чужаземцаў
Спяшае Русію скарыць.
І з мовы рускае смяецца,
Бо ёй не ўмее гаварыць.
І ў акадэміях лапоча
Па-свойму кожны — як хто хоча.
Яны сцвярджаюць, што ў Расіі
Карысных выкапняў няма,
Сцвярджаюць, быццам бы ў Расіі
Адзін ёсць выкапень — чума.

О што вы, што вы, прайдзісветы!
Не можа беднай быць зямля,
Дзе так буяе ў красках лета,
Дзе пахне цёпла так ралля,
Дзе вышай воблакаў — вяршыні,
Дзе ў рэчках нашых столькі сіні,
Дзе сонца стоміцца, няйначай,
Пакуль завершыць свой абход,
Дзе людзі адначасна бачаць
І захад сонца, і усход.

Багацце нашы горы лучыць —
Нам трэба выхад даць яму.
А нас ці збэсцяць, ці адлучаць,
Ці так во ўкінуць у турму,
Каб мы далелі ад навукі,
А ўсё ішло праз іхні рукі,
Якія зноў пасля даносаў
Навуцы чэшуць аглаблю.
А я, Міхайла Ламаносаў,
Ілюмінацый план раблю...

Мне шкода сіл, якіх не вернеш,
Бо ўсё ж уведаць трэба мне,
Калі зямлі даверыць зерне,
Калі спачын даць баразне.
З начальствам часта я сваруся
Ды так, бывае, і сарвуся
Як гэты раз, калі пры сведках
Я лаяў невукаў-шышоў,
Калі пад нос, пыхлівы гэткі,
Мой кукіш дужа ж падышоў.

Цяпер са мною у палоне
Віноўнік арышту майго,
Нявінна сцяўся на далоні,
Аж шкода, беднага, яго:
Як кацяня, заплюшчыў вочы —
Здаецца, зараз завуркоча...
Такі вялікі, самавіты.
І напалохаў ён таму
Хлусоў вучоных цэлу світу...
Дык слава кукішу майму!

ПЕСНІ

Кашубская балада. XVIII стагоддзе

— Не, не ўмеюць весяліцца
Ну зусім кашубы.
Сумна нудзяцца ў святліцы,
Быццам перад згубай.

Я ж ніколі і не бачыў,
Каб яны спявалі,—
Так жандар-чужак зазначыў
І паехаў далей.

— Што, паехаў? Дзякуй богу!
Варту, варту на дарогу —
Шчыра, ва ўсе вочы
Хай за пылам сочыць.

Мы — кашубы, люд рабочы
І да скокаў мы ахвочы.
Вецер вее, плынуць хвалі,—
Просяць нас, каб паспявалі.

Дайце, дайце топнуць!
Зачыніце вокны —
Хай ніхто не бачыць,
Як кашубы скачуць.

Плыне вода з агароду
Да самага Гданца.
Чорны боты — да работы,
Чырвоны — да танца.

Дзверы, дзверы зачыніце,
Зашчапіце дзверы,
І кружыце, і кружыце
Дзевак, кавалеры.

А бадай цябе, гультаю,
Трасца неяк міне:
Столькі сноўдаўся па гаю,
Ды не стрэў дзяўчыны.

— Едзе, едзе! Зноўку едзе! —
Варта закрычала.—
Пыл! Вяртаецца, суседзі,
Зноў жандар-навала.

Хоць не хочацца спыняцца,
Ды спыніцца мусім...
Супакойваюцца плацці,
Замаўкаюць гуслі.

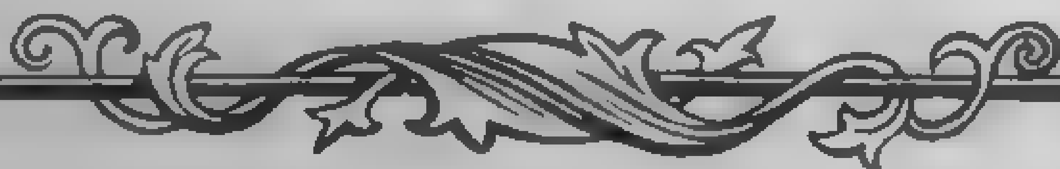
Зноў расчыненыя дзверы,
Адсланёны вокны.
І скакухі — дайце веры! —
Нібы ў суме мокнуць.

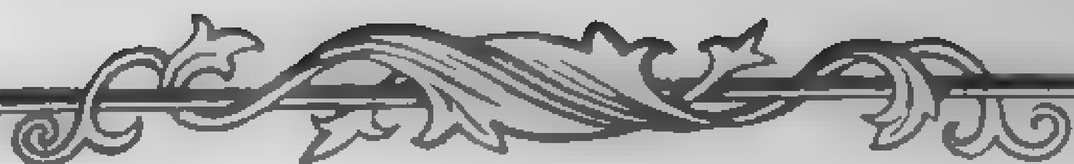
«Мы — кашубы, люд рабочы»...
Тут маркота чахне.
Хоць патухлі зноўку вочы,
Але ж танцам пахне.

Не, нічога не заўважыў
І жандар, паверце.
— Я ж кажу, што ў вёсках вашых
Можна з суму ўмерці.

Не ў кашубскай то натуры
Пець і весяліцца —
Век без песень вы, як куры,
Седзіцё ў святліцы...

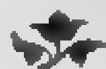
Толькі позіркі цяжкія
У яго ўвап'юцца:
Вочы сумныя такія,
А сэрцы — смяюцца!

РЭХА

Македонская балада. XVIII стагоддзе

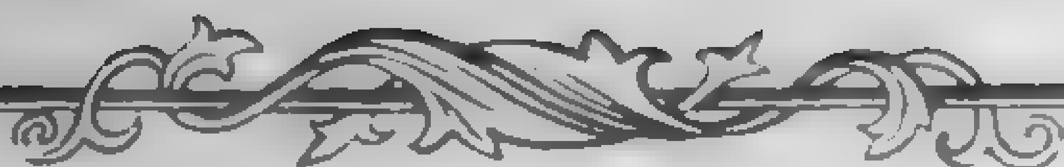

Цёплы ранак, светлы ранак
звонкі ранак між ажын,
Разбудзілі нечакана,
нечакана вы мяне.
Я ж схаваўся так далёка,
так далёка ад сцяжын,
Што маё лагво і вецер,
нават вецер абміне.
А над краем ціхі ранак,
ціхі ранак, нібы звон,
Паўтарае, што ні скажаш,
што ні скажаш сам сабе.
Уздыхнеш ты — і ўздыхае,
уздыхае цяжка ён,
Засапеш — і наваколле,
наваколле засапе.
Ты шапнеш — і горы ўсюды,
горы ўсюды задрыжаць
І пакоцяць шэпт твой гулкі,
шэпт твой гулкі па зямлі.
Людзі здзівяцца: нікога —
бач, нікога не відаць,
Толькі шэпча нехта побач,
хтосьці побач між далін.
Я ж крычу, ды так, што лісце,
нават лісце ніжа з дрэў,
Чуеш, клічу цябе ў горы,
клічу ў горы дзень пры дні.
Гэта я, твой сумны Слаўка,
сумны Слаўка, што гарэў,
Не згарэў — жывы астаўся,
жыў астаўся і ў агні.

Слаўка — гнаны твой паўстанец,
твой паўстанец хоча зноў,
Хоча грэцца тваёй ласкай,
тваёй ласкай хоча жыць...
Што ж маўчыш ты,
не прыходзіш,
не прыходзіш з маіх сноў,
Нават голас твой у горы,
ка мне ў горы не бяжыць?
Кліч: «Кахаю!»,
кліч: «Кахаю!»
ўсе пачулі навакол,
Горы, птушкі і дарогі,
і дарогі і кусты.
Дрэвы, камні адказалі —
рэха грымнула на дол,
Толькі ціха,
толькі ціша там, дзе сцішылася ты.
Можа, момкі падказалі,
падказалі, каб самім
Дараванне так пагана,
так пагана атрымаць,
Падказалі, што калісьці,
што калісьці (ганьба ім!),
Што калісьці
ў жаўталісці мог цябе я цалаваць.
Мо схапілі сахібеі,
сахібеі, ад якіх
Я уцёк недакараны,
нескараны да канца,
Што за мною будуць гнацца,
будуць гнацца праз вякі,
Будуць прагнуць,
будуць прагнуць,
каб дасмажыць малайца.
Не, я пожага не буду,
не, не буду я чакаць!
Я пайду сягоння ноччу,
сёння ноччу саграшу:
Сахібея нечакана,
нечакана — будзе ж спаць! —
Я сваімі, я сваімі,
я рукамі задушу...

Што ж ты, рэха, нарабіла,
што зрабіла ты, скажы?
Слаўка толькі так падумаў,
так падумаў, а ужо
Сахібеі ўсё пачулі —
вунь засада на мяжы...
І ўглядаецца ў дарогу,
углядаецца ў дарогу,
Углядаецца ў дарогу
самаўпэўнена ружжо...
Чуеш, Слаўка,
чуеш, Слаўка,— ты каханай бараніць
Не спяшайся.
Як убачыш — пацямнее уваччу:
Дзеўка лашчыць сахібея —
не саромецца ані,
І цалуе так аддана,
і аддана прагне ўцех,
І смяецца,
і смяецца...
Душыць, гадаўка, свой смех,
Каб ты, Слаўка,
каб ты, Слаўка,
каб ты, Слаўка, не пачуў...

КУЗНЯ

Руская балада. XVIII стагоддзе

Ля крывабокай кузні — коні,
Цароў адпрэжаны вазок.
А ў кузні гром, жалеза звоніць,
Цяжкі гагоча малаток.

Каваль паказвае малойцу,
Дзе трэба па кавадлу біць,
І лае, на чым свет стаіць,
Няўмелага малатабойца.

— Куды ты б'еш, куды ты плешчаш?
Хіба не бачыш, слепанда?
Даў бог табе такія плечы,
А галавы, відаць, не даў.

Ах ты убоіна, ах неслух,
Бач, заманулася каваць!..
Ах, растакую тваю таць
Чаго цябе сюды прынесла!

Лепш грэў бы свой высокі трон
(Цішэй! Кавадла зараз хрусне...)
Дык не, у Тулу едзе ён —
Цара мая цікавіць кузня.

Куды, куды, куды ты б'еш?!
Які ж ты, дурань, крывалапы!
З табой нічога не скуеш,
З табой жалеза папсуеш,—
Ідзі ты лепей дзевак лапаць.

Што за цары ў нас, бог святы!
На вочы сьлеп і глух на вушы...

Балбеса гэткага, як ты,
Каваль ніякі не навучыць.

А той рагоча, як лясун,
Вясёла молат-волат ходзіць...
— На сёння, можа, Пётра, годзе,
Бо вунь вячэру нам нясуць...

Сядзяць. Вячэраюць. Адкрыта
Глядзяць адзін другому ў твар
Каваль Дзямідка, сын Мікітаў,
І Пётра Першы — гасудар.

— Прабач, калі табе дадзеў,
І на мае не гневай словы,—
Кавяць ты будзеш адмыслова,
Не збрэша молат твой нідзе.

Цябе аблаяў я пад зло,—
Прабач. Скажу табе н прама,
Што любіць наша рамясло
І крык, і лаянку таксама.

Без мацюка я — што без рук,
А з ім, бы воск, жалеза стане:
Хоць прыкладай яго ты к ране
Ці выкуй волас, нібы гук.

І ты, Пятруша, куй і куй,
Бо сам жа знаеш,— не загана,
Калі і цараву руку
Мазоль пазнае нечакана.

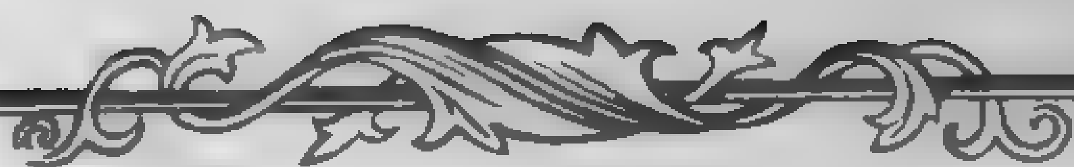
Я навучу цябе, павер мне,
Кавяць ты будзеш — часу дай.
Тады з табой мы горы звернем...
Давай, Ляксеіч, прыязджай...

Кафтан цара, халопа світа...
Развітваюцца ля двара
Каваль Дзямідка, сын Мікітаў,
І Пётра Першы, што ў царах.

Той Пётра, жорсткасць што ўзгадуе
І страх нагоніць на людзей;
Той Пётра, які флот збудуе
І ўздыбіць Русь — аблог надзей.

Ды гэта будзе потым, потым —
Калі яго цяжкія боты
Зашаргацяць па коткіх днях...
Пакуль жа цар, прапахлы потам,
Куе з Дзямідкам, як раўня.

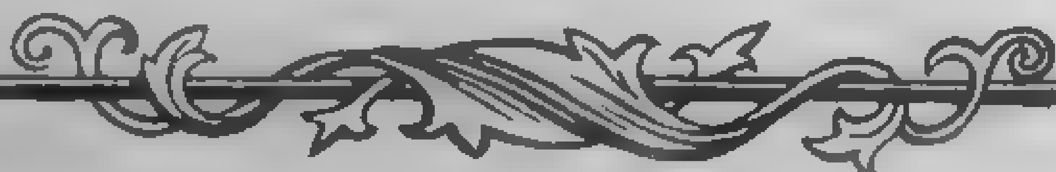
ЗВАННІ

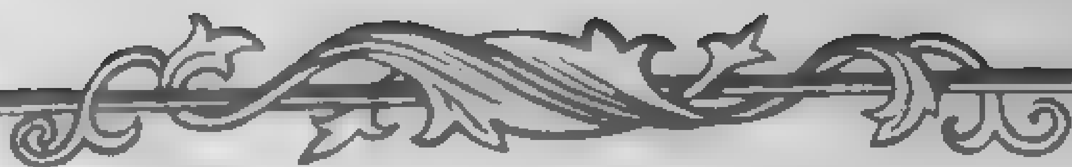
Харвацкая балада. XVIII стагоддзе

Мы ўдзячны, капітан Мікашыновіч,
Што вы не гэткі, як усе харваты,
Што разумееце нас, немцаў, лепш за іншых
І, калі свой народ не тое робіць,
Вы смеласць маеце яго не падтрымаць.
А то, вы бачыце, паўсталі гранічары —
Не даспадобы ім усім прыйшлося,
Што імператрыца Тэрэзія Марыя
У Банскую Харвацію прыслала
Для плугароў дзве тысячы мундзіраў
Нямецкіх, новых. Вы ж вось зразумелі,
Што нельга без мундзіраў абысціся,
Калі ствараеш новыя палкі —
Для вашай жа, вядома, абароны.
Чаму ж яны ўсе скардзіцца ўзяліся,
Што няма чым плаціць ім за мундзіры?!
А калі ў тых, хто не агораў грошай,
Пачалі браць і прадаваць жывёлу,
Каб было ўсё ж за што купіць мундзіры,
То і загаласілі — іх, бач, зневажаюць!
Ім абясконьванне здалося страшным здзекам,
Маўляў, хто ведае, той разумее добра,
Што не бывае селяніна без каня.
Абраза, ганьба!
Бач, для афіцэраў
Найлепшыя ў іх адбіраюць землі,
Дзе яны самі ўласнымі рукамі
Павінны ставіць новыя дамы
Для тых,
каго спрадвеку ненавідзяць.
Няўдзячныя, няўдзячныя сяляне!
Замест таго каб багавець прад намі
І дзякаваць за ласку і за клопат,

Яны клянуць злашчасныя мундзіры
І супраць іх паўстанне паднялі.
Правадыры свае, зірні, знайшліся,
Да зброі клікнулі.
                                        І гэты
Былы кнез Тодар Кіук, самазванец
(Дарэчы, ён жа, знаю, ваш пляменнік),
Прызнаўся сам правадыром народа,
Такую ўладу ўпэўнена прысаміў,
Нібы наноў укняжыўся, нягоднік,
Абтупаў усе вёскі Банавіны,
Рыхтуючы да бунту гранічар.
Ну і пляменнічка ж вы мелі!
                                                        І як добра,
Што вы злавіць яго дапамаглі нам,
Зазваўшы да сябе дадому,—
Нібыта для сакрэтных перамоў.
Таксама імператар мне знайшоўся!
Няхай, няхай, зламыснік, зразумее,
Што за мянушку «правадыр» заўсёды
Плаціць даводзіцца высокаю цаною —
Хутчэй за ўсё жыццём.
                                                Пляменніка,
Як і папа яго Піліпа Трбуховіча,
Як іншых пералоўленых паўстанцаў
Чакае вісельня.
                                  Дарэчы,
Я шчыра дзякую, як немец, вам за помач.
Не ён, а вы харват, харват сапраўдны,
І я віншую вас з чарговым званнем,
Маёр Мікашыновіч!
                                            А палкоўнік
Мікашыновіч, кажуць, яшчэ болей,
Яшчэ люцей сваё ўсё ненавідзеў,
Як ваўкалак, накідваўся на край свой
І, вырачнік, адрынуты народам,
Зацята ваяваў супроць яго.

ЧУБЫ

Беларуская балада. XVII стагоддзе

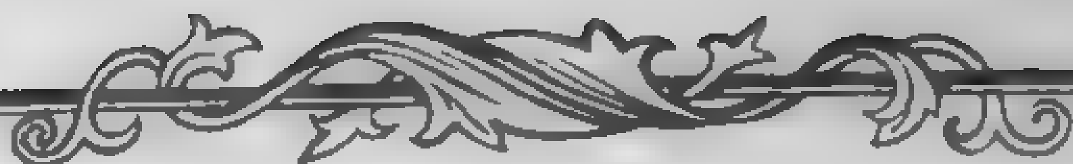

Заманулася і нам, беларусам,
Паказакаваць, пагуляць без прымусу.
Сотнікі і есаулы з ахвотай
Запісалі ў рэестры галоту.
Пагадавалі мы ўсе чубы —
І ўжо кожны казак нібы.
Былі сяляне ціўныя, былі сяляне рольныя,
А цяпер мы — казакі вольныя.
Чым хочам, тым і займаемся:
Хочам, у карчме забаўляемся,
Калі хочам, жнём, калі хочам, косім —
Словам, работы не просім.
А было ж, што не ўгадуем — з'есць панская з'едзь,
А ты хоць па смерць на голадзе едзь.
Ды вось зноў хочуць зрабіць з нас цягло.
Але не тут-то было,
Бо вольны казак з нас любы —
У нас жа чубы!
А нас б'юць, як і ўсіх, бізунамі,
Здзекуюцца ваяводы над намі!
І з нас, нібы з мужыкоў барадатых,
Патрабуюць падатак.
Тады кожны казак (навошта таіць!)
Крычыць на чым свет стаіць:
— Ты ўважлівей зірні на мяне, душагуб,—
У мяне ж чуб!
А калі прымушаюць ісці на працу —
Казакі ведаюць, як адмаўляцца:
— Не хочам вашае ласкі,
У нас свой парадак — наскі.
Мала, што я вам не люб —
У мяне ж чуб!

Зрываецца з губ:
— У мяне чуб!
Хваліцца любы:
— А ў нас чубы!
І тады ваяводы ўсім чыста
Пазразалі чубы ўрачыста.
Думалі, што мы без чубоў
Будзем араць паслухмяна зноў;
Думалі, што мы, лысыя, як раней, будзем сеяць —
Казакі ж без чубоў, маўляў, казакаваць не ўмеюць.
Але мы дакладна і пэўна,
Самі бясчубыя, падпускалі чырвоных чубатых пеўняў
Пад стрэхі панскія вечныя...

Бачыце, і без чубоў казакі небяспечныя!

БУЛАВА

Украінская балада. XVII стагоддзе

Як не расчыняцца крыкам вароты —
Рада гудзе у цяснюткім двары.
Там булава зіхаціць пазалотай —
Кожны, хто прагне улады,— бяры...

Колькі вачэй яе лашчыць дарэмна,
Колькі вунь цягнецца рук да яе...
А гэты дзівак — малады і някемны —
Бачыце, сам булаву аддае.

А як бы схапілі ўчэпіста рукі,
Як бы схавалі яе пад крыссё!
Як бы ўцякалі з ёю ў правулкі,
Як бы крычалі: — Мы ўладу нясём!..

О прага ўлады — цяжкое жаданне!
Круцяць казакі задумна вусы...
— Хай будзе так, як было пры Багдане!
Юрка хай правіць, гетманаў сын!

— Я яшчэ ў суме вялікім па бацьку,
Я не магу сум развеяць нічым,—
Юрка адказвае радзе знянацку:
Так, як Выгоўскі яго навучыў.

А булава, як надзея, як вера,
Аж зіхаціць на стале серабром...
Ломяцца тыя казакі у дзверы,
Што засталіся па-за дваром.

Трэба спяшацца... Двор-то замкнёны,
Ды могуць паддацца сіле замкі.

— Хай будзе новы гетман хвалёны —
Юрка Хмяльніцкі,— крычаць казакі.

Трэба спяшацца... І ад спакусы
Не можа Выгоўскі ўтрымацца ніяк...
— Сорамна будзе вам, сівавусым,
Каб вамі хлапчук кіраваў абы-як.

Ён жа і пораху нават не нюхаў...
Сеч аддаеце, людзі, каму?
Юрку ж пакрыўдзіць можа і муха,
І булава не па росту яму.

А тут яшчэ цар забірае свабоды.
Ён хоча, ён прагне, а ён — не дзіця!
Каб мы не насілі чырвоныя боты,
А, як мужыкі, шаравалі ў лапцях.

Выгоўскі глядзіць у казачае мора —
Хоча кагосьці ў тым моры знайсці.
Калі ж, ну калі ж ужо той загаворыць,
Каму ён даўно і спаўна заплаціў!

Нарэшце пачуўся чаканы той голас:
— Выгоўскі хай будзе у нас атаман!
— А што,— зашумелі казакі наўкола,—
Няхай будзе ў гетманах пісар Іван.

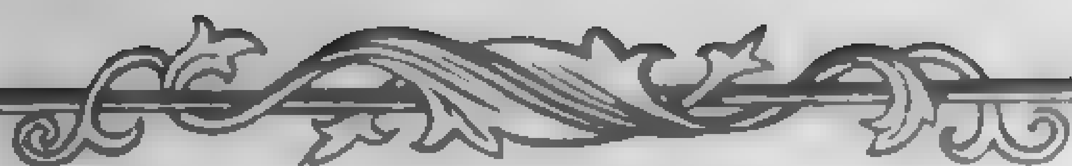
Так... Вось цяпер пааднеквайся крыху...
Ды не цягні — на сваю ж галаву.
А то вунь зласліўцы, няхай на іх ліха,
Могуць з-пад носа сцягнуць булаву.

Выхапяць з рук, адарвуць і ад сэрца,
Гледзячы гэтак нявінна у твар.
Зірніце, як Грышка Лясніцкі злуецца,
Той, што хадзіў ужо з ёй на татар.

Ён ужо грэў булаву у далонях,
Ён наказным ужо гетманам быў.
Верыць: бліжэй ён да ўлады і сёння,
Чымся, прабачце,— пісар любы.

Бачыць Выгоўскі — аднекванца годзе.
Аберуч бярэ булаву са стала...
Нарэшце улада рукі халодзіць!
Нарэшце ў ягоных руках булава!

ПАГОНЯ

Славацкая балада. XVII стагоддзе

Аж задыхаліся двое —
Так улукаткі бягуць,
Не віжуючы дарогі,
Не шукаючы сцягу.

Людзі дзівяцца — не знаюць,
Каму трэба памагчы:
Ці таму, хто уцякае,
Ці таму, хто ўслед імчыць.

І рашаецца каторы:
Што тут доўга мудраваць,
Чалавек жа уцякае —
Памажы яму ўцякаць!

Даганялу дай падножку.
Але той, што ўслед бяжыць,
Плача:
— Ён жа ў маіх дзетак
Хлеб з рук вырве.
Памажы!

Значыць, іншаму падножку —
Хай зазнае сам багна!
Чалавек жа даганяе,
Памажы яму дагнаць.

Але й той пачаў прасіцца:
— Уцяку — і я жыву.
Калі ж ён мяне дагоніць —
Адсячэ мне галаву.

Паспрабуй тут разабрацца,
Што жыццё уткне яшчэ...

Памажы таму — дагоніць,
А другому — уцячэ.

І давалі людзі сцежку,
Саступалі ўсе на край.
— Уцякай жа хутка, хутка!
— Ты ж, як можаш, даганяй!

І не ведалі пакуль што,
Ачмурэлыя ад звад:
Хто ўцякае — той ахвяра,
Хто ўслед гоніцца — той кат.

А па даўняй завядзёнцы
Хто з-пад вісельні збяжыць,
Хто ад ката адаб'ецца,
Будзе век свабодны жыць.

Бег і клопат іх супольны.
Дай бог вязню сілы шмат:
Уцячэ ён — стане вольны,
Але страціць працу кат.

Не ўцячэ — і ў ката зноўку
Праца з'явіцца ў руках,
Будзе зноў ён сеч галовы,
Задушыўшы свой жа страх.

І бягуць, бядой з'яднаны,
Ва ўвесь дух, у дых увесь
Той, хто хоча жыць астацца
І хто хоча проста есць.

Напрамкі яны спяшаюць,
Нават плот для іх не плот...
Дай жа вязню ногі, божа!
Спатыкніся, жываглот!

Бег слабее. Лес бліжэе —
Насалода для вачэй.
Вязень: скора, скора, скора...
Кат: хутчэй, хутчэй, хутчэй...

Пагоня

Першы ў лес, як зай, ускочыў —
Паспрабуй яго знайдзі!
Кат жа ў полі спатыкнуўся...
Божа мой — ужо адзін!

І упаў ён, і заплакаў,
На ўвесь свет, як воўк, завыў,
Бо чакалі хлеба дзеці,
Што апухлі ад травы!

Але ўсё ж такі і ў ката
Радасць тлелася: «Жыві!» —
Хоць і будзе ён без хлеба,
Але ж будзе й без крыві.

Мой шаноўны свет, віншую
Ад сягоння і навек:
Нарадзіўся у другі раз
Сын твой, свеце,— Чалавек!

А папраўдзе, дык абодва
Нарадзіліся ў бядзе:
Той, хто мусіў быў памерці
Ды і той, хто жыць хацеў.

РОСТАНЬ

Руская балада. XVII стагоддзе

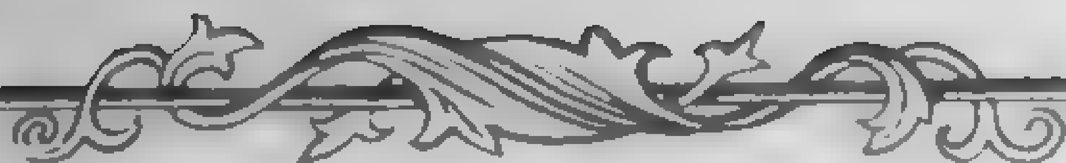

— Пазнасіў снапы, мой ты добры муж,
З нашай пастаці — што на жабін скок,
Змалацілі іх мы у два цапы,
Потым цэлы дзень жорны шоргалі —
Гэта ў дзве рукі млён круцілі мы
І так хораша мілаваліся:
Вусны пахлі ў нас жніўнем сонечным,
І саломаю, і зярнятамі,
І мучыцаю пытляванаю...
А цяпер бывай, мой ласкавы муж:
За спіною ў нас — холад ростані...
— Што гаворыш ты? Што ты ўздумала?
Чым, скажы хутчэй, я ўгнявіў цябе?
Можа, быў з табой я няласкавы,
Можа, вочы меў дужа колкія,
Можа, ласка рук была грубая,
Можа, вусны мае — схаладалыя,
Што марозяць цвет, нібы летнікі?
— Не кажы ты так, мой жаданы муж:
Твае вочы мне — сонца ўскотнае,
У руках тваіх няма грубасці,
Вусны спелыя — гэта ягады,
Што на сонейку выграваюцца...
— Ну, а можа, ты закахалася
У каго-небудзь — скажы шчыра мне.
Я няволіць сам і не ўздумаю,
Бо я ведаю, што на двух дзяліць
Сваю ласку ты век не ўздолееш.
— Як ты думаць так мог, мой сокале?!
Ты, харошы мой,— на ўвесь свет адзін.
— Дык а што ж тады разлучае нас?
— Ты прадай мяне, мой ласкавы муж,
Закладзі мяне багачу ў заклад,

А купі сабе каня спраўнага,
Паспяшай у рацъ Кузьмы Мініна —
Згані ворагаў з нашай Русь-зямлі,
Што ў палоне ўся нецярплівіцца...
А як вернешся з перамогаю,
Прадасі каня — мяне выкупіш.
Не паспееш ты даць «дабрыдзень» мне,
Як цябе, мой свет, зацалую я.
Зажывём з табой мы, шчаслівыя,
Будзе жыта ў нас — гоман гоманам,
Будзе хата ў нас — з сосен жоўценькіх,
А у хаце ў нас — дзетак загучна,
А у клеці ў нас — жыту зацесна,
А у місе ў нас — скварак загуста,—
Вось тады ўжо мы дамілуемся,
Будуць вусны ў нас пахнуць, як цяпер:
І саломаю, і зярнятамі,
І мучыцаю пытляванаю...
Дык бывай, мой муж, сокал ласкавы!
Я сама б пайшла за табою ў рацъ,
Толькі два кані як жа купім мы?

Лепш прадай мяне...

БУДОЎЛЯ

Беларуская балада. XVII стагоддзе

Што ж, цесляры, невясёлыя —
Сякера аж падае з рук?
Што апусцілі вы галавы,
Сумна глядзіце на зруб?

Бёрны ўсцягвайце новыя
І заразайце вуглы...
Хораша пахне будоваю,
Стружкамі ў кроплях смалы!

Дзе ж ваша радасць з уцехаю?
Вунь як святлее вакол!
Над магілёўскімі стрэхамі
Ў неба ірвецца касцёл.

Сцены вышэюць касцёльныя,
Кладзецца вянец на вянец
Бёрнамі жоўтымі смольнымі
З вашых жа хат і з сянец.

Касцёл узнімаецца нанава —
Хаты ніжэй і ніжэй:
Кузьмова, Пятрова, Раманава
Раскрыты да самых дзвярэй.

Бёрны, што млелі пад кроквамі,—
Аж у падмурак ляглі,
А што рыпелі пад крокамі —
На завянчэнне пайшлі.

Што ж, цесляры, невясёлыя?
Паўстання не здзейсніўся план...
Што апусцілі вы галавы,
Пётра, Кузьма і Раман?

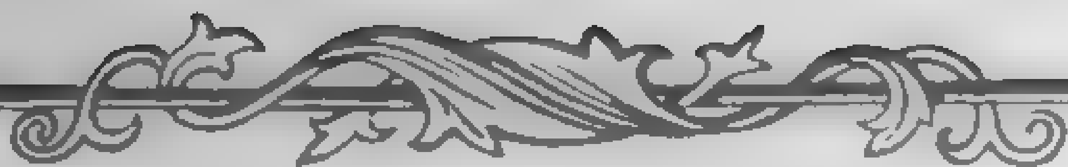
Кроквы вяжыце і лаціны,
Ладзьце вянок пад страхой.
Ды спаласніце улазіны
Конаўкай брагі якой...

Нельга. За кожнай саломінай
Сочыць ахоўнікаў шмат:
Рубяць паўстанцы хароміну
З родных разбураных хат.

І ўсё ж, напачатку нясмела так,
Ціхенька — божа баронь! —
У стружках, як мятлушка белая,
Закапашыўся агонь.

Вось яна, радасць з уцехаю,—
Гляньце, як светла вакол:
Над магілёўскімі стрэхамі
Ў неба шугае касцёл,
Новы палае касцёл...

САРАНЧА

Украінская балада. XVII стагоддзе

Засланіла неба хмара,
Стала цёмна, што ўначы.
Змоўклі нівы, бы ахвяры,
Пад крыламі саранчы.

Каб прабіцца праз мярзоту,
Нават сонцу мала сіл.
Толькі чуеш шум палёту,
Толькі чуцен шорах крыл.

І садзілася імкліва
Цьма — крыло каля крыла.
Стала шэраю ўміг ніва,
Што зялёнаю была.

Ваяваць дарма з той сілай —
Што палохаць і крычаць!
Усё вакол запаланіла
Саранча.

З саранчы адной — паветра,
Саранчой усланы дол,
Саранчаць вада і ветры,
З саранчы ўсё навакол.

Лезе ўсюды, як зараза,
Ва ўсе дзіркі лезе зброд.
Слова мовіш — і адразу
Саранчою поўны рот.

І садзілася на вусны,
Бы пладзілася ў вачах,
Набівалася ў нос гнюсам
Саранча.

Свечкі ўдзень палілі ў Сечы,
Без іх кожны — як сляпы.
Курані забіла нечысць
І канюшні, і скляпы.

І дарогі ўкрыла. Коні
Не адважацца ступіць,
А як іх усё ж падгоняць,
Бруду — ажно да ступіц.

Толькі шум — ратоў мільёны
Усё зялёнае жаруць:
Лес зялёны, луг зялёны,
Лан зялёны не ў пару.

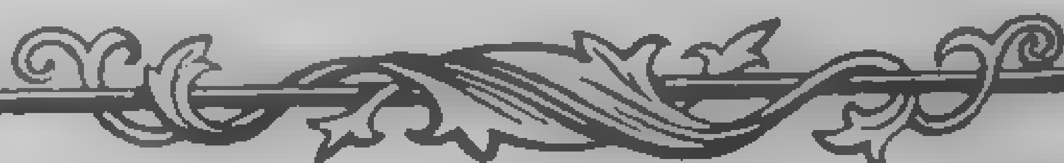
Аж рушніцы затрашчалі —
Зброю так змаглі абсесць,
Бы марціры і пішчалі
Заманулася паесць.

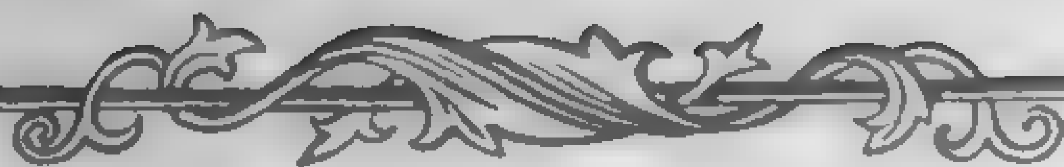
Што рабіць, як з'едзь такую
Перамогчы, бог святы?
Толькі сківіцы працуюць,
Толькі шамкаюць раты.

А ўзняліся, паляцелі —
Аж дыханне заняло:
Стала чорным, бо паелі,
Усё, што зелена было.

І пасля такога роя
На аголенай зямлі
Засталася толькі зброя —
Зброю з'есці не змаглі.

У людзей было багата
Зброі — нават не злічыць.
Ды мушкетам і арматай
Не адпомсціш саранчы!

ЗБУЙНІЦА

Чэшская балада. XVII стагоддзе

Мусіць, там,
У халодным лесе,
Баючыся вогнішча распаліць,
Грэюць збуйнікі мокрыя плечы
Аб настылыя ўзімку
Камлі.

Мусіць, там,
У галодным лесе,
Разаслаўшы лайно пад сасну,
Хлопцы
Моўчкі трызняць аб хлебе —
І не могуць ніяк паснуць.

А вось тут во —
Гаршчочак цёплы,
З хлебам разам
Звязаны ў хатуль...
Можа б, гэта вячэра хлопцам
Памагла ўберагчыся ад куль?

А ісці да збуйнікаў смелых
Не дае, не пушчае стары.
Балабоняць жа ўлады:
— Злачынцы!
А сяляне кажуць:
— Сябры!

І варочаецца,
І ўздыхае:
Ну, калі ж ён засне,
Калі?..

Хіба ж гэта злачынцы —
Сяляне,
Што ад крыўды ў лес уцяклі.

Яно збуйнікам мог бы зрабіцца
Нават іхні сынок Яраслаў,
Калі пан
Дазвол на жаніцьбу,
На жаніцьбу дазвол не даў.

Мог і дзедка
Тады ўзбунтавацца,
Калі іх сагналі з зямлі,
А дзяцей —
Іржы, Любаміра —
Ім з сабою не аддалі.

Пан пакінуў іх, нібы быдла,
За сабою,
За панствам сваім...
Як ім зараз крывавіцца,
Бедным,
Як жывецца сягоння ім?

Ні да кога са скаргай не пойдзеш
І нікому журбы не пашлеш,
Гэта ж сам імператар
Параіў
Не пісаць яму скаргаў
Лепш.

Дзед заснуў ужо...
Дыхае роўна —
Нібы ў хаце цвыркун пяе...
Каб не рыпнуць масніцамі,
Бабка
Асцярожненька так устае.

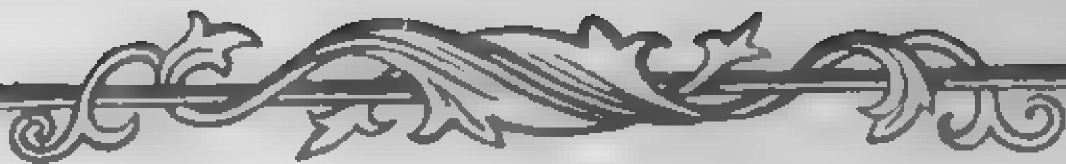
Хатулёк — такі цёпленькі! — ў рукі
І да лесу —
Паспець бы да дня...

Ды на ўзлессі
Яе з гаршчочкам
Злосны панскі кардон пераняў.

І з нянавісцю бабка глядзела
На гаршчок,
Які ўмее варыць,—
Дужа ж смачна
Хлябталі злачынцы
Цёплы суп,
Што не з'елі сябры...

Калі бабку,
Празваную збуйніцай,
Пан
Па снезе цягнуў за рукаў,—
Дзедка ўсё яшчэ дужа соладка,
Дзедка ў цёплай хацінцы
Спаў...

ВЫРАДАК

Балада Запарожскай Сечы. XVII стагоддзе

— Увага, сябры-атаманы,—
Гукнуў кашавы атаман,—
І мы дажылі да заганы —
Найгоршай са страшных заган.

Такое злачынства бывае
На сто год адзін, можа, раз.
Дык як мы юрца пакараем
За здзек, бессаромнасць абраз?

Злачынец, здаецца мне, воўкам
Між нас жыць не можа і дня,—
І ён булаву-трыснягоўку,
Каб бачна была ўсім, падняў.

Што ж маем, панове-малойцы,
Мы з вырадкам гэтым рабіць?
Былі ў нас зладзеі, забойцы,
А гэты надумаў любіць.

Хоць войска у нас і не слаба —
Бы ў лузе зялёнай травы,
Ды толькі пакуль што з-за бабы
Не страціў ніхто галавы.

Бо лёс беражэ беражоных —
За слодыч плаціцьмець крывёй.
Усе ў нас у Сечы без жонак,
А ён, бачыш, бабу прывёў.

А баба як прываражыла —
Бяжы, Сеч любога жане.
І колькі так патаку шылам
Хадзіла ўжо есці раней!

— Ды што ты ў нас, бацька, пытаеш,
Павінен і сам разумець —
Абраза мужчынам такая
Адно заслугоўвае: — Смерць!

А бацька павінен пытацца —
І слухаць пачціва гатоў,
Бо «бацьку» — ўсяго толькі дваццаць,
А «сыну» — паўсотні гадоў.

— За смерць! — загудзела наўкола.
— За смерць! — заскакала наўпрост.
Крычалі Сярдун, Згубікола
І Зноўзадзярыўгорухвост.

Яны ўсе жанчын пакідалі,
А ён, бач, разумны які!
Каменне, бы ў звера, кідалі
І хлопцы-маладзікі.

Ён грэшны і ён вінаваты —
Ды з ім жа жанчына была!
Жанчыны ж, малодкі, дзяўчаты —
Пакоўні спакусы і зла.

Спаднічнік — і ў гэтым бяда ўся! —
Каханне задумаў займець...
Ды ён жа жанчыне прадаўся —
Смерць!

Казак сам быў дужа спакойны.
Ён знаў: ганьбаванне — мана.
Ён ведаў: паміж усіх войнаў
І гэта таксама вайна.

Ён ведаў: пачуцці ніколі
Нікому віной не былі,
А страсць руйнавала юдолі
На нашай на грэшнай зямлі.

Ён толькі ціхмяна ўсміхаўся:
Каханне — хіба ж то віна?!
І ўрэшце ледзь чутна спытаўся:
— Са мною памрэ і яна?

І тут казакі закрычалі
Раз'ятрана, нібы звяры:
— Бяры ты з сабой сваю кралю!
На той свет, як маеш, бяры!

І потым жахнуліся самі —
Ой жуд нарабілі які!
А ён страсянуў валасамі:
— Я дзякую вам, казакі.

Хто ласкі не зведаў да п'яну,
Хай той над жыццём век дрыжыць.
Памерці адразу з каханай —
То значыць для нас з ёю жыць!

...Ён — вырадак. Ды не за тое,
Што аж да вар'яцтва кахаў.
Ён вырадак: жыцце другое,
Прыгожае і маладое,
З сабою ў магілу забраў.

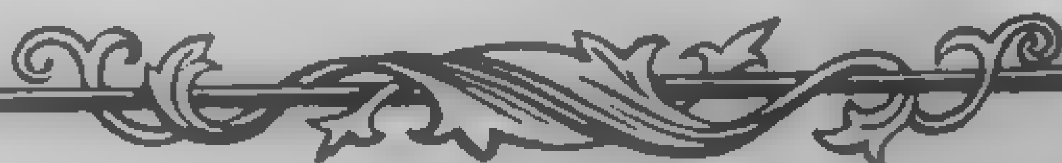
КОНЬ

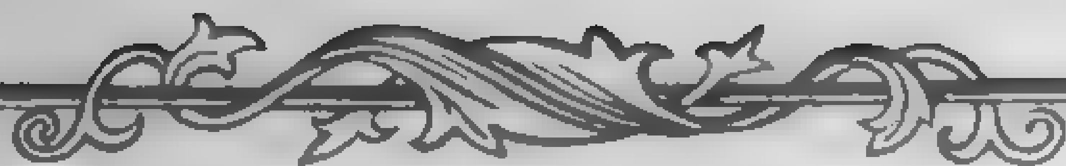
Руская балада. XVII стагоддзе

Ратай ідзе паціху за сахою,
Што так спавольна сунецца ў зямлі,
І часта ўсё спыняецца — цягло
Стамілася: ў пярэдыхах маленькіх
Чуваць, як цяжка хакаюць траіх.
Але іх не падгоніш, «Но!» не крыкнеш,
Не свіснеш ёмка пугаю-звіванкай,
Якую ўзяў з сабой ратай па звычцы
І круціць сарамяжліва ў руках...
Тут пуга не патрэбна — сошку цягнуць
Сівая маці з прыгажуняй жонкай,
А каля іх, нібыта жарабятка,
Шчыруе прыпражны сынуля-жэўжык —
Ён напінаецца, здаецца, больш за ўсіх.
Ратай ласкава так глядзіць на сына
І просіць:
                    — Ты цішэй цягні, Івашка,
А то не паспяваю за табой я,—
Саха ляціць, нібы за жарабком...
І раптам да ратая незаўважна
Пад'ехала людзей на конях процьма,
А іх галоўны (мусіць, пан вялікі:
Зялёныя саф'янавыя боты,
Кафтан на ім,— ды гэткі ўжо шыкоўны,
На галаве — з чырвоным верхам шапка...)
Знячэўку крыкнуў:
                                        — Што ты робіш, кат!
Як ты пасмеў араць зямлю на людзях?!
Ратай збялеў і пану — бух! — у ногі:
— А што ж рабіць мне, беднаму, паночак:
Каня няма — забралі за падаткі.
— Эх ты, мужчына! — пан злуе
                                                        і злазіць

З каня свайго і аксамітны повад
У чорныя парэпаныя рукі,
Якія ўсё яшчэ дрыжаць ад страху,
Ён аддае:
— Бяры майго — ары,
А я твайго у пана забяру...
І сам пайшоў.
І коннікі за ім
Паехалі паволі.
А ратай
Стаяў з канём і ўсё, як ашалелы,
Сябе шчыпаў, каб неяк апрачнуцца,
Калі ўсё гэта сон.
А потым
Шчыпаць каня пачаў.
О, радасць! —
Конь селяніна раптам убрыкнуў!
Ратай стаіць з рассечанай губою,
Размазвае па твары кроў, смяецца
І радасна крычыць:
— Івашка!
Дык конь жа, брат, сапраўдашні, не прывід —
Зірні, як моцна б'ецца капытом!
А сын глядзіць на пыльную дарогу,
Дзе ўперадзе вялізазнага войска
Пайшоў багаты пан той
пехатою
(На галаве — з чырвоным верхам шапка,
Кафтан на ім — ды гэтакі шыкоўны,
Зялёныя запыленыя боты...)
Па іхняга каня да багацеяў
Пайшоў незразумелы гэты пан —
Сцяпан Разін.

АКАДЭМІЯ

Беларуская балада. XVII стагоддзе

Ох, нялёгкая работа,
Гэта лёгкая навука!
Атрасаешся ад пота,
Бубен бухае на вуха.

Душна, быццам канец света
У жалезнай гэтай клетцы,
А падлога разагрэта
Аж да чырвані, здаецца.

Бо пад бронзаваю ёю
Аж трашчыць галлё-ламачча,
А між бронзай і зямлёю
Агніво спякотна скача.

Па-за клеткай студзіш вочы,
Ды ратунак гэта слабы.
І ты хочаш ці не хочаш,—
На адны ўзвінешся лапы.

Дужа горача пярэднім —
Не стрымаць такой пакуты.
Заднім меней увярэдна —
На іх лапці наабуты.

Ды ўсё роўна грэе пяты —
Беражэ абутак скупа.
На патэльні той праклятай
І ў лапцях ты мусіш тупаць.

Хоць з вачэй і слёзы льюцца —
Муку ён прыняў такую! —

Людзі ўбачаць, засмяюцца,
Скажуць: бач, дзівак, танкуе.

Стане ён, нібы ануча,
І забудзецца на волю...
Танкаваць мядзведзя вучаць
У мядзведжай гэтай школе.

Людзі ў ельніку злавілі
Земляка, ляснога брата.
Быў ён вольны. З гэтай хвілі
Есці просіць вінавата.

Вось падвучыцца на рухі,
Акадэмію завершыць
І хадзебшчыку у рукі
Пападзе — ужо не першы.

Кіпці і клыкі падпіляць,
Адбяруць у смелых вочы,
На губу кальцо засіляць,
Павядуць такім на плошчы.

І калі праз гулкі гоман
Плошча зойдзецца ад смеху,
Шкода стане, што яго мы
Аддалі ёй на пацеху.

Але й ён смяяцца будзе,
Дабрадушлівы няўмека,—
З нас смяяцца будзе, людзі,
З недахопаў чалавека.

Ён пакажа нам, як хціўцы
Абрастаюць поўсцю кражы,
Як зацятыя зласліўцы
Найсумленных граззю мажуць.

Як мяняюць прайдзісветы
Свае думкі, нібы скуру.
Як прадажныя паэты
Фіміям падонкам кураць.

Танцаваць ён будзе чынна
На вялікіх самых пляцах —
Будзе і ў людзей прычына
Ім, мядзведзем, захапляцца.

І яго жыццё падхопіць,
Слава гучная дагоніць...
Ён пакажа ўсёй Еўропе,
Што навучыўся у Смаргоні.

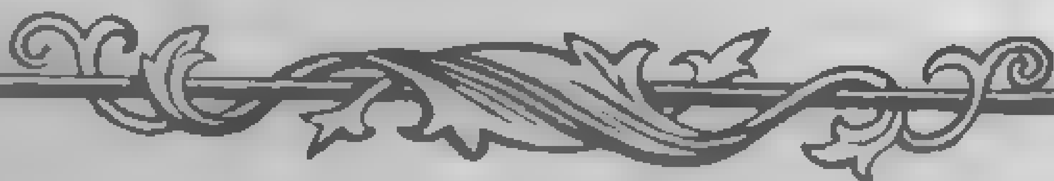
ЗМЯЯ

Балгарская балада. XVII стагоддзе

Падраную паслаўшы світку,
Сеў ля цяпельца зыркага пастух,
Каб абагрэцца і перасушыцца,—
З апрання папавыгнаць золкі дождж.
Ён круціцца ля полымя — аж крэкча,
Ад асалоды закрывае вочы,
Калі агонь гарачай даланёю
Хапае за азяблую руку.
І раптам бачыць: у цяпельцы гэтым,
Нібы шкурат той на агні, уецца,
Шыпіць змяя... Ну што тут, Ганча, думаць —
Дапамажы хутчэй, бо то ж жывое,
Хаця і злое... Памажы ёй, Ганча,
Ды асцярожна — можа ж укусіць...
Пастух параскідаў усё цяпельца,
Пакуль дастаў змяю з вуголля кіем.
Стаіць, злуецца: «І не прасушыўся,
Цяпельца толькі патушыў...» А дождж,
Які дасюль ля полымя кружыўся
І да агню баяўся дакрануцца,
Цяпер вуголле смела залівае...
Хацеў на плечы ўскінуць Ганча світку —
Цяжкую, набрынялую вадою,
Але спалохаўся — на рукаве змяя!
Яна ж прамовіла: «Не бойся мяне, Ганча,
Я не кусаць, а дзякаваць хачу:
Бяры вось гэта кволенькае дрэўца,
Што берагла я заўжды побач з ядам,
І дома пасадзі...» І Ганча,
Сваім дыханнем грэючы карэнне,
Данёс усё ж дадому тое дрэва
І на градзе ля хаты пасадзіў.
О дзіва дзіўнае! Праз колькі часу

Што сталася з той кволаю сцяблінкай!
Якое дрэва вырасла у Ганчы!
Замест лістоў — вісяць на ім дукаты,
Замест пладоў — вунь залатыя яблыкі:
Бывала, калі ўсе зара́з паспеюць
І шпокаць, спелыя, пачнуць на грады —
Звон залаты стаіць на ўсю краіну.
Пачуў яго, той звон, і цар найсветлы.
І заманулася яму, як дзецям цацку,
Мець яблыню такую ля палаца.
Прыехалі да Ганчы хутка слугі
І выкапалі дрэва, пасадзілі
Пад царавым акном. Як палівалі,
Як даглядалі слугі тое дрэва!
Але яно у першы ж дзень засохла.
«Бяры сваё ламачча»,— цар злаваўся,
Паклікаўшы ў харомы пастуха.
І той, засохлае ўзваліўшы дрэва,
Усю дарогу грэў яму карэнне,
Дамоў прынёс і зноўку пасадзіў.
О дзіва дзіўнае! Зноў дрэва прыжылося
І стала яшчэ больш прыгожым:
Пабольшала на ім лісця-дукатаў
І яблыкаў, як сонца, залатых.
Яно і сёння ў Ганчы пладаносіць —
Хіба ніхто з вас восенню не чуў,
Які стаіць над краем жоўты звон,
Калі плады зашпокаюць саспела?
А цар? Ён, кажуць, зразумеў,
Што, каб расла ў яго такая яблыня,—
Замала быць царом, а трэба,
Уратаваць яшчэ ад смерці трэба
Надзіва добрую змяю...

ВАДЗЯНІК

Лужыцкая балада. XVI стагоддзе

На дыбкі ўстае рака
Ля жытла вадзеніка:
Во вірує, во бушуе —
Сам сябе, відаць, не чуе.
Жонку гоніць з хаты ён —
Жонка вінаватая.
З ёй, русалкай, лаецца,
К дзецям прыглядаецца.
І абнюхае усіх,
І абмацае усіх:
Пяць, як ёсць, вадзенікі,
Ну а гэты — не з ракі:
Пахне хлопчык горкаю,
Дымнаю махоркаю...
— Хто ж русалку цалаваў,
Хто на Мінку дым пускаў? —
Вадзянік наш прагне буры,
Вадзянік жа сам не курыць:
У вадзе набухне
Папяроска — стухне...
Спамінае грозна:
Жонка дужа позна
У раку вярталася,
Весела смяялася:
Мо тады, дарэчы,
Мінка йшла са стрэчы?
Зноў абнюхае сыноў
І усіх агледзіць зноў...
Пяць, як ёсць, вадзенікі,
Ну а шосты — не такі:
Пахне хатай новаю,
Стружкаю смаловаю...
А хай яно спрахне —

Чалавекам пахне!
Папрыціхлі ў рэчцы ўсе —
Вадзянік раку трасе,
Барадой зялёнаю,
Нібы злосць ягоная.
— Разбуру я ўсё датла!..
Дзе ж, русалка, ты была
І куды хадзіла?
Мінка, з кім блудзіла?..
Мінка ціхенька глядзіць,
Мінка плача цененька
І спалохана сядзіць,
Нібы мыш пад венікам!
Вінавата — праз карчы
Мінка бегала ўначы,
Калі слаўся морак,
Вунь на той пагорак.
Кіта дом там будаваў,
Кіта Мінку цалаваў.
Хлопец ведаў яе змалку —
І дзяўчынай, не русалкай.
Кіта — нават піва гнаў,
На вяселле ўсіх склікаў,
Ды... раптоўная замінка —
Вадзянік сасватаў Мінку...
А цяпер вось вадзянік
Аж шалее... Чуеш, крык:
— Пакараю я цябе,
Праганю я ад сябе —
Да сваіх жа — марш! — людзей,
Пажыві там у бядзе:
Я цябе караю —
Людзям зноў вяртаю.
Хай цябе абсушыць неба...
Ну а Мінцы гэта й трэба!
Мінка к Кіту з рэчкі йдзе,
За руку сынка вядзе.
Сын глядзіць адкрыта —
Выліты ўвесь Кіта...
Ад варот рыпучых —
Кіта ім насустрач.
Пахне ён махоркаю —
Дымнаю і горкаю...

КАХАННЕ

Кашубская балада. XVI стагоддзе

«А мора — дыбкі, а вецер — валіць,
І я не бачу, куды плысці...
Гэй, хваля, хваля, мая ты хваля,
Мяне дадому ты адпусці».

«Ты што, мой любы, ты што, рыбача,—
Цяпер вяселле нас не міне.
Ты ж столькі ў моры, хіба не бачыш,
Што спадабаўся даўно ты мне».

«Вяселле, кажаш? Ці ж гэтак можна —
Я ж да жывога ўсяго жадзён.
Я любаваўся табой, прыгожай,
Пакуль мой бераг мне быў відзён».

«І ўсё ж са мною хадзем, рыбача,
Ты — прытуліся, я — абдыму».
«А дзеці? Сын мой, ці чуеш, плача,
Хто слёзы вытра з вачэй яму?»

«А сыну цацку анёл змайструе,
Ён і заціхне ў кутку пустым».
«А жонка?»
«Жонка? Ну, пагаруе,
Паплача крыху, ды і на тым.

А потым выйдзе другі раз замуж
І будзе з новым спяваць і жыць.
З ім будзе ў рыбу хадзіць тaксама,
Цябе забудзе — не ўсё ж тужыць».

А вецер енчыць, а мора вые,
Кульгае лодка на два вяслы.

Ах, сілы цемры, ах, сілы злыя,
Ваш чуцен холад глыбінны, злы.

«Мяне не пусціш, тады на бераг
Вярні хоць лодку сям'і маёй».
«Мне й лодка трэба. Я лодцы веру —
З табой паплаваць хачу на ёй».

«Тады хоць песню вярні на волю,
Дамоўкі, к людзям яе пусці».
«І песню возьмем з сабой. Спатолю
Урэшце мару ў сваім жыцці.

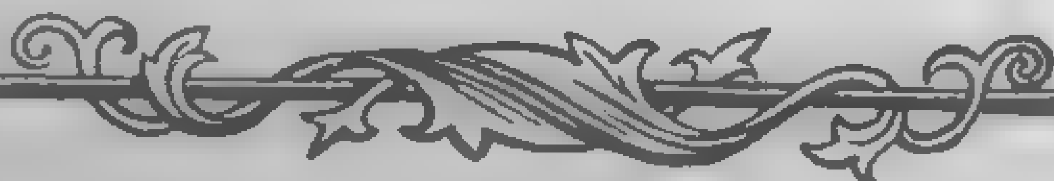
Як я зайздросціла, вар'яцела,
Калі вы ў лодцы плылі дваіх.
Як ты спяваў ёй — о як хацела
Я прыгарнуцца да слоў тваіх!

Дык паспявай жа і мне, каханы,
Я, як умею, так падцягну.
Я ў пырскі, нібы ў вянок, прыбрана,
Не пакідай жа мяне адну».

Накрыла хваля сабою лодку —
Ад нецярпення сама дрыжыць.
Далее неба і дно шарготка
Усё бліжэе праз цень імжы.

І той жа момант рыбачка мужна
Нырнула ў мора — назло штармам.
«Аддай мне, хваля, вярні мне мужа —
Я не напелася з ім сама!»

Зламаўшы хвалі крыло цяжкое,
Дагнала лодку на дне сваю.
Забрала мужа. Там, пад вадою,
Яны і зараз дваіх пяюць.

РОЗГІ

Польская балада. XVI стагоддзе

Я нічога ўжо не бачу —
Б'ю па войкату,
па плачу...
Розгі скачуць у вачах —
Б'ю за печкай
паніча...

А настаўнік грозна ходзіць.
Ну, калі ён скажа:
— Годзе!
Хутка сам я закрычу —
Мне ж баліць,
як панічу...
Ах, паніч,—
ты вінен, вінен!..
Розгі свішчуць і ў пуку —
Я ж сцябаць цябе павінен
З усіх сіл, на ўсю руку.

За цябе у школу тата
Плоціць.
Ён жа — бач, багаты!
Я — бядняк
і сам плачу
За навуку,
панічу:
Кнігі вам нашу,
паперы,
Адчыняю ў класе дзверы,
Світкі вашы падаю.
І пры розгах —
дайце веры! —
Вашым катам я стаю.

Розгі ўсыпаць вінаватым —
Вось мая за школу плата.

А калі вас не караю,—
Парушальнікаў нямаш! —
Сам прысесць магу я з краю,
Каб урок паслухаць ваш.

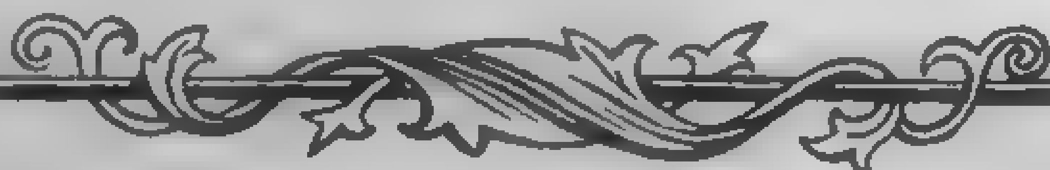
Так вучуся.
А праз словы
Вухам чуйненька лаўлю,
Ці гараць у печы дровы —
Зноў жа ў печы я палю.

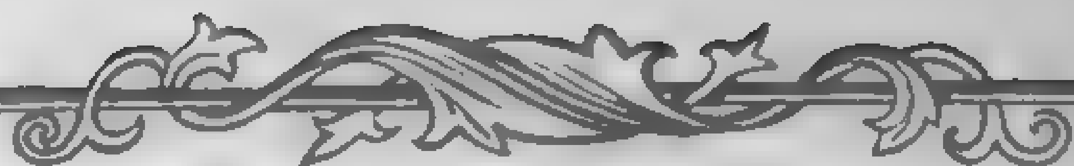
А бывае —
недарэчы
Тлеюць дымна дровы ў печы;
Вы тады
мяне за печ
Вядзеце.
І світку — з плеч...

Вы б'яце са злосцю, бачу,
І па крыку,
і па плачу.
Весялеюць на вачах
Розгі ў ручках паніча...

І настаўнік рады ходзіць,
Не гаворыць, філін:
— Годзе!
А саб'е паніч аскому —
Ледзь вядуць мяне дадому...

Ды калі й не вінаваты
Перад печчу я ні ў чым,
Жорстка сплоцяць мне паняты
Доўг...
Са школы ідучы...

КАРОЛЬ

Харвацкая балада. XVI стагоддзе

Нарэшце, Мацiя Губец,
Цябе карануюць сёння.
Бачыш, колькі сабралася
Тваіх засмучоных сяброў...
Што ж зробіш — гэта падзея,
Хоць сумная, ды падзея,—
Калі селянін на троне
Вянчаецца на караля.

А табе ж гэты трон ці трэба —
Колькі было ў цябе тронаў!
На лузе — купіна мяккая,
У лесе — цёплы пянёк!
Там, умакрэлы ад працы,
Сядзеш, бывала, паважна,
З полуднем клунак развяжаш —
Ясі, як сапраўдны кароль.

А калі ты з угрэтага поплава
Ехаў на возе сена,
Тваёй вышыні зайздросцілі,
Здавалася, каралі:
Галава — высока-высока,
За яе аж хмурынкі чапляюцца,—
Гэтак, як сена ахапкі
Чапляюцца за платы...

Сёння дадуць табе ў рукі
Цяжкі каралеўскі скіпетр,
Але да яго не прывыкла
Твая з мазалямі далонь.
Дайце ёй лепш тапарышча,

Цапільна ці нават грабільна!
А як яна, божа, пазнае
Выслiжанае кассё!

І як абудзяцца рукі,
Што так сумуюць па працы,
Будуць касіць і грэбці,
Грэбці і зноў касіць...
Забярыце свой д'яблаў скіпетр —
Селяніну ён не патрэбен:
Гэтай парожняй бразготкай
Забаўляцца сорам яму!

А табе яшчэ, Мацiя Губец,
І карону на голаў уздзенуць.
А навошта? Хіба ў ёй за плугам
Босы пойдзеш па баразне?
Як жа гэтай дзіраваю шапкай
Галаву ад сонца заслоніш,
Ад асцюкоў уратуешся,
Звозячы з поля снапы?..

Не, ні скіпетр, ні трон, ні карона
Не былі табе, Губец, патрэбны,
Не з-за іх ты сяброў на паўстанне
Ад касьбы, ад жніва адрываў.
Ты хацеў свабоды сялянам,
Ты хацеў справядлівасці толькі —
Каб селянін на полі
Вольна араў, як кароль.

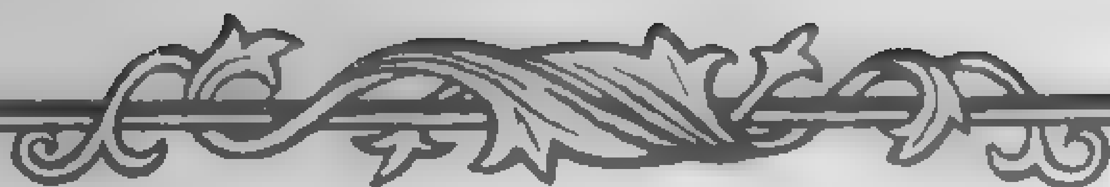
Вось за гэта цябе й карануюць —
Каралеўствам гарачым караюць.
Бачыш, вораг як распраўляецца
З сялянскім сваім каралём:
Вунь твой трон стаіць ясны,
Разагрэты, нагрэты дачырвана,
І карона, і скіпетр
Зырка зззяюць, нібы вугалі.

Моцна сціснуўшы скіпетр распалены
І карону рукою паправіўшы,

Ты спакойна ўзышоў
На жалезны палаючы трон...

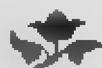
І сягоння яшчэ
Твой народ не забыўся,— ён помніць,
Як на троне адзін селянін
Паміраў каралём.

ПАДАТАК

Балгарская балада. XVI стагоддзе

Галашэнне бабак, галашэнне матак —
Зборня панаехала адбіраць падатак.

Па ўсмешцы роднай — ад кожнага плачу,
Ад кожнае хаты — па гульні дзіцячай.

Па маленькай ручцы — ад кожнае міскі,
Па адной надзеі — ад кожнай калыскі.

Ад зямлі пакутнай — ды па хлебасею
Абыяка, звыкла беруць ліхадзеі...

Забірае зборня жудасны падатак,
Адбірае зборня ў матак немаўлятак.

Павязуць малых іх у зямлю чужую,
Дзе не так гавораць, дзе не так сумуюць.

Там дадуць адразу ім чужое імя:
Так прымусяць здрадзіць — без віны! — Радзіме.

А яшчэ навучаць ненавідзець люта
Бацькаўшчыну, дом свой, што даўно ў пакутах.

І яны прыедуць у свой край са зборняй,
І ад іх таксама сёлы жах агорне.

Можа, з іх каторы нат у свайго брата
Адбярэ падатак — кволых немаўлятак.

КАНТРАБАНДА

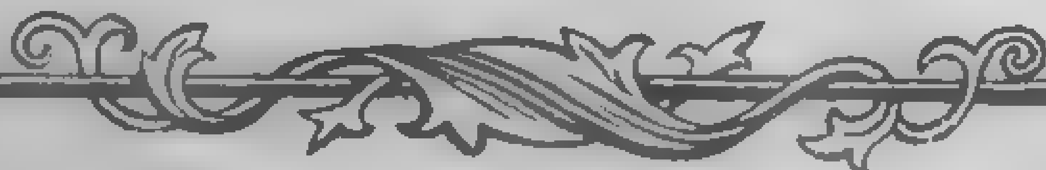
Беларуская балада. XVI стагоддзе

Стаміліся белыя коні і цёмнымі сталі ад поту,
Стаміліся бомы звінець пад дугою —
Матляліся ўжо неахвотна,
Ахрыпла іх песня — яна наглыталася пылу
І ўжо задыхалася ўся,
Калі варта рыплівую брычку спыніла,
Дзе кожнае кола візгліва жаданага дзёгцю прасіла...
— Гэй, што ты вязеш праз граніцу? —
Чужая злавалася мова,
Пыталася варта сурова,
Шукала упарта ахова,
Шукала яна кантрабанду
У брычцы, як позняя восень, парожняй,—
Не верыла,
Што праз граніцу парожнімі ездзіць можна.
— Дык што ты вязеш?
— Вы ж бачыце самі — нічога.
— А можа, схаваў што?
— Навошта? Пабойцеся бога —
Вы бачыце усё, што са мною...
— Ясна адно,— галадранцы!
Ездзяць тут розныя шванды,—
ахова ўжо стала злавацца.—
А можа, ты кнігі вязеш? Бо з Прагі тут нейкі Скарына
Кнігі злаўчыўся вазіць на радзіму,
Якую чамусьці пакінуў.
— Кнігі?
Ад іх толькі зло...
Бэсцяць кнігі наш люд паспаліты...
— І ты супраць кніг, падарожны?!
Які малайчына, глядзі ты!
А ведаеш, думаю я, што прыйдзе часіна такая:
Нам скажуць Скарыну таго затрымаць,

І мы, будзь ты пэвен, яго затрымаем!
І кнігі тады мы яго
Папалім усюды ў краіне...
— Чакайце, а кнігі ж святыя, пра бога...
Дык як жа паліць іх?..
— Павінен
Сказаць я табе, чалавеча,
Што ты — кацянятка сляпое:
Можна паліць і святое, калі нам загад ёсць на тое.
Ты знаеш, і бога самога
Мы можам паслаць на спаленне,
Калі непрыдатным ён стане
Для нашага раптам малення...
Я веру, Скарыну таксама,
Касцёр наш падсобіць на неба —
Асудзяць яго на спаленне нашчадкі...
— Так яму, неслуху, й трэба!
— Ну, едзь, падарожны...
Чакай, а хто там сядзіць у фурманцы?
— Гэта ж фурман мой.
— Бач, з форсам катаюцца нават такія,
як ты,— галадранцы!
Ну, едзь — не мазоль нам вачэй...

Весялей зацілімкалі бомы,
Яны адпачылі крыху —
Дзе падзелася пыльная стома!
Спяшаўся дадому Скарына (а гэта быў ён — вы
пазналі?).
Коней сцябалі абое —
І «пан», і «фурман» коней гналі.
Глядзеў на «фурмана» з усмешкай Скарына —
Усё-ткі правёз кантрабанду ён з богам!
Бо гэты «фурман» — быў найлепшы друкар,
Украдзены ў караля самога.
Ехаў Скарына Францыск друкаваць свае кнігі дома.
Цілімкалі
Весела
Бомы...

ТРЫЗНЕННЕ

Польская балада. XVI стагоддзе

Людзі, сажджыце!
То ж я
Супыніў крутабокае сонца
І нашу зямлю падштурхнуў,
Ды так,
Што яна закружылася жэўжыкам...
Бачыце, людзі,—
Сонца вярцежнае стала
Як укапанае, у небе аціхла,
А зямля раскружылася гэтак,
Што аж вецер у дрэвах заблытаўся,—
Чуеце,
Шастае, шастае...

Рот забівае той вецер —
Цяжка ад ветру мне дыхаць.

Людзі, зірніце,
Вунь інквізітары папскія
І святары, нават грэшнікі
Зноў падштурхнуць хочуць сонца:
Натужна, нібыта баграмі,
Крыжамі ў свяціла ўпіраюцца,
Замотваюць рукі ў сутаны,—
Каб не пяклося яно так...

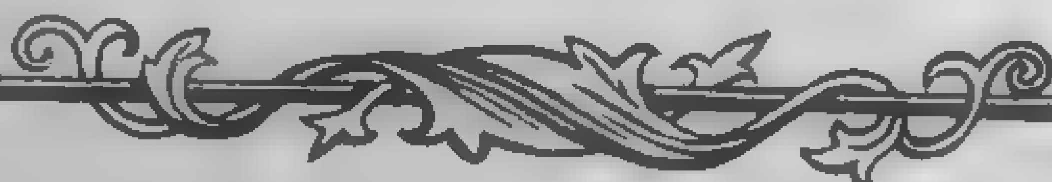
І на зямлі вунь таўпежацца
Тыя ж усё інквізітары,
Не хочуць прызнаць,
Што пуп свету —
Зямля! — вакол сонца ўсё ж бегае.
Як яны хочуць спыніць
Яе назаўжды,
неслухмяную:

Яны за траву чапляюцца —
Трава вырываецца з коранем,
За дрэвы аберуч хапаюцца —
Дрэвы ламаюцца з трэскам,
За горы ўчапіцца спрабуюць —
Горы крывавяць ім рукі:
Вунь як, абдзёртыя, сунуцца;
І кіпцюры, як бароны,
Плужаць дарогі, аблог...
А зямля, як заўсёды, круціцца —
Хіба спыніш зямлю рукамі,
Як казаў мой дзядзька Лукаш.

Стойце, людзі!
Куды вы?
Саджжыце!
І зірніце, кастроў колькі ўсюды,
Бессаромных кастроў інквізіцыі,
Дзе паліць будуць праўду адкрыта,—
Усіх тых,
Хто па-іншаму думае,
Чым яны, інквізітары...
Там і мой вунь касцёр — навырост! —
Загадзя распалілі яны
Без мяне.
Як ён шчыра, злавесны, гарыць!
Захліпаюся я
Ад ягонага дыму...

. . . .

У трызненні Капернік памёр.
А сонца стаяла,
Як ён пры жыцці супыніў яго;
А зямля ўсё кружылася,
Як ён пры жыцці раскружыў яе...

ЛІТАЎРЫ

Украінская балада. XVI стагоддзе

Якія цяжкія павекі!
Зліпаюцца — не саўладаць.
І лекі, адзіныя лекі —
Спаць,
          спаць,
                    спаць...

І ўжо расплываюцца краты,
Знікаюць у ціхай смузе:
Ідзі па траве непрымятай,
Скачы,
          як хлапчук,
                    па расе...

Раптоўна ўзрываецца цэля,
І вуха, як выбух, звініць:
Ізноў нейкі дурань пацэліў,
Пацэліў па цішыні.

Што гэта? Страляюць гарматы
Па іхняму табару зноў?
І з рук выбіваюць у матак
Маленькіх, смяшлівых сыноў.

Як лёгка наводзіць па дзецях —
Страляйце ў іх радасны смех...
Не цэлячыся пападзеце
У сотні наіўных уцех.

І слёзы, як ядры, па тварах
Коцяцца ў казакоў:
Расстрэльваюць гэтак пачвары
Харобрасць паўстанцаў-бацькоў...

Літаўры,
літаўры,
літаўры,
А не гарматы грымяць.
Б'юць у літаўры два маўры,
Калі ён пачне засынаць.

Прыдумалі кару псяюхі —
Сон аднялі, каб скарыць.
Таму і літаўры над вухам
Грымяць ад зары да зары.

Павекі ж — цяжкія, як горы...
Зліпаюцца — не саўладаць...
І думка адна, нібы змора,—
Спаць,
спаць,
спаць...

Ды зноў узарвецца надзея,
І гулка зламаецца сон.
«Што гэта? Хто тут? І дзе я?»
Звон...

Няўжо гэта сеча зноў звоніць
Ці хто на паход затрубіў?..
А мо гэта тупат тых коней,
Што ён у татараў адбіў?

Ці то аглушальна, як здрада,
Па табары коціцца крык:
«На раду!
На раду!
На раду! —
Хто к смерці яшчэ не прывык...»

Табе ж, Налівайка, не трэба,
Не варта на радзе той быць,
Бо вырашыць рада ганебна
Табой сабе волю купіць.

І з жалем адстрэльвацца будзеш
Ад шчырых паплечнікаў ты:

— Сябры, што вы робіце?! Людзі!
Страляеце вы не туды...

І зловяць, і звяжуць, і скруцяць,
Засопшыся ў той барацьбе;
І ворагу ў цэпкія рукі
Сябры твае кінуць цябе.

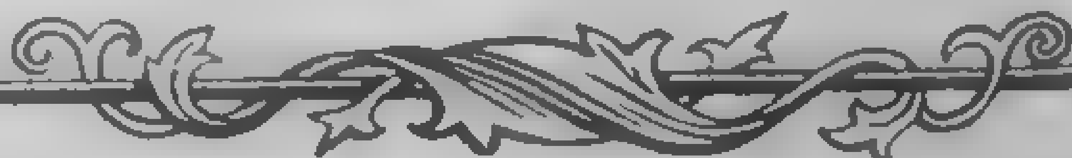
І звязаны моцна, ў адчаі
Будзеш ты бачыць праз кроў,
Як зноўку паны разбіраюць
Прыгонных — былых казакоў.

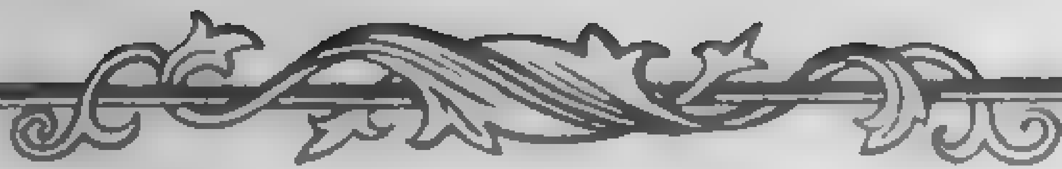
Потым турма, катаванне...
Павекі — не саўладаць.
Адно толькі ў свеце жаданне —
Спаць,
спаць,
спаць...

Літаўры,
літаўры,
літаўры —
Запоўнена громам турма.
Ад гэтай праклятае гаўры
Нідзе паратунку няма.

А гром гэты вочы ўжо слепіць...
У роце — гром... Гром — у руках...
Відаць, Севярын, гэта клепяць
З медзі чырвонай быка.

У ім цябе моцна зачыняць,
На вогнішча ляжа той бык,
І потым літаўры супыняць,
Заглушаць апошні твой крык:
— Воля!
Украйна!
Сябры!..

ПРОСЬБА

Польская балада-плач. XVI стагоддзе

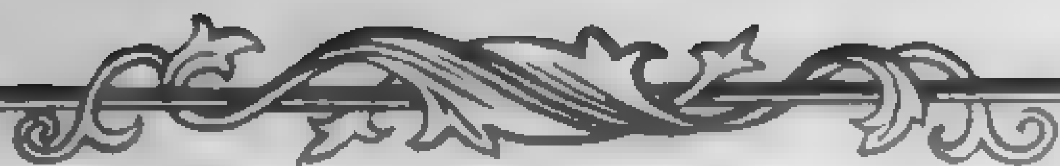
О мой ласкавы кароль!
Як шчыра ты плачаш — я чую...
Як бы я ўстала з труны,
каб толькі суцешыць цябе.
Як бы я рада была
смутак твой чорны спалохаць,
Радасць збудзіць, як раней,
у раненым сэрцы тваім...
О незабыўны мой муж!
Памятаць буду і тут я,
Як ты у вочы мае гэтак шчасліва глядзеў,
Як не паслухаўся тых,
што разлучыць нас хацелі,
Як спатыкнулася зло аб добрую ўсмешку тваю...
А колькі зласліўцаў прыдворных
хацела разняць нашы рукі —
Табе, каралю, ўжо шукалі новую жонку яны.
Маці твая, каралева,
мяне не прымела нявесткай,
Бо я ды з сям'і Радзівілаў —
роду нялюбага ёй.
Гэта я помню...
Таксама, як помню, што ты не паддаўся:
Той бруд, на мяне што лілі ўсе,
скідваўся чыстай вадой.
Помню, як потым — о дзіва! — тыя,
што глоткі ўсё дралі,
Што апаганіць,
спагудзіць толькі і праглі мяне,—
Як яны потым ліслівa ў твар
вінавата глядзелі,
І, хто крычаў як найболей,—
гнуліся сама ніжэй...

О мой магутны кароль!
Ты апошнюю выканай просьбу
І адгані ад мяне процьму нягоднікаў тых,
Што на каленях паўзуць —
пацалаваць маё плацце
І потым пазвесяць няшчыра
над маёй галавою насы.
Яны, як сляпні, пааблепяць
мой белы,
халодны мой саван
І будуць: «Святая!», «Святая!»
бруднымі вуснамі млець.
Бачыш, ім зараз няцяжка
назваць мяне нават святою,
Каго пры жыцці, каб прымелі,
маглі б утапіць і ў слязах.
Чуеш, ласкавы кароль мой?
Хутчэй іх, хутчэй адгані ты —
Я не хачу быць святой!

. . . .

Кажуць, кароль Сігізмунд плакаў і многа,
і шчыра,
Сплаканы, просьбу Варвары, кажуць,
не змог ён пачуць...

ЧАКАННЕ

Славенская балада. XV стагоддзе

Селянін віно ў Карушку
Вёз няпэўнаю парой.
Пад'язджае пад гарушку —
Тая робіцца гарой.

Пад гарою хатанятка
Па страху ў зямлю ўрасла,
А з акенца — як зярнятка
Промень дзіўнага святла.

Каля той жабрацкай хаты,
Каля ўбогага двара
Нейкі хлопец зухаваты
Сустракае віняра.

Шабля пругкая пры боку
Невыказнае красы.
І надзея ў кожным воку,
Смех падкручвае вусы.

— Горцы горы свае славяць.
Ты, праезджы, мне скажы:
Яшчэ ўзлазяць на Трыглавец
Людзі, чэрві, мурашы?

— А ты ведаеш, юнача,
Сцежкі ў горы — на вузлах:
Яшчэ людзі многа плачуць,
Яшчэ ў свеце горы зла.

І навокала як глянеш —
Раскашуецца бяда:
Як славенцы — ўсе сяляне,
Што ні немец — феадал.

І узлазяць, як і людзі,
На вяршыні чарвякі...
Ну, а хто ж ты, хлопча, будзеш?
Клопат твой, скажы, які?

— Што?! Не ведаеш мяне ты?
Я ж паратаванец ваш,
Вашай песняю напеты —
Я кароль сам, Маціяш!

То ж было нібыта ўчора...
Калі нас перамаглі,
Расступілася пячора
І мы ўсе ў яе ўвайшлі.

Бачыш коні, бачыш людзі —
Усе чакаюць толькі кліч.
Перамога будзе, будзе —
І я ведаю калі.

— То скажы. Праз год? Сягоння?
Ваша ж сіла не відна...
— Як?! А ты зірні у промень,
Што праступецца з акна.

Паглядзеў віняр — і праўда
За спіною ў малайца
Не гара ўжо, а як наўда
Луг без краю, без канца.

А на лузе — войска многа,
Ў сёдлах коннікі сядзяць,
Ды маўчыць пакуль дарога —
Коні спяць, і людзі спяць.

Коні, кутыя да бою,
Аж прыпалі да падкоў.
Ваяры трымаюць зброю,
І заснуўшы, наўзгатоў.

Кліч дасі — і ўжо, здаецца,
Войска ўсё наўскапыта
Згаладала панясецца
Шчасця ў бітве паспытаць.

Контрабанда

— Як жа кліч падаць ім можна?
— Войска я збуджу ад сну.
Ён узяў у рукі ножны,
Шаблю злёгку ў іх крануў.

Пачалося тут такое —
Ажыviліся палі:
Паднялі галовы воі,
Коні вушы паднялі.

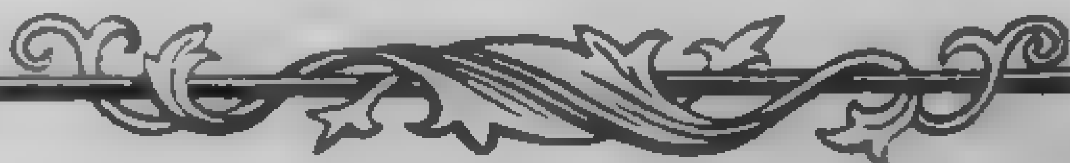
Пацягнуў ён шаблю з сілай —
Сну як быццам не было:
Усё вакол загаманіла,
Заіржала, загуло.

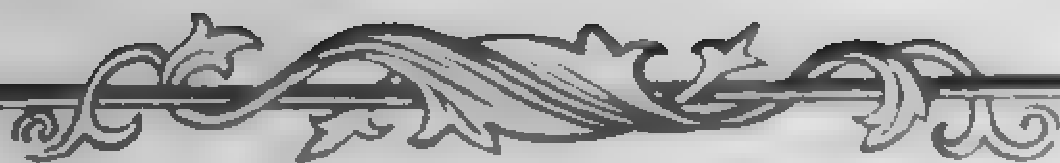
— Не, хай спяць. Яшчэ зарана,—
Шаблю зноў у ножны ўклаў,—
Я прыйду, як перастануць
Лезці чэрві на Трыглаў.

«Я прыйду»,— пабегла ўперад,
«Я прыйду»,— па камянях
Заскакала, нібы вера,
Нібы сум па вольных днях.

«Я прыйду»,— і толькі лёскат,
«Я прыйду»,— нібы гара
Бегла, абагнаўшы лёгка
Воз рыпучы вінярa.

Колы літасці прасілі...
Набліжаючы пару,
Колы чарвякоў давілі,
Што ўсё лезлі на гару.

ВЯСЕЛЛЕ

Беларуская балада. XV стагоддзе

Што ж ты, дзень мой, канчаешся хутка,—
Дай хоць промні твае расчасаць.
Затрымайся яшчэ на мінутку,
Пасвяці мне яшчэ хоць мінутку,—
Не хачу [illegible] цябе адпускаць...

Зелле-гарэліца
Коціцца ў рот,
Вяселле вяселіцца,
Як карагод.

І куды ж ты спяшаешся, вечар,
Бы імчышся на чорным кані?
Захіні мае белыя плечы,
Сваім чорным крылом мае плечы
Захіні, захіні, захіні...

Гасцюйце часцей,
Частуйце гасцей!
Топні, лапаць, топні, бот —
Хай жывецца без клапот.

Што ж ты, ноч, нібы чорная знічка,
Прамільгнула ў вясёлай гульбе?
І ўжо раніца — мыш-невялічка,
Нібы шэрая мыш-невялічка
Спрытна точыць і точыць цябе.

Сп'янела застолле,
І хмель — нібы дым...
Дайце ж вы ўволю
Паспаць маладым
Адным!

Што ж ты, раніца, цэдзішся рана?
Ці ў цябе спачування няма?
Бачыш, замуж іду я за Яна —
За раба я выходжу, за Яна,
І рабою раблюся сама.

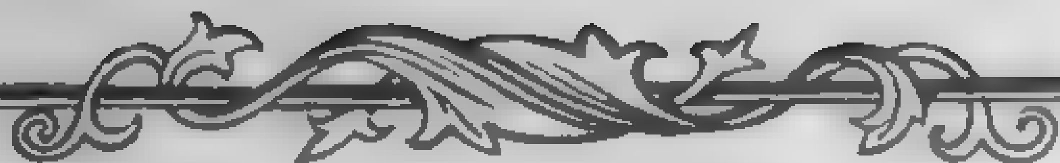
Песня застольная,
Гульба, як жальба:
Увечары — вольная,
Раннем — раба.

І ўжо сонейка ля небакраю
Зашыпела... А што я зраблю?!
Я сама сябе гэтак караю,
І каханнем, і раем караю,
Бо я ж Яна больш волі люблю!

Госцейкі п'яныя,
Бачыце, вунь
Па мяне ад пана,
Па рабу так рана
Бяжыць цівун,—

Бо ўжо сонца ўзышло-о-о...

СВАЕ

Славацкая балада. XV стагоддзе

Стаміліся... Доўгай... Дарогай...
Вечар... Як коршак... Напаў...
Хто б ім, успомніўшы бога,
Хоць нейкай саломы паслаў,
На лаве паслаў?

Хто б адчыніў ім вароты,
У хату пусціў да сябе?
Восень... І холад... І слота...
Дождж... Нібы коршак... Дзяўбе...
Балюча дзяўбе.

А лахманы іх не грэюць —
Пазношваў апранне палон.
Ногі... Стамлёныя... Млеюць...
Ля зманлівых... Светлых... Акон...
Ля цёплых акон.

Пад вокнамі грэецца вечар...
Гэткіх вакон не мінеш!
Просяцца, згорбіўшы плечы...
— Дзе ж вас, чужых, я прывечу —
Госцейкі ў хаце ў мяне,
Весяляцца ў мяне.

— Можа, хаця б вы ў каморы
Саломы змаглі нам паслаць...
— Што ты, дзіцятка, гаворыш! —
Грошы там, грошы ляжаць,
У каморы ляжаць.

— Мы на дварэ, пад паветкай,—
Каб толькі дождж не дзяўбаў...

— Ідзіце з двара, мае дзеткі!
Двор не для вашых забаў,
Дзіцячых забаў...

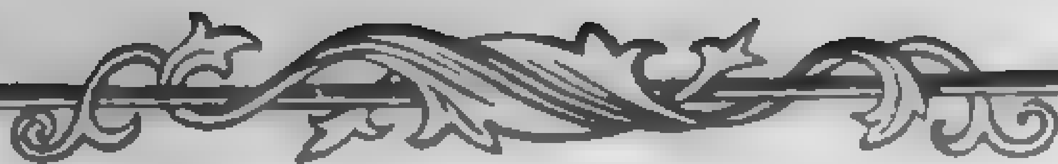
Клямкнулі гулка вароты,
Песня падмяла іх звон...
Грэюцца дзеці ўпотай
З ветрам ля светлых акон,
Ля цёплых акон.

Не ведалі дзеці, што гэта
Матчына хата пяе,
Куды яны йшлі ўсё лета,
Неслі ўсе крылы свае —
Сны ўсе свае.

Не ведала маці: прагнала
Таго, па кім плача душа...
Дзяцей дарагіх не спазнала —
Ні Евічку, ні Тамаша,
Евічку і Тамаша.

Ля матчыных грэюцца вокан,
Стаптаўшы чужацкі палон.
Восень... І вецер... Навокал...
Свішча... Ля цёплых... Акон...
Ля гэткіх халодных акон!

ЗМАГАННЕ

Чарнагорская балада. XV стагоддзе

Асінае гняздо — для ворагаў,
Любая радзіма — для нас саміх.
Заціснутыя мы з усіх бакоў гарамі,
А разам з нашымі гарамі
Абложаныя ненавіснымі туркамі.
Венецыя адрэзала нас ад мора,
А туркі — ад урадлівых далін.

Тут — горы,
Там — раўніны.
Там — хлеб,
Тут — камень.
Тут — цесна,
Там — прасторна,
Але там вораг!

Асінае гняздо для ворагаў,
Жаданая радзіма — для нас саміх.

Дзень мы ваюем з чужынцамі,
Год ваюем,
Сто гадоў ваюем,
Усё жыццё ваюем з няверпікамі
За кожную пядзю
Сваёй жа роднай зямлі.

Мы не паміраем сваёю смерцю —
Вораг не дае нам састарыцца:
Адна палова памірае ў баю,
Другая пасля бою —
Ад ран.
І ўсё ж мы жывём,
І ніхто нас не зможа скарыць.

Асінае гняздо — для ворагаў,
Нязводная радзіма — для нас саміх.

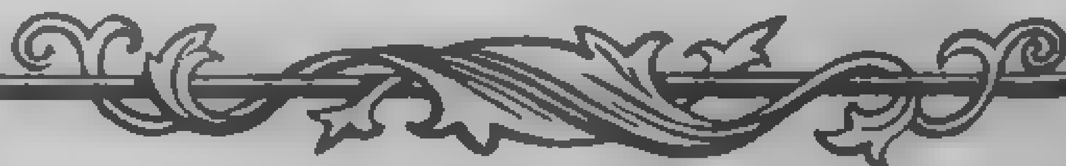
Галодныя мы марым пра хлеб і волю,
Сытыя — усё пра тыя ж волю і хлеб.
І кожная новая,
Адваяваная ў ворага,
Пядзя нашай стаптанай зямлі,
Бывае напачатку чырвоная, чырвоная —
Ад нашай чарнагорскай крыві.
Затым яна, засеяная,
Робіцца зялёнаю —
Ад кусцістых, забуяных усходаў.
Пасля палавее
І робіцца залацiста-белаю —
Ад даспелых каласоў.

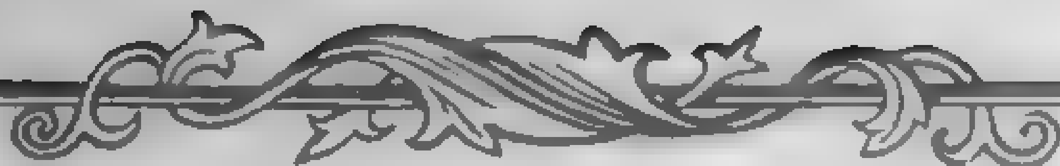
Мы і сеем, і жнём,
Не выпускаючы з рук зброю.
Таму ўсё жыццё
У нас абедзве рукі
Занятыя.

Асінае гняздо — для ворагаў,
Настойлівая радзіма — для нас саміх.

А як толькі пажнём,
Адразу ж засяваем гэтую пядзю зноў,
Бо дзеці чакаюць хлеба,
Горы чакаюць хлеба,
Стрэльбы чакаюць хлеба,
Воля чакае хлеба...

Пайшлі ж сеяць! —
Так гаварыў да жанчын і дзяцей
Змаганец,
Які адзін — толькі адзін! —
Вярнуўся з чарговага,
Звычайнага бою.

САКАЛАР

Басняцкая балада. XV стагоддзе

А неба — высока, высока,
Зямля — цішынёй спадмане...
Ляці, мой асуджаны сокал,
Ляці да мяне, да мяне.

Даруй, што цябе абражаю,
Табе не хачу наманіць:
Я працу ганебную маю —
Цябе, твае крылы лавіць.

Ах, выбіцца, выбіцца з раїі
Марым мы ўсе як адзін,
Бо туркі зласліва караюць
За тое, што ты славянін.

Абрыдлі абразы і здзекі,
І ўжо, каб зусім патурчэць,
Угрунь патурчэнцы-калекі
Па модлы, нібыта па лекі,
Бягуць не ў царкву, а ў мячэць.

І ўжо феадалы сядзібы
Ратуюць — на ўцеху аслам
Бяруць, як жабрацкую скібу,
Чужы, ненавісны іслам...

Ляці ад мяне, мой ты сокал,
Ляці ад мяне, ад мяне.
Няхай жа пятля майго вока
Цябе, твае крылы міне.

Служыць не бяруць нас у войска,
Даніну ж за гэта — плаці.
Няма месца радасці свойскай,
А радасць чужая — гасціць.

Свой дом на высокі падмурак
Не ставіць ніхто са славян:
Ніжэй яму быць, чым у турак,
Нязграбней, чым у мусульман.

Мы лепш апранацца не можам
За турак ва ўборы свае.
І зброя іх наша трывожыць —
Насіць не даюць нам яе.

Ах выбіцца, выбіцца б з райі...
Аднак — нецярпенне прыцішь.
А як ты крыламі іграеш,
А як ты прыгожа ляціш!

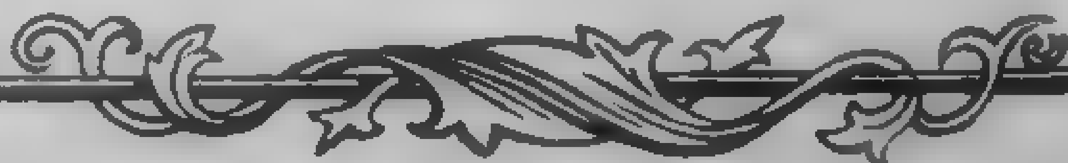
Даніна, даніна, даніна —
Пажорца няспраўджаных мар.
Калісьці быў я селянінам —
Султанскі цяпер сакалар.

Дэрбенджам — сачыць горнасцежкі,
Вайнукам — ля коней днявіць.
А я, мой ты дружа няўцешны,
Цябе маю гора лавіць.

І ўсё ж да мяне, мой саколе,
Ляці — на спакусны іслам:
Тваю забіраючы волю,
Раблюся свабодным я сам.

Ды вольніца, бач, для абодвух —
Як крылля звязанага ўзмах:
Мая, мой саколе, свабода
У турка таксама ў руках.

Стаміўся ад гэткага хлеба,
Браць грэх на душу не хачу...
Злаўлю і зноў выпушчу ў неба,
І сам я з табой палячу!

КАСЦЁР

Чэшская балада. XV стагоддзе

Летні дзень спякотаю дыміўся
І давіўся смагай, як смалою.
А ля Рэйна баўна так, спаволі
Разгараўся прывідам касцёр.

У задушным сонечным засціле
Полымя кастра было не бачна,
Толькі чулі людзі, як трывожна
Ля зямлі патрэсквае агонь...

Да плячэй накладзеныя дровы
Муляюць рагатымі сукамі,
І вяроўкі мокрыя, як змеі,
Да слупа прыціснулі яго.

Што вяроўкі! З імі вязень звыкся
У халоднай цэлі падзямелля,
Дзе ляжаў, прывязаны да бёрнаў:
Днём — за ногі, і за рукі — ўноч.

А вось людзі... Хоць сабе і гэты —
Кормны, як свінчо тое, вяльможа,
Што спакусна гэтак адрачыся
Прапануе у апошні раз...

Ён яшчэ касцёр можа раскідаць,
Полымя заліць, што ў суччы б'ецца...
І — жывы! — ты ўрадуешся цішы,
Неспатольна ўгледзішся ў палі...

Праз чужыя гоні, можа, згледзіш
Гусінец — мястэчка на пагорку,
Што цябе праводзіла у Прагу,
Матчыным замглёнае акном.

Помніш,— маці, што вяла да лесу,
Несла гусака табе пад пахаю:
«Вось, сынок, хоць гусаком аддзячыш
Тых, хто цябе возьмецца вучыць...»

Помніш, ён залопаў раптам крыллем,
Вырваўся гусак той нечакана.
Колькі ні лавілі — не злавілі:
Не схацеў у Прагу гагатун.

Ну, а ты і без яго дамогся
Знанасці вялікае і славы:
Ты ў шыкоўнай вопратцы магістра
Нават каралеву спавядаў!

А як ехаў на сабор канстанцкі,
На сабор, які касцёр падпаліць,—
Людзі выбягалі аж за горад,
Каб цябе убачыць хоць здаля.

Нават папа — нехта дваццаць трэці —
На саборы збэсціў адлучэнне,
Далучыў ізноў цябе да бога —
Ненадоўга, праўда, далучыў...

Грамату ахоўную ўрачыста
Уручыў, як сябру, імператар:
Ты, Ян Гус, маўляў, недатыкальны
І дадому вернешся жывы.

І — касцёр... Каля агню ўжо скачуць
Радасныя, подлыя сугнеі,
Хто на словах — быццам бы святыя,
А на справе — ўсе ерэтыкі.

Скачуць, скачуць... Можа, нават з імі
Скача поп з царквы Святога Яна,
Той, што, ў косці ўсё папрагуляўшы,
Бег ад прастытуткі галышом.

З імі, пэўна, поп таксама Тынскі,
Што ў алтар прывёў аднойчы дзеўку
І яе залашчыў на прастоле —
Давялося храм наноў свянціць.

Тут і ён, архіепіскап Збынек,
Што паліць умее добра кнігі,
А чытаць, дурнота, навучыўся,
Залучыўшы толькі гэты чын.

Тут, відаць, і тыя прайдзісветы,
Што зракліся мовы сваёй, звычак,
Што мяняюць чэшскія імёны —
Толькі б іх за немцаў прынялі...

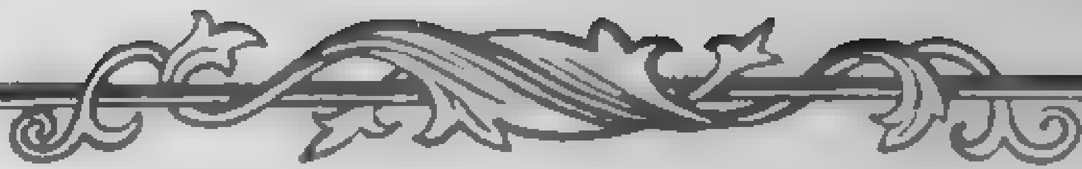
Адрачыся? І народу здрадзіць?
Скінуць душны плашч, з агню пашыты?
Прадаваць панесці індульгенцыі
Тым, каго вучыў любіць свой край?

Не, ніколі!
Полымя шугае...
Што ж маўчыш, магутны імператар,—
Грамата ахоўная затлелася,
Грамата твая, зірні, гарыць?!

Што ж прыціхлі, прагныя святошы?
Можа, вы міжволі зразумелі:
За касцёр сягонняшні трывожны
Будзе век апраўдвацца царква.

Змоўклі ўсе... А нейкая бабуля,
Дужа ўжо набожная, глухая,
Трэскі папраўляе утрапёна —
Мусіць, каб лаўчэй трашчаў касцёр...

КАЗАКІ

Украінская балада. XV стагоддзе

Там трава — нібы лес такая:
Без касы ў яе не ўвайсці,
А валоў і з рагамі схавае —
Не знойдзеш ніколі ў жыцці.

Там рыбы ў рэчках і ставах
Столькі, што нават калі
Пугаўе паміж хваляў паставіш,
Будзе стаяць, бы ў зямлі.

Там мёду — бяры, колькі ўлезе,
А пчол нічыіх — табуны.
Ім мала ўжо дуплаў у лесе —
У ямы мёд носяць яны.

Залілі пахкім мёдам канавы,
Запячаталі іх найшчыльней.
Не паспееш агледзецца нават,
Як правалішся ў гэткі вулей.

Там... Расказваць гадамі можна,
Што вы ўбачыце ў краі такім...
Ды ўваходзяць у стэп асцярожна,
Бы ў халодны ручай, казакі.

Бо гуляе па стэпе гэтым
Асмялелая татарва.
Таму трэба хадзіць з мушкетам
Нават свінцы травы адарваць.

Ды казак тут сяліўся ўсё роўна,
Вырастаў куранёк, бы грыбок.
Над страхой выпястоўваў любоўна
Ціхі гэткі, жытловы дымок.

Ён з мушкетам не расставаўся
І заўсёды з сабой яго браў:
І касіў з ім, і цалаваўся,
І зямлю з мушкетам араў.

А калі без мушкета неяк
На валах ён ехаў араць,
Заарканілі, як зладзея,
Каб у рабства затым прадаць.

І ляжыць ён на дне галеры —
Раб, прададзены — хоць памірай!
Спамінае з болем і верай
Стэп шырокі — свой казачны край,

Дзе трава — нібы лес такая:
Без касы ў яе не ўвайсці,
А валоў і з рагамі схавае —
Не знойдзеш ніколі ў жыцці;

Дзе рыбы ў рэчках і ставах
Столькі, што нават калі
Пугаўё паміж хваляў паставіш,
Будзе стаяць, бы ў зямлі;

Дзе мёду — бяры, колькі ўлезе,
А пчол нічыіх — табуны,
Ім мала ўжо дуплаў у лесе —
У ямы мёд носяць яны...

І стогне галера адчайна,
І воляю трызніць — аж жах...

Нячутна казачыя «чайкі»
Чакаюць начы ў чаратах.

Надзейна сябры іх схавалі —
Лодкі ў Дняпро заплылі.
А ноччу дняпроўскія хвалі
Іх хвалям марскім аддалі.

Нарэшце! Ну дзе тая Кафа?!
Галеры, што чыняць разбой?..

І «чайкі» адчайна, без страха
Ляцяць у задымлены бой.

Жадаючы ворагу згубы,
Прыкутыя вязні галер
Слухаюць бой, сцяўшы зубы:
Хто ж возьме, хто возьме тут верх?

Калі казакі перамогуць,—
Пабачыць свой край вязні змогуць.
Адолее ж вораг — сяброў
Зланцужаць, як новых рабоў.

Хвала перамозе! Нарэшце:
— Будзь ласка, скідай кайданы!
Піце, сябры нашы, ешце —
Больш не скуюць вас яны...

Вяртаюцца разам дадому.
І песні — аж за небакрай!
Бліжэе да болю знаёмы
Стэп шырокі — той казачны край,

Дзе трава — нібы лес такая:
Без касы ў яе не ўвайсці,
А валоў і з рагамі схавае —
Не знойдзеш ніколі ў жыцці;

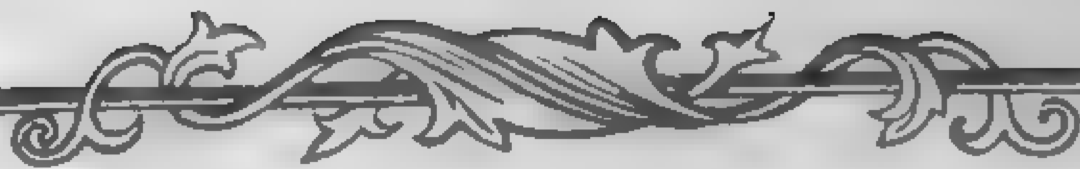
Дзе рыбы ў рэчках і ставах
Столькі, што нават калі
Пугаўе паміж хваляў паставіш,
Будзе стаяць, бы ў зямлі;

Дзе мёду — бяры колькі ўлезе,
А пчол нічыіх — табуны.
Ім мала ўжо дуплаў у лесе —
У ямы мёд носяць яны...

І, напэўна, усеўшыся лепей,
Кожны думае, ўнурыўшы нос:
«Ці знайшоў хто валоў яго ў стэпе
І нарог, што травою зарос?..»

Грунвальд

ГРУНВАЛЬД

Балада ўсіх славян. XV стагоддзе

Ссекліся аддана
З ворагам славяне.
Раніца — як рана,
Поле — бы ў тумане.

Ноч была няўлежнай —
Ветранай, дажджлівай:
Рыцарам жалезным
Слізка асабліва.

Нібы ў кузні, звоняць
Коп'і і сякеры.
І сцягі з пагоняй
Зацкавалі звера.

Клінам войска гордым
На багной паляне
Расшчапляюць ордэн
Рыцарскі славяне.

Каб было вядома,
Дзе свае яскрава,—
Па пучку саломы
Пачапілі славы.

Ордэн ціха вяне,
Тонуць воі ў твані...
І куды ні глянеш —
Скрозь адны славяне.

Горача ў жалезе —
Гэтак смажыць ліпень!
У балота ўлезеш —
І яно, як кіпень.

А славянам лёгка
Без жалезнай стомы...
І як згледзець вокам —
Скрозь пучкі саломы.

Рыцары цяжкія
Тонуць — не узняцца.
Як сабакі кія —
Помсты так баяцца.

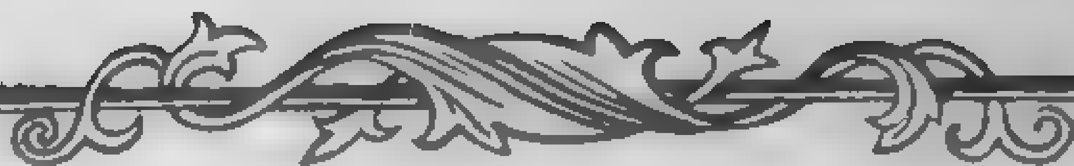
Сталі на калені
(А ішлі пыхліва!),
Літасці — не меней —
Просяць палахліва.

І ўсё — далей, далей
Ад вазоў сваіх жа,
Што ў палон забралі
Разам з іхнім крыжам.

Ведалі і самі
Той закон спрадвечны —
Побач з ланцугамі
Здавацца небяспечна.

А ў вазах схавана
Ланцугі звінелі:
Іх «дарыць» славянам
Крыжакі хацелі...

ЗВАНЫ

Беларуская балада. XIV стагоддзе

— Што, званы, вы захадзілі,
Так трывожна зазванілі?
Хіба можна
Так пужаць
Ноччу соннай
Гараджан?

— Мы пачулі:
Недалёка
Свішчуць кулі —
Чулі клёкат?
То няйначай
Вораг гоніць:
Коні ў звоне...
Скачуць
Коні...

— Што, званы, вы застагналі?
Штосьці, дурні, мы праспалі...
І куды
У цемры йсці?
Дзе нам ворага
Знайсці?

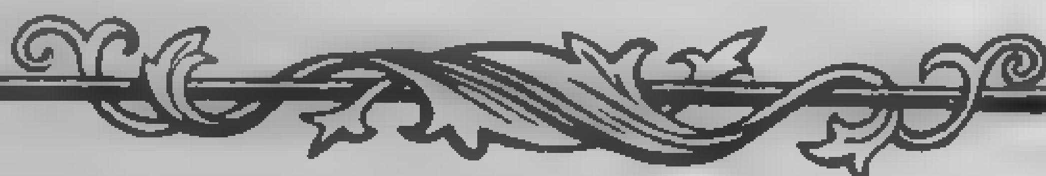
— Вораг вас увёў у зман:
Ён жа тут
Ля нашых ран
І ля пакут...
Вы ідзіце
На наш звон
І убачыце,
Дзе ён.
Нас здымаюць
Са званіц,

Нас кідаюць доле
Ніц —
Мы ў няволі...

— Што замоўклі вы, званы?
Вашы стогны не чутны.
А без вас
Уночы
Не, не бачаць
Вочы.

— О, які цяжкі ў нас
Лёс!
Нас вязуць
Праз рэкі слёз
І наўскач
Праз лямант,
І праз плач
Таксама...
Каб маўчалі,
Не званілі,—
Языкі нам
Прышчамілі.
А ў такім палоне,
Як жа мы зазвонім?!

Горад змоўк...
Счарнеў ад дум...
На званіцах
Дрэмле сум...
Калі вывезлі званы —
Значыць,
Здаўся горад без вайны.
Плача...

АНАФЕМА

Сербская балада. XIV стагоддзе

Ад сёння
У каралеўстве нашым хай будзе так,
Як гэты законнік сцвердзіць:

Калі жупан ці які іншы ўладнік
Будзе гнясці селяніна-меропха,
Будзе здзеквацца з яго,
А селянін — толькі сапці, маўчаць, цярпець
Ды, не супраціўляючыся вельмі,
Усё ніжэй і ніжэй
гнуць сваю спіну навярэджаную,—
Такога меропха (вядома, з яго спіною) —
анафеме!

Калі раб, пасаджаны некалі на зямлю,
Стоячы ўвосень ля парожняй яшчэ ямы-рупы,
Куды пасля абмалоту
будзе ссыпацца гаспадарова збожжа,
Убачыць, як уласцелічыч
Гвалціць яго каханую,
Убачыць і не спіхне зненавіднага юрліўца
Сваімі рукамі ў гулкую яму —
Такога паганца (вядома, з яго рукамі) —
анафеме!

Калі влах, пасучы свой статак,
Не прытуліць ля зыркага агню
Бабуна,
Выгнанага з каралеўства ерэтыка,
Пазнаўшы яго па адрэзаных вушах,
Па абсмаленых вейках
І напалоханых вачах,—
Такога влаха (вядома, з яго агнём) —
анафеме!

Калі ў хаціну сакольніка
Ці нават у каралеўскі палац
Папросіцца,
падпеpазаны сярпом альбо вужышчам, бягляк,
Які збег ад свайго гаспадара
І зараз хаваецца ад пагоні,
А чалавек, не ўважыўшы яго,
Зачыніць перад ім дзверы,—
Такога чалавека
(вядома, разам з яго хацінаю ці палацам) —
анафеме!

Калі сын, прыспешваючы час,
Знецярплівіцца чакаць
І зрыне з трону бацьку свайго,
Не збаяўшыся забіць яго, заарыштаваць
Ці замураваць у халодных і заплеснявелых лёхах,—
Такога сына (вядома, з яго тронам) —
анафеме!

Чакайце, чакайце...
У законніку Стэфана Душана
Такога не было,
Бо сам Стэфан сеў на трон,
Зрынуўшы з яго бацьку.
Ды і наогул
У яго законніку
Усё было наадварот.

РАЗНЯ

Кашубская балада. XIV стагоддзе

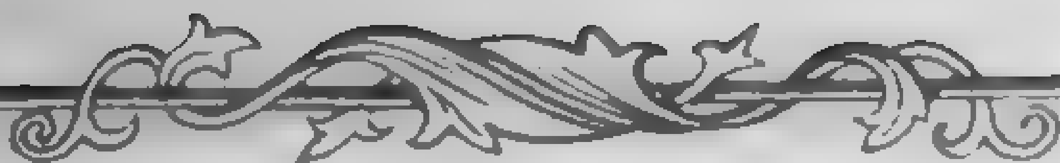
— Мамачка, мамка, а дзе ж наш татка,
Чаму не ідзе ён дахаты?
— Сыне мой, сыне, мусіць, дзіцятка,
Татка ўсё ў моры заняты.

— Мамачка, мамка, а што там за крыкі?
Чуеш, здаецца, там плачуць...
— Сыне мой, сыне, то ж вецер вялікі —
Бура пачнецца няйначай.

— Мамачка, мамка, а што вунь за цацка
У дзядзькі, што грукае ў дзверы?
— Сыне мой, сыне, гэта ж знянацку
За цацку прыняў ты сякеру.

— Мамачка, мамка, чаму, паглядзіце,
Чырвоная рэчка такая?
— Сыне мой, сыне, у ёй не вадзіца —
То ж кроў наша, сыне, людская.

— Мамачка, мамка, нас выручыць хочуць?
Бяжыць чалавек на наш ганак...
— Не чалавек ён, а мой ты званочак,
Гэта ж
крыжак
паганы!

СВАБОДА

Славацкая балада. XIV стагоддзе

Смутак у сонечны дзень
Заўсёды баліць асабліва.
Промень вясёла гудзе,
А сэрцу дажджліва, дажджліва.

Тужліва ў сонца глядзець,
Калі табе дужа балюча.
Дзе ж яго, смутак свой, дзець,
Якім бы прымкнуць яго ключам?

Заўжды развітанне баліць
І сэрца — ільдзінкаю стыне...
Як плодна бучнеюць палі,
Калі ты ім здрадзіць павінен!

Хоць на зямлі не сваёй
Нічога цябе не трымае:
Хатка, што дрэмле на ёй,—
Усё, што, бядача, тут маеш.

Што ж табе ўзяць на ўспамін
Аб гэтай няласкавай працы,
Калі ты ўрабляў чужы клін,
А есці — прасіў у палацы?

Мо ўзяць гэты сонечны зай,
Што ў хаце прыгорбленай звоніць?
Ды толькі — хавай не хавай —
Ён будзе пячыся ў далоні.

А можа, узяць з сабой
Кветку, што вунь на паляне?
Не рві лепей кветку, ізгой,—
Кветка ж сёння завяне.

Можа, зямлі з-пад мажар
Усыпаць у торбу хоць троху?
Ды навошта лішні цяжар
Браць у такую дарогу.

Што ж тады ўсё-ткі ўзяць
З сабою — без лішняй дакукі?
Рукі не будуць нідзе замінаць —
Бяры адны толькі рукі.

Ты пойдзеш, зноў пойдзеш туды,
Дзе вольна, як птушкам у лёце.
І некалькі сутак хады
Ты збудзеш, раб, на свабодзе.

Аблашчаны сонцам наўздзіў,
З вятрамі, што звацъ гайданамі,
Ты ўжо у свабоду хадзіў,
Вярнуўся назад — з кайданамі.

І гэты раз будзе, як той,—
Цябе выдасць хата любая:
Караецца кожны карай цяжкой,
Хто вас, беглякоў, хавае.

Што ж, зловяць напэўна. Гайня
Пагоніцца з брэхам галодным...
Ды толькі хоць дзень, хоць паўдня
Пабудзеш ты зноў свабодным.

Хай сыплецца долу ячмень,
Цячэ пераспелае жыта.
Ён хоча ўцячы хоць на дзень
Ад гэтае крыўды абжытай.

Смутак у сонечны дзень
Заўсёды баліць асабліва...
Па сонцу, па сонцу ідзеш,
А сэрцу дажджліва, дажджліва.

Балюча ягонай хадзе...
Ды што ж зробіш, ласкавы божа,
Калі ён за крыўду, за здзек
Адпомсціць вось так толькі й можа —
Уцячы...

ЧАРАЎНІЦА

Лужыцкая балада-казка. XIV стагоддзе

— Што ж ты, хросніца, ніколі
Не прыходзіла ка мне?
— А ўсё часу, хросна маці,
Ды ўсё часу не было.

— Што ж ты бачыла, цікава,
Да матулькі ідучы?
— Чатырох сабак сустрэла —
Беглі з косамі на луг.

— Што ты, хросніца, гаворыш?
Не пазнала ты, відаць:
Гэта ж беглі не сабакі —
Беглі парабкі касіць.

— І авечачкі чатыры
Неслі граблі на плячах:
Заклапочана спяшалі
На той самы, пэўна, луг.

— Не авечкі гэта, Ганьжа,
А паслужніцы мае.
Хіба іх пазнаць так цяжка
Па абрэзаных хвастах?

А каго на панадворку
Ты убачыла, скажы?
— Там былі чатыры мышкі,
Што дурэлі на траве...

— І у кожнай — луста хлеба,
Што ад шмальцу аж блішчыць?
— Так...

— Дык гэта ж мае дзеці,
Дзеці любыя мае!

— Зазірнула я ў стадолу —
Там малоцяць бараны.
— Гэта парабкі таксама...
Хіба ж ёсць баран без рог?!

— Пад паветкай кошка звыкла
Доіць, бачыла, кароў.
— Гэта ж трэба зблытаць кошку
Са служанкаю маёй!

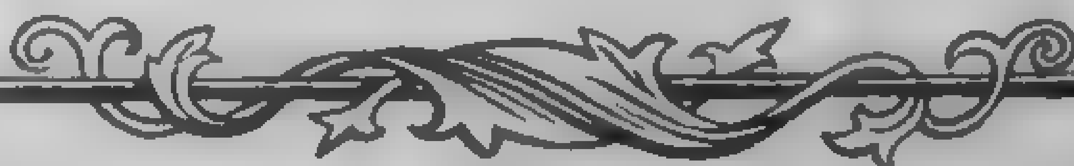
— Тут жа конь загнаны. Масла
Капытом у бойце б'е.
— Што ты, хросніца, балбочаш:
То ж мой муж — татулька твой!

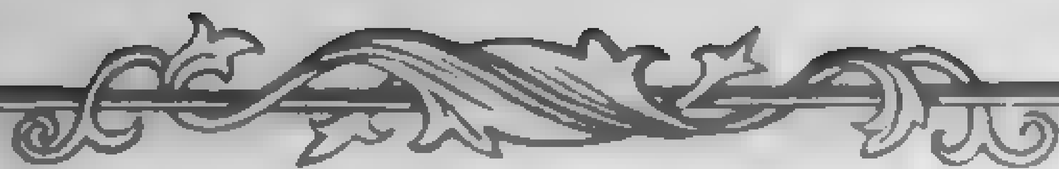
І наогул, дужа многа
Знаеш, дзеўка, пра мяне...
А мой двор не мае куркі,
Каб мне золата дзяўбла.

Ці не схочаш ты, дачушка,
Быць нясушкаю пры мне?..
Ганьжа мелася пярэчыць —
Кудкудакнула ў адказ.

* * *

Казкі ўпэўнены: павінна
Дабрыня перамагчы!
Але часам і у казках
Пераможа раптам зло...

З'ЯЎЛЕННЕ

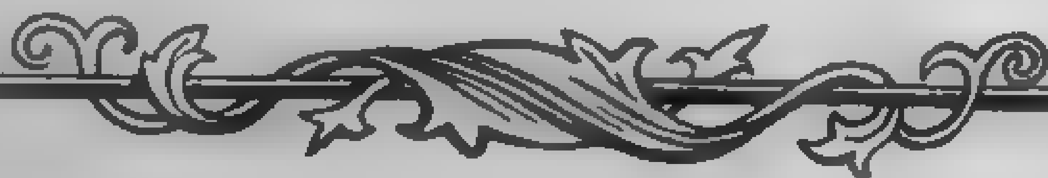
Балада ўсходніх славян. XIII стагоддзе

Над намі толькі неба
палоскамі ўгары:
Над дошкамі, пад дошкамі
ляжым мы, ваяры.
На дошках кубкі, місы,
цяжкія саганы —
Над ротам згаладалым
саўгаюцца яны.
І ежа праліваецца
праз шчыліны на нас,
Чужынай пахне ежа,
чужынай пахне квас.
Гучыць чужая мова
над намі навакол —
На нас, сваіх палонных,
зрабілі, д'яблы, стол...
Дык вось яны, чужынцы,—
нязнаны той народ,
Які раптоўна гэтак
з'явіўся ля варот.
Аб ім спачатку полаўцы
прынеслі вестку нам.
Казалі: — Цесна ў стэпе
ягоным табунам...
Казалі: — Незлічоны
народ гэты наўздзіў...
Казалі: — Войска іхняе
той прыхадзень разбіў...
Прасілі заступіцца,
прасілі памагчы,
Хоць самі не давалі
раней нам адпачыць.
Князі ўсе палавецкія
павезлі нам дары,

Хто ваяваў нас жорстка,
як з быдлам гаварыў.
Шмат буйвалаў, вярблюдаў
прыгнаў і сам Кацян,
Які прасторам нашым
век не даваў жыцця.
Вярталі нам паспешна
астаткі крадзяжу —
Дачок нашых і жонак
у статках скацяжу.
Казалі: — Нас пасіліла
сягоння татарва,
А заўтра датабуніць,
дапыліць і да вас.
І наш народ успомніў
спалохана тады
Прыкмет і знакаў жудасць —
прадвеснікаў бяды:
Як неба чорна тлела —
чарней за наш адчай,
Сачыўся як з харомаў,
крывавы цёк ручай;
І як лясы гарэлі,
дымілі балаты,
Як птушкі з дыму падалі
на мёртвыя кусты...
Тады князі рашылі ў Кіеве:
— Калі
Страчаць гасцей, дык лепей
не на сваёй зямлі.
Хаця той невядомы
народ і слаў паслоў,
І мір нам прапаноўваў,
шукаў цяплейшых слоў;
Хаця паслы казалі:
— Ідзём мы не на вас,
Ідзём на вашых ворагаў —
на полаўцаў якраз:
Прынеслі ж столькі гора
вам гэтыя аслы...
І звалі канюхамі
ўсіх полаўцаў паслы.
Ды нас князі сабралі — ад плуга, да раллі,

І сілаю вялікаю
мы за Дняпро пайшлі...
І вось над намі неба —
далёкае ўгары:
Пад дошкамі, пад дошкамі
ляжым мы, ваяры.
На нас паклалі дошкі,
на нас зрабілі стол;
Абселіся, аб'еліся
чужынцы навакол.
Паўсперліся на дошкі
і дыхаюць у твар...
Як пахне з рота мяса,
як чадзіць перагар!
І твары незнаёмыя
так блізка — вывучай
Народ той невядомы,
што прэ, як саранча.
І ўспамінай са злосцю
(а злосць усё баліць!),
Як полаўцы паздрадзілі
і з сечы уцяклі...
Пад дошкамі, пад дошкамі
ўжо смела спее бунт,
Але яго растопча
бязлітасны табун.
Не ведаюць харобрыя
шчэ ісціну адну,
Што спець завельмі доўга —
аж сотні год! — яму.
І стогнуць, і зайздросцяць
пад дошкамі яны
Тым воям, што намёртва
стапталі табуны —
Над імі ж толькі неба —
без дошак! — угары:
Ляжаць на полі бітвы
свабодныя сябры...

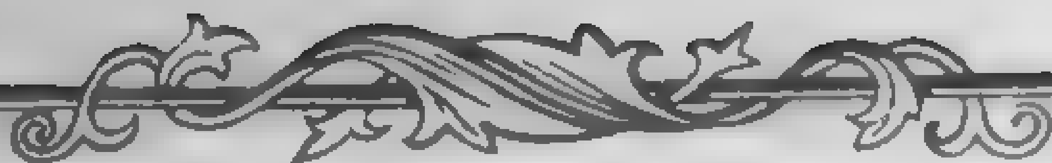

АДЧАЙ

Сербская балада. XIII стагоддзе

Уцякайце ж вы, нашы дзетачкі,
А куды ўцякаць — мы не ведаем,
Ратавацца як — не навучым вас:
Жываглот ідзе страшна-жудасны,
Вурдалак ліхі, ненажэрны цмок,
Той, хто ўлёт ляціць, хоць і сам без крыл,
Хто і без кап'я працінае ўсіх,
Без мяча сячэ — не стамляецца
І без паліцы забівае ўсіх,
Хоць зусім без ног, а ўслед гоніцца,
Хоць не мае рук, а хапае ўсіх,
Есць спрытна людзей без спатолення,
Ні старых-малых не шкадуючы,
І пасля яго — вёскі мёртвыя...
Уцякайце ж вы, малалетачкі,
Хоць мы ведаем — не ўцячэце вы:
Ён дагоніць вас, кожан-кожнага,
Знойдзе ўсюды сам, пахаваных вас,
Забярэ з сабой, кволых, сцішаных,
Бо страшыдла той — голад, дзетачкі...

ПЫЛ

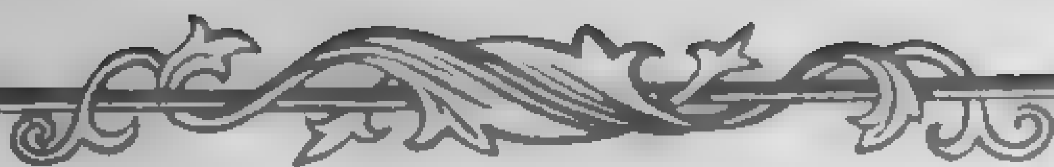
Балада Кіеўскай Русі. XIII стагоддзе

Яшчэ
Не асеў на дарогах пыл,
Табунамі чужацкага войска ўзняты.
Усё яшчэ сеецца ён
На голыя дрэвы,
Для якіх восень прыйшла вельмі зарана —
Улетку:
Іх зялёнае лісце
Скарміла сваім коням
Батыева саранча...
Яшчэ падае ён, гэты пыл,
На крывыя шаблі захопнікаў,
І там, дзе не высахла покуль кроў,
На бліcчастых палосах
Бярэцца шэры налёт земляны,
Як на тварах смяртэльна параненых вояў.
Яшчэ на бадыгах крукастых,
Якімі прыхадні сцягвалі з сёдлаў
Белагаловых воінаў,
Матляюцца шматкі іх запыленых доспехаў.
Яшчэ не дагарэлі
Вогненныя дзіды,
Якімі Батый спаліў Кіеў,
І пыл яшчэ асядае на пажарышча,
Як гарачы попел...
А ўжо знайшоўся баян,
Які, пырхаючы ад пылу, спявае:
— Слава, слава, слава Батыю!
І дзякуе, дзякуе «вызваліцелям»
За нагрэты ў запыленых бурдзюках
Ханскі кумыс...
А можа,
Пырхаецца яму не толькі ад пылу?

Бо чаму ж тады
Ён так баязліва,
Як вінаватае сабачанё на гаспадара,
Пазірае на харобрых ваяроў,
Што паўтыканыя чужацкімі стрэламі,
Як вожыкі,
Ляжаць навокал.
Не бойся, палахлівец!
На тваё шчасце
Яны не змогуць расказаць пра тваю здраду,
Нават не змогуць перадаць наступнікам,
Якім імем звалі цябе сябры, маці,—
Яны ж мёртвыя...

ЛАПЦІ

Чэшская балада. XIII стагоддзе

Кароль Вацлаў I

Навошта вы прыдумалі лухту —
Кароль і будзе лапцямі вянчацца?
Знарок сабраліся, каб пацяшацца тут
З мяне ў маім шаноўнейшым палацы?
Даволі, хопіць!

Смелы

Добры наш кароль,
Табе напомніць шчыра нам дазволь,
Што да цябе спрадвек іх абувалі
Усе без выключэння каралі.
Якія ўжо на троне пабывалі.

Кароль

А я не буду, не хачу.

Смелы

Дарэмна...

Кароль

А калі
Настойваць будзеце, то я згадаю вам,
Што нельга так пярэчыць каралям,—
У гневе жорсткімі яны заўжды бываюць.
І я такі ж.

Смелы

Цябе нам шкода.
Бо лапці гэтыя Пршэмысла памятаюць —
Заснаўніка твайго, каралю, рода.
Іх для яго плялі.

Кароль

Такая мне бяда —
Калі плялі іх, лапці, і каму!
Але навошта ганьбіцца мне імі?

Смелы

Каб згадаць,
Што дзедзіч твой на стол ад плуга ўзяты,
Што гной за радасць, чуеш, быў яму,
Што ўвесь твой род паходзіць ад аратых.

Кароль

І слухаць я пра гэта не хачу!
Замоўкнуць смельчакоў усіх прымушу
І вашай дзёрзкасці, лічыце, я не чуў...

Смелы

Чуў, чуў. Прамаці наша светлая Лібуша
Нам караля ўзяла, сабе ж займела мужа
Са Стадніц.

Кароль

Замоўкніце! Забудзьце той дурман,
Што род мой ад аратых, ад сялян
Паходзіць...

Смелы

А навошта забываць? І ад раллі
Нядрэнныя былі ў нас каралі,
І ты, вядома ж, гэткім самым будзеш.

Кароль

Я не хачу, каб вы напаміналі мне,
Што родзічы мае жылі, прабачце, ў брудзе,
Капаліся ў зямлі.

Смелы

То ж лепш, чым у віне —
Віна — яна заўсёды брудная была,
І з ёй — як у вашáх. Усюды з ёй няўлежна.

Кароль

Яшчэ раз я прашу, не давадзі да зла.
Ах, смелы! Бач, няма твайму нахабству межаў.

Я зноў хачу табе напомніць словы:
«Без смелых сумна, нецікава жыць,
Але як цяжка ім насіць свае галовы!»
Глядзі, каб і тваёй, дурной, тужыць
Па целе не прыйшлося.

Смелы

Я пакуль на волі.
Скажу, што Пршэмысел казаў тады,
Калі яго са Стадніц забіралі.
«Шануйце лапці»,— ён сказаў.

Кароль

Даволі!

Смелы

Пакуль ёсць лапці, ён сказаў, бяды
Няма нам. І ніхто ніколі
Не зглуміць нас. Таму і паміралі
За лапці мы у войнах.

Кароль

Годзе! Годзе!
Не памінай мне Стадніц і аратых!

Смелы

Дык родзічы ж твае і сёння там у хатах
Жывуць і гной кладуць,аруць зямлю,
скародзяць,
І ў лапцях, як і сам Пршэмысел, ходзяць.
Карэньчыкі твае, кароль, і сёння там
У Стадніцах.

Кароль

Замоўкні, пустадомак!
Няўжо табе дагэтуль невядома,
Што лапці і кароль — то ж ворагі спрадвек.

Смелы

Кароль, а ты ўсё ж жорсткі чалавек.

Кароль

Паразганяю ўсіх! А Стадніцы аддам
Я немцам — хай парадак свой заводзяць.

Смелы

А родзічаў?

Кароль

На згон!

Смелы

Суродзічаў?

Кароль

На згон!
І ўвесь народ на згон, бо ў лапцях ходзіць!

Смелы

А Пршэмысел казаў, каб лапці берaглі —
У іх людне́юць нават каралі,
Бо лапці не даюць ім забывацца,
Што і яны ад гною і ад працы
Пайшлі. Ратуюць і ад пыхі
І не даюць рабіць нікому ліха.
Ты імі, як жабрацкай торбаю, трасеш,
А я дык іх пакрыў бы пазалотай,
Каб ведалі, што роўныя мы ўсе —
Хто носіць лапці і хто носіць боты.

Кароль

І ўсё ж — мой род на згон! Цябе ж — на гной,
на гной!

Смелы

За што?

Кароль

За тое, што мае забыўся словы,
Я папярэджваў, неслухмянец мой,
Што смелым цяжка ўсё ж насіць галовы.

Смелы

Дык значыць, забіраеш галаву?

Кароль

Ты сам, лічы, даўно аддаў яе мне...

С м е л ы

А лапці пакідаеш?

К а р о л ь

Мне прыемна
Такі абмен зрабіць, — хай лапці пажывуць:
За галаву тваю лапцям жыццё пакіну.

С м е л ы

А не баішся ты?

К а р о л ь

Чаго? Лапцей?

С м е л ы

Лапцей!

К а р о л ь

(смяецца)

Знайшоў бы, можа, іншую прычыну
І не смяшыў дурнотаю людзей.

С м е л ы

Бывае, лапці за людзей люцей.
Не смейся, мой кароль, хачу цябе прасіць,
Хачу табе сказаць, што лапці, бач, і тыя,
Павер, і лапці могуць укусіць,
Калі зняважыць так, як сам зняважыў ты іх.
Што ж зробіш — і яны абараняцца мусяць.
Глядзі, а раптам і цябе укусяць.

ПТУШКА

Беларуская балада. XIII стагоддзе

Ой, суме, суме,
Мне свет нямілы —
Дачку татары
Схапілі сілай.

Забралі сілай,
Звязлі з сабою.
Дачушка стала
Жонкай-рабою.

І я ўжо знаю,
Што аніколі
Ёй не вярнуцца
Адтуль, з няволі.

Скінуся птушкай,
Стану зязюлькай
І пакрыляю
Я за Настулькай.

І палячу я
У свет далёкі,
У край нязнаны,
Не гэткавокі.

Той сад пазнаю,
Знайду сама я,
Штс, нібы клетка,
Дачку трымае.

Са мною разам
І сум мой сядзе

У тым прыгожым
Татарскім садзе.

Мы ўсё чужое
Вакол пабачым
І закукуем,
Нібы заплачам.

Дзе ж ты, дачушка,
Дзе татарчушка?
І ўнучанятка —
Татарчанятка?

А вунь ля саду,
Зірні, ў загоне,
Куюць татары
К паходу коней.

Слязой дачушка
Падкоўкі росіць,
А мой унучак
Цвічкі падносіць.

Дачка ў зязюлі
Прызнала матку
І паказала
Татарчанятку.

Як яны сталі
Куванне слухаць,
Захвалявалася
І свякруха.

Чаго ты, евацця?
Сама ж ты матка —
Аддай дачку мне
З татарчаняткам.

Свякроў злуецца
І раіць сыну:
— Прагонь зязюлю,
Яна — з чужыны.

Яна кукуе
Зусім нязвычна,
Нібы рабыню
Кудысьці кліча.

Калі зязюля
На сад злятае,—
Нявестка ў скрусе,
Ад смутку тае.

І зяць — за стрэльбу,
Дачка — за ножык...

Дачка — не трэба...
Дачка — няможна...

Віхор, здалося,
Завыў над садам...
І ўскрык — як гора,
І смерць — як радасць.

Мяне падстрэліць
Не стрэльба зяця,
А крык дачушкі —
Вось гэты, свацця.

І я, старая,
Як птушанятка,
Звалюся ў ручкі
Татарчанятку.

Схавай, унучак,
Калі пасіліш,
Мяне з дачкою
Ў адной магіле.

Схавай высока,
Каб было бачна,
Як нашы вербы
Па нас заплачуць.

Дамоўкі сцежка
Хай вочы студзіць —

Птушка

Па ёй і ўмёршы
Сумуюць людзі.

Табе ж на памяць
Мы пакідаем
Сум па радзіме,
Па любым краі.

Вунь на галінцы
Ён захістаўся.
Табе ўспамінам
Пра нас астаўся.

Калі ж сарвецца,—
Парой любою
Зноў прарасце ён
Тугой-журбою.

ІВАЙЛА

Балгарская балада. XIII стагоддзе

— Я цар, скажыце, ці не цар,
Ваш нечаканы валадар?
А можа, ўсё яшчэ для вас
Я з-пад Радопаў свінапас?

Я ці не я такое змог —
Нагая орды перамог
І візантыйцам — ім! — наўздзіў
Царова войска разгвазддзіў.

А калі цар сапраўдны Ціх
У бітве ссечаны зацiх.
Я ці не я Тырнова ўзяў —
Сталіцу, дзе і сам заззяў?

Мяне ці, можа, не мяне
У гэтай радаснай вайне
Кожны горад,
кожны дом
Спяшаўся абвясціць царом?

А калі цар я,— нібы ў сне,
Усё царова,
значыць,— мне:
Яго раскоша і закон,
Яго палац,
ягоны трон.

Царова жонка — ўжо мая:
З царыцай ажаніўся я.
Рыззё пастушкі, гавару,
Завельмі простае цару.

Хто вас, сялян, на бунт падняў?
Цяпер і вы —
                    цару радня.
Што ж ад мяне вы пакрысе
Паадварочваліся ўсе?

Няма,
        няма ў мяне сяброў
Сярод прыдворных ліхвяроў.
А можа, абражае й вас,
Што вамі царыць свінапас?

— Не, што ты, наш сялянскі цар,—
На трон ты ўсеўся з нашых мар.
Ад валабершчын і дымнін
Стагнаў заўсёды селянін.

Плаці за выган і за брод,
Плаці за мост,
                    за калаўрот,
А як падаткі аддасі,—
Сам ужо есці не прасі.

Павінен люд араць і жаць,
І вінаград не свой капаць,
І будаваць яшчэ турму,
Дзе бедаваць якраз яму.

І ўсё,
        і ўсё былое зло
Засталося як было.
Сялянам продыху німаш,
Хоць цар цяпер, здаецца, наш.

А мы так верылі табе,
Як вадару, у барацьбе.
Не даспадобы ж нам якраз,
Што ты забыў,
                    што свінапас!

Здзівіла ісціна сама —
Цара
        харошага
                    няма!

І ўсе згадзіліся таму:
Лепш свінапасам быць яму.

Пад улюлюканне двара
Баляры скінулі цара,
Пад рогат трутняў і паноў
Пагналі ў свінапасы зноў.

Радопы.
Краю залаты,
Дзе з гліны хаты і платы,
І цар былы,
як і раней,
Пасе нявольнікам свіней.

Народ?
Успамінаў яго,
Ды не цара,
хлапца таго,
З якім паверыў у баю
У сілу ратную сваю.

РУЯНЕ

Балада палабскіх славян. XII стагоддзе

Сцягі — ўперад, славу — ўперад:
Мы прывыклі да яе!
Наша смеласць, нібы верад,
Нам спакою не дае.

Хто наш сябра, хто нам вораг —
Разбіраць няма калі.
Толькі зброяй мы гаворым,
Грэем бітвамі палі.

Мы — руяне, мы — славяне...
Ну, каму падаць руку?
Супраць брата нават станем,
Калі ён на тым баку.

Немцы моляць дапамогі,
Каб змагчы, сагнаць славян?
Калі ласка,— нашы ногі,
Нашы рукі просяць ран.

Сцягі — ўперад, славу — ўперад:
Мы прывыклі да яе!
Наша смеласць, нібы верад,
Нам спакою не дае.

Б'ёмся мужна. Будзьце пэўны,
Кожны ўбачыць нашу злосць...
Што нам роднасць, што нам крэўнасць,
Калі з немцам змова ёсць!

Зваявалі... Не ўваскрэсне...
Ціха, жудасна ў палёх!
Немата... Шукае песня
Схову ў гулкай цемры лёх.

Нас жа вораг не дастане
За гарою хваль і льдзін:
Мы — славяне, мы — руяне,
Мы на востраве сядзім.

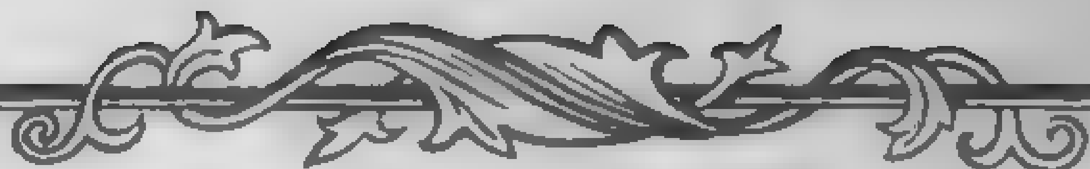
Сцягі — ўперад, славу — ўперад:
Мы прывыклі да яе!
Наша смеласць, нібы верад,
Нам спакою не дае.

Толькі штосьці ўсё ж трывожыць
(Халадае нават кроў!),
Што не ворагаў, а можа,
Зваявалі мы сяброў?

А «сябры» — наш божа мілы! —
Шыюць нам хамут — прымус...
Супраць нас збіраюць сілу,
Ладзяць іншы ўжо хаўрус.

Відаць, знайшлі новых дурняў...

ЕРАСЬ

Балгарская балада. XII стагоддзе

І вось яны адзін перад адным
У візантыйскім велічным палацы —
Сам імператар Аляксей Камнін,
Што ненавідзіць люта багамільства,
І ён, ерасеарх Васіл — нязломны
Вучань, спадкаемца Багаміла,
Няўтомны багамільскі прапаведнік,
Які сілуе казань сорак год
І пагарджае царскаю уладай.
Відушчым імператар раптам стаў!
Уціхамірыўшы нарманаў, печанегаў,
Ён захацеў пазнаць глыбіні ерасі,
Таму паклікаў у палац старога,
Прыняў яго з пашанаю вялікай
І папрасіў сардэчна, нібы сябра,
Урокі багамільства даць.
І вось яны адзін перад адным —
Вяльможны вучань і жабрак-настаўнік,
Адзін — нішто, другі, вядома,— ўсё,
Але пакуль што цяжка разабрацца,
Хто першы з іх, а хто, зважай, другі.

— Што ж, ты прыняў мяне як чалавека,
Таму я з чалавека і пачну.
Што чалавек ёсць? І дабро, і зло!
Стварэнне сатаны і бога: цела
Зляпіў, канечне ж, сатана, а бог
Душу ў яго ўдыхнуў. Таму ідзе
Заўсёды барацьба душы і цела,—
Найгрэшнай плоці і святой душы.
Мы ж непахісна верым, што душа,
Грэшную пакіне абалонку
І сама ачысціцца ад бруду.
Таму мы...

— О, як разумна, мудра ты гаворыш!
(Не вер царам, лепш сцеражыся іх!)

— Таму мы
Спяшаемся той час наблізіць
І для выратавання нашых душ
Трываем на зямлі усе пакуты.
Мы раім вызваляцца ад заган,
Зло выкрываць, любіць адно другога
І гаварыць заўсёды толькі праўду,
Не браць чужога, не рабіць нікому
Таго, чаго не хочаш мець сабе.
І ворагаў сваіх любіць таксама,
І прабачаць ім крыўды, і маліцца
За тых, хто ўзводзіў на цябе паклёп.
Пакорнымі і беднымі астацца!
Бо толькі бедны будзе беззаганны,
Таму, як птушкі ў небе, мы не маем
Пад крыллем нічога. І для іншых
Мы папрасімцы, падарэйкі, пабірахі.
Таму нас абзываюць тарбяшамі
І жабракамі, хоць мы самі, ведай,
Ніякага жабрацтва не прымаем
І ненавідзім люта жабракоў.
Бо той, хто працягнуў руку па датак,
Ужо вялікі грэх зрабіў — заўсёды
Міласціна спакушала гультаёў,
А наша вера цвёрдая, як камень:
Хто не працуе, той, зважай, не есць.

— Якую праўду ты, стары, гаворыш!
(Ілгуць цары, не вер ім, чалавек.)

— Не, нам не ў радасць рознае багацце,
Бо той, хто ўжо хоць раз сказаў зайздросна
На нешта нейкае «маё» — ён сквапны
І стаць ужо не можа беззаганным.
А нам пакуты — вось узнагарода
За мару прагную зрабіцца беззаганным,
Каб потым іншых шчодра спавядаць
У тыя ж баззаганныя. Тады рука руцэ
У поціску перадае дух божы.
Тады яна, на галаву пакладзеная,
У грэшніка грахі ўсе забірае.

А хлеба малюпасенькі акрайчык,
Падзелены табою ўсім пароўну,—
Смачней, чым недасяжныя прысмакі:
Мы ганьбім тых, хто чэраву прадаўся!
Нас, беззаганных, як звяроў, палююць,
Ланцужаць і кідаюць у цямніцы,
Глыбокія, нібыта тое пекла,
Куды і камень, кінуты рукою,
Ляціць аж цэлых тры гады.
Смерць, смерць — вось прывілея беззаганных.
Хоць нас караюць смерцю вадары,
Але ўсё роўна большае ахвочых
Зрабіцца беззаганнымі. Як цяжка
Вам з намі ваяваць, змагацца,
Бо мэта ў нас — ціхмянасць і пакора,
Жаданне ў нас — нястачы і пакуты,
І мара ў нас — ад грэхаласых смерць.

— Як мудра ты гаворыш, прапаведнік!
(Не вер, стары, расчуленым царам!)
— Таму мы і не ладзім з новай верай,
Задумваемся часам, а навошта,
Навошта паміж мной і богам
Свяшчэннік стаў? Навошта храмы
Шыкоўныя? Яны — адрынутыя богам
І ў іх, парожніх, дэманы жывуць.
Навошта пакланяцца нам крыжу?
На ім жа грэхаробамі распяты
Выратаванец наш. Навошта
Хрысціць вадою? Гэта ж смехата,
Язычніцтва. А мы ўжо не язычнікі
І ведаем, няма туды вяртання,
Бо, помніш, нават і цара Уладзіміра,
Які хацеў вярнуцца да язычніцтва,
Сам бацька асляпіў — з манастыра
Ён і прыйшоў для гэтае работы...
Мы не язычнікі, але ўсё роўна з богам
Сам-насам мы жадаем гаварыць.

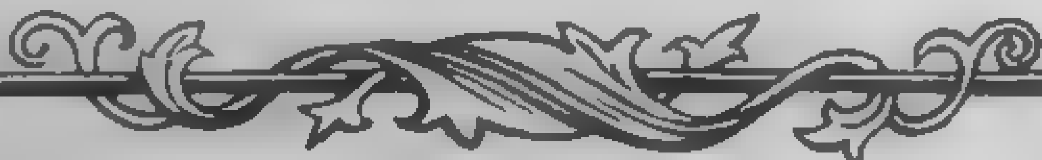
— Цікава гэта, мой шаноўны старча!
(Не вер, Васіл, ані на грош царам!)

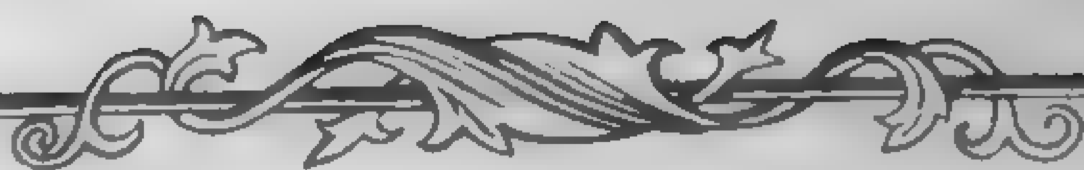
— А ў селяніна, ведаеш, зачаста,
Каб памаліцца, часу нестае,

І ён задумваецца ў полі ці на лузе,
Чаму на яго долю столькі бедаў
Выпала? Хто вінаваты ў тым,
Што беднякам сваіх малых дзяцей
Даводзіцца у рабства прадаваць,
Каб толькі тыя не памерлі з голаду?
І чаму бог, якога яны любяць,
Дазволіў д'яблу столькі зла рабіць
Ні ў чым не вінаватым людзям,
Якія анічога ўжо не маюць,
Што было б можна беднаму згубіць.
І людзі ўспамінаюць чутыя легенды
Пра той недасягальна-блізкі час,
Калі маточак воўны, лыжка масла
І яйка ў год — такой была даніна!
І вось тады здаецца ім напраўду,
Што д'ябал сам вярнуўся на зямлю,
Каб зноўку правіць грэшнаю зямлёю.
Прэч сатану! Бо ад яго ўсе беды:
Багацце — ад яго, раскоша — ад яго
І ўлада царская — ад д'ябла гэтаксама,
Твая ўлада, мой вяльможны вучань...

— А ты мяцежнік, змрочны мой настаўнік! —
Ажно зайшоўся ў крыку імператар
І шырму расхінуў. За ёю
Сядзеў, нібы прыкуты, скарапісец,
Які ўсю казань чэсную старога,
Канечне ж, слова ў слова запісаў.—
Урок закончаны — нам доказаў хапае,
А зараз мы ўпэўнімся, ці праўда,
Што смерці багамілы не баяцца —

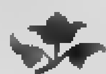
Шукаюць самі жудасных пакут...
Смерць багаміл Васіл сустрэў дастойна,
Кару ён прыняў, як падарунак,
А касцёр ягоны, нібы помнік,
Для усіх відушчых, людзі кажуць,
І цяпер на месцы тым стаіць...

ПІР

Балада Кіеўскай Русі. XII стагоддзе

Гэтак шчыра, гэтак міла
Сам залётнік і кумір
Зазывае ўсіх Чурыла
На нядзельны княскі пір.
Зазывае дужа хвацка
Жонак соцкіх і дзесяцкіх.

А каб сонца не свяціла
На бел-твар — яго красу
Над Плянковічам Чурылам
Круг сланечніку нясуць:
Беражэ, кунега, твар —
Старыць молайца загар.

Уздыхаюць жонкі ўпотай
Па Чурылу... Князь прасцей
Не знайшоў яму работы,
Як на пір склікаць гасцей:
Ён спяшае з хаты ў хату —
Сам нядзельны, нібы свята.

На мядуху, як на лекі,—
(Трэба ж гора спаласнуць!)
Жабракі ўсе і калекі
На усколенцах паўзуць.
Што ім слота, што ім гразь:
Трэба ўважыць — просіць князь!

Хто ж прыйсці у двор не зможа
Хай не плача ў бараду:
Княжа беднаму паможа —
Ежу ў хату пададуць.
Хай жа кожны з іх адчуе:
Сёння шчодры князь піруе!

У двары шумяць яліны,
А ў грыдніцы, бы ў вуллі,
Мёдам пахне гуд чмяліны —
То баяры загулі.
— Піце мёд! Хоць сто правар! —
Просіць хмельна гаспадар.

Мёду менее ў мядушах —
Болей гуду за сталом...
А чаму ж дружына вушы
Апусціла, як назло?
— Што ж дружына не пяе?
Можа, мёду нестае?

— Не, наліты нашы чашы,
Толькі мы іх не бяром...
Княжа, зло галовам нашым —
Хочам есці серабром.
Ты ж нас крыўдзіш: нечакана
Лыжак даў адных драўляных.

— Так, дружыну залатую
Не дабуду серабром.
А дружынаю знайду я
Серабро — сваё дабро...
Гэй, вы чулі, кавалі?
Лыжкі зараз каб былі!

Покуль лыжкі для дружыны
Кавалі куюць наспех,
Хто расказвае навіны,
Хто ўзнімае іх на смех.
Жонкі гэткае гародзяць —
У мужчын аж хмель праходзіць:

— І хоць верце, хоць не верце,
А у Полацку — хто чуў? —
Раз'язджаюць смела чэрці
І крадуць па крывічу.
Іх саміх ніхто не бачыць,
Толькі коні скачуць, скачуць...

Там вунь нехта печанега
Дурыць п'янага, як хмель,

Што у студнях (і без смеху!)
Не вада ў нас — спрэс кісель.
— А не верыш — то прабач...
Хочаш — сам ідзі пабач.

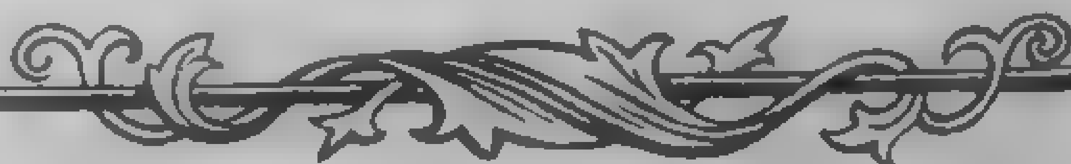
Цягне той вядро старанна...
Так, кісель — любы зірні.
Ён не ведае: схавана
Кадзь у чорнай глыбіні.
У славян жа дужа модна,
Каб напітак быў халодны...

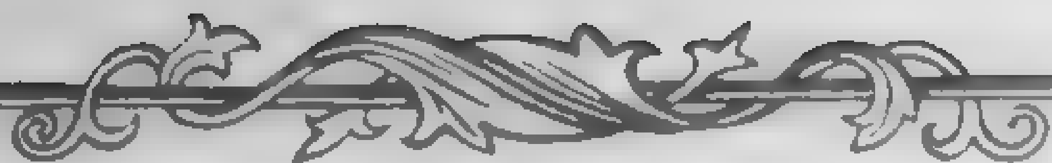
Барукаюцца баяры —
Навакол мядзведжы роў.
Жонкі ж хочуць, жонкі марадь,
Каб Чурыла ўсіх збароў.
Ах, як добра было б дужа,
Каб ён змог мужоў падужаць!

А дзе грыдзі стрэлы слалі —
Жонкі праглі, як адна,
Каб мужы не пападалі,
А Чурыла пападаў
У пярэцёнак з іхніх рук...
Не дрыжы, Чурылаў лук!

— Гуслі, гуслі не чапайце!
Грэх іграць нам для душы...
— Ну, давайце, ну, зайграйце,
Ах, давайце саграшым!
Заўтра зноўку мы паверым:
Гуслі — грэшныя, халера...

Бач, дружына звесялела —
Лыжкі з кузні падалі.
І за стол паселі смела,
Як баяры, кавалі...
А Чурыла — свет-кумір
На наступны кліча пір.

ВЕЧА

Балады-прамовы. XI—XIII стагоддзі

СЛЁЗЫ (1015 год)

— Ты просіш размір'е забыць,
Слязам тваім, княжа, паверыць?
Мы бачым, што шчыра ты плачаш
І слёзы сапраўдныя льеш...
А тады, наш князь Яраславе,
Ці плакаў ты гэтак, скажы нам,
Калі, як зладзей, наўгародцаў
Спадманам рашыўся пабіць?
Яны, бач, цябе не ўважылі,
Яны, бач, цябе не паслухалі
І пакаралі варагаў —
Тых, што служылі табе...
Ты помсціў братам-наўгародцам,
Ты помсціў цэламу вечу.
Дык што ж ты ад веча хочаш
Зараз, наш жорсткі князь?
Цяпер ты вярнуўся да веча,
А ўчора ты, княжа, не думаў,
Што наша табе дапамога
Спатрэбіцца сёння якраз?
Бо сёння ты ўведаў, што брат твой,
Забіўшы Барыса і Глеба,
І па цябе, па трэцяга брата,
Збірае ў дарогу ўжо смерць.
Пра гэта цябе папярэдзіла
Прадслава, сястра твая з Кіева,
І вельмі шчыра прасіла
Берагчыся брата свайго...
Ты моліш ісці нас да Кіева
І зваяваць Святаполка?
Ты плачаш... Ну што ж — мусіць, пойдзем,
Але не таму, Яраславе,

Што мы цябе дужа любім,
А таму, што мы ненавідзім
Святаполка, брата твайго...

ЗАМЕНА (1067 год)

— Княжа Ізяславе!
Збірай нас у другі раз
На печанегаў.
А калі веча рашыла такое,
Значыць,
Усё веча — тваё войска.
Усе пойдзем,
Хто толькі можа ўзяць у рукі хлуд.
А калі хто не пойдзе —
Дай таго нам,
Мы самі яго біць будзем...
Толькі не мірыся з печанегамі!
А калі нават ты ім мір дасі,
То мы не дадзім;
А калі ты не пойдзеш з намі,
Веча паспрабуе «памірыць»
Цябе і Усяслава Полацкага,
Твайго палоннага:
Мы вызвалім Усяслава з палону
І пасадзім на твой стол,
А цябе —
На Усяславава халоднае месца, княжа.

Так веча рашыла.
І неўзабаве палонны Усяслаў
Сядзеў князём на Кіеўскім столе,
А двор і дружыну Ізяслава
Рабавалі тыя,
Хто нядаўна яшчэ
Так аддана, так шчыра
Усміхаўся князю.

ЧОРНЫ БРАТ (1097 год)

— Мы веча паклікалі,
І вось ты, нарэшце, стаіш перад намі, братамі, спакойна,
Глядзіш нам у вочы, і мы ў твае, бачыш, глядзім.

Веча

А ён ужо глянуць вось гэтак, наш браце, не зможа,
Каб добра разгледзець,
як шчыра будзеш ты зараз маніць...
Княжа, нашто ты зрабіў гэта зло,
Якое ўвайшло, нібы нож,
глыбока ў зямлю нашу родную?
Віна за Васількам была?
Чаму ж тады нас не паклікаў на рад?
Мы раццю б усталі — табе б спамаглі
Яго зваяваць, вінаватага...
Віны не было?
Ты проста яго не любіў?
Але ж, Святаполк, хіба гэта для князя прычына,
Каб страшнае зло ўзгадаваць!
Мы знаем, яго гадаваў не сваімі ты, нелюб, рукамі,
Давыд, Уладзімірскі князь, як родны, табе памагаў
Знайсці тыя рукі халодныя,
што ў Лазара і ў Турака...
Скажы, Святаполк, перад вечам,
Скажы нам, братам сваім кроўным,
Навошта ж ты роднага брата,
Васільку, нашто асляпіў?
Маўчаў Святаполк...
І праўда,
Што ж ён сказаць яшчэ мог бы,
Калі сваё слова чорнае
Сказаў ужо, злыдзень, сказаў.
А Васілька ў светлых харомах
Натыкаўся на цёмныя сцены
І гаварыў, не змаўкаючы:
— Чорны мой,
Чорны мой брат...

УСМЕШКА ЗА БАРАДОЙ (1103 год)

— Я ж старэйшы за цябе, Валадар.
Бачыш, які барадаты я!
А калі ўжо ты хочаш
На маю старасць наехаць,—
Едзь, бог з табою.
Толькі перад гэтым наездам на маю бараду
Скажы тым,

Хто застанецца ў тваім горадзе,
Каб, крый бог,
Не зачынялі моцна вароты,
Бо як жа ты, уцякаючы,
Пераскочыш іх, такія высозныя?
За мяне не турбуйся —
Я не буду глядзець нават
У твой бок...
І каб не бачыць тваймо сораму,
Я, ці чуеш, схаваю свае вочы за бараду.
Хвала богу,
Што ў мяне хоць барада ёсць!

ЗА АДЗІН МУЖ (1150 год)

— Сыну Ізяславе!
Цябе паклікала на княства Кіеўскае
Веча,
А ты паклікаў мяне,
Дзядзьку свайго.
І цяпер ужо ты, князь,
Мне нібы бацька родны,
Хоць па гадах — мой сын:
У цябе бацькі няма,
А ў мяне сына нямашака —
Будзь жа ты маім сынам!
І я не ўздумаю разлучацца з табою
Ані ў дабры, ані ў зле.
А хто будзе табе сябра,
Той будзе і мне не вораг;
А хто будзе табе вораг,
Той будзе і мне не сябра.
І будзем мы з табою правіць Кіевам —
За адзін муж.
І яны цалавалі паміж сабою крыж.
І яны ўселіся на Кіеўскі стол — двое.
Дзядзька Вячаслаў не ведаў,
Што пляменнік
Хітра пацясніўся на стале,
Каб лаўчэй збавіцца ад новага бацькі —
Усё ж лепей за ўсё на стале быць
Круглым сіратою!

ВЫПРАЎЛЕННЕ (1183 год)

А калі ты вернешся
Да мітрапаліта Нікіфара,
Скажы яму,
Што я, Усевалад Юр'евіч,
Князь Вялікае Гняздо,
Не прыняў цябе епіскапам
На Суздальскую зямлю,
Бо мае жытнія людзі
Не выбіралі цябе, Мікалая Грэка,
На сваім вечы —
Мала што цябе
Паставіў да нас сам мітрапаліт!
Падумай толькі —
Як ты, людзьмі не абраны,
Будзеш стаяць у Суздалі,—
Нібы сорам.
Ды і як жа я, князь,
Які любіць усіх людзей,
Як сваіх міласнікаў,
Магу прыняць на сябе такі сорам!
Мы, веча, паказваем табе пуць —
Ідзі дадому.

ВЕЧА НА ПОЛІ (1185 год)

— Княжа!
Мы сатварылі гэтае веча
На полі, у паходзе,
Каб сказаць табе:
«Калі б вораг яшчэ сустрэўся сам —
Мы б біліся,
Але шукаць яго
Мы не хочам.
Таму войска вяртаецца дадому,
А ты — як маеш:
Не падабаецца —
Шукай новае веча
(Мы даём табе на гэта дазвол
Адзінымі вуснамі);
А мы тады пашукаем
Свайму вечу новага князя».

— Воі!
Я хачу лепле
Ваша веча
Весці дадому,
Бо я ж цалаваў да вас крыж!

АПОШНЯЯ ПРОСЬБА КНЯЗЯ (1216 год)

— Браты ўладзімірцы!
За мною звініць ад Ліпіц раць вялікая.
Зачынімся ў горадзе?
— Княжа Юры!
Сам развaж —
З кім жа нам зачыняцца?
Браты нашы ці пабіты,
Ці ў палон пабраны.
А каторыя дадому прыбеглі —
Тыя без зброі...
З кім жа мы за цябе станем?
Бачыш, колькі вояў у твайго брата?
Нам іх не здужаць.
— Усё гэта ведаю.
Але што ж мне рабіць,— параіце.
— Твары мір з братам сваім,
Мірыся, княжа, бо мы не ідзём.
Мірыся або дбай сам пра сябе —
Цябе мы не абаронім...
— Тады хоць не выдавайце мяне
Ні брату маіму Канстанціну,
Ні Уладзіміру, ні Мсціславу ў рукі.
Дайце мне выйсці сваёю воляю
З нашага горада...
І веча паказала яму пуць —
Таму,
Хто сядзеў у іх за мужа.

ПЕРАМОГА (1220 год)

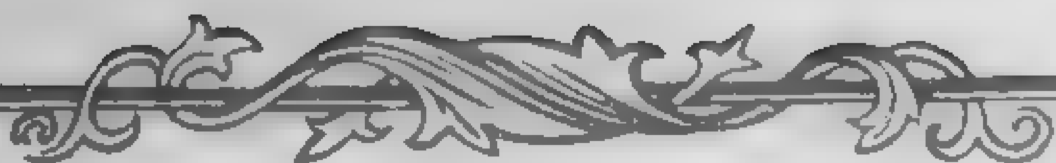
Цэлы тыдзень
Тлумна на Яраслававым двары.
Сышліся наўгародцы на веча,
Узброеныя, як на раць.

Сталі адзін перад адным суседзі
І глядзяць, як ворагі,
Бо Славянскі і Плотніцкі канцы
Супраць пасадніка Цвярдзіслава,
А Людзін канец
Адзін змагаецца за яго.

Людзінцы ведаюць,
Што, падтрымліваючы пасадніка,
Яны змагаюцца супраць князя Усевалада,
Які па сваёй прыхамаці
незадаволены Цвярдзіславам
І хоча замяніць яго,
Хоць ніякай віны за чалавекам і няма.
Але ўбачыў князь,
Што Людзін канец
Шчыра стаіць за пасадніка,
І здаўся.
І цалаваў з Цвярдзіславам
Паміж сабою крыж.
І ўладыка Мітрафан
Памаліўся нават:
«Мірам крыж узвялічаны быў,
А д'ябал па патрэбе зняважаны...»

Так адзін Людзін канец,
На якім стаяла Справядлівасць,
Перамог два канцы,
На якіх стаяў сам Князь.

ЦАРЫЦА

Чарнагорская балада. XI стагоддзе

Глядзець палацоўцам, прызнацца,
Таксама няёмка бывае,
Як цар выганяе з палаца,
Нібыта служанку, царыцу:

— З гаротнай, разваленай хаты
Узяў я цябе, маладую.
Цяпер ажаніцца з багатай
Хачу, як цару і належыць.

Ідзі ад мяне куды хочаш,
Ад сёння — ты мне ўжо не жонка!
— Куды ж мне ісці проці ночы,
Сагрэтай тваёй дабратою?

Мой цару, удзячна табе я
За ўсё, што зрабіў для каханай.
Пакінь начаваць, а заднее —
Мяне ты ў палацы не ўбачыш.

— Ну добра, па-твойму хай будзе,—
Згадзіўся ўладар, а царыца
Сказала: — На ростань, як людзі,
Хачу павячэраць з табою.

І ўжо за вячэрай прасіла:
— Дазволь мне з палаца ўзяць тое,
Што больш за жыццё я любіла
І з чым не магу разлучыцца.

Жанчыны заўсёды такія —
Даб'юцца ўсяго сваёй ласкай!
Яна падмяшала ў ракію
Духмянай травіцы снатворнай.

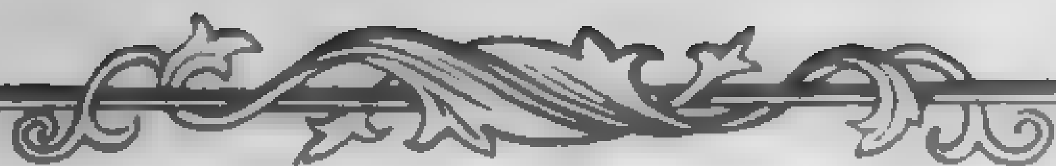
Калі ж цар заснуў, у карэту
Паклала яго асцярожна
І звезла ажно на край свету —
У горы завезла, ў пячору.

Прачнуўся назаўтра ён.
— Дзе я? —
Спалохана ў цемры пытае.
Нічога цар не разумее,
Як ён вось тут апынуўся.

— Не трэба, мой цар, хваляваццa —
Цябе я з сабою забрала,
Бо сам ты дазволіў
з палаца
Ўзяць самае мне дарагое...

Давайце глядзецьмець на горы! —
Не будзем падглядваць цікаўна,
Як радасны цар у пячоры
Цалуе пяшчотна царыцу.

ВОЧЫ

Балгарская балада. XI стагоддзе

Скажы мне, сцяжына чужая,
Дадому ў які бок ісці?
І як мне шляхі майго краю
Такому, сляпому, знайсці?

Няма анікога навокал,
Пайшлі пабрацімы бяды:
На сотню — адзін аднавокі,
На сотню — адзін павадыр.

Мяне ж маё войска забыла,
Згубіла між стоптаных ніў...
Спачатку ішоў я за пылам,
А потым і пыл той згубіў.

І вось у самоце кружаю
Нуджуся ў чужой гамане.
Ах сцежка, ах сцежка чужая,
Пусці на радзіму мяне.

Скажы, у каго мне прасіцца,
Каб стрэцца з радзімай хутчэй?
Ах, гора-гара Беласіца —
Магіла для столькіх вачэй.

Сюды ішлі — сонца, хоць высяч,
Адсюль — мы не бачым яго.
На ўсе на чатырнаццаць тысяч
Сто сорак вачэй усяго.

Вось так мы былі пакараны,
І ўсіх нас па чорнай зямлі
Павадыры, сцяўшы раны,
Дадому сляпых павялі.

А я вось адстаў і застаўся,
Пад змрокам разгублена сціх.
«Скажыце,— я ў красак пытаўся,—
Як мне радзіму знайсці?»

Ды краскі зацята маўчалі —
Чужыя мне тут і яны.
І толькі абразы крычалі,
Вялізныя, быццам званы.

І я зразумеў між трывогі,
Нібы зацкаваны той звер:
Вось мае вочы — ногі,
Я ім даўярацьмець цяпер.

І рукі мне вочы, мой свеце,—
Відушчыя самыя, дзве.
Яны пазнаюць той вецер,
Які ўжо з радзімы падзьме.

Вушы пачуюць слова,
Якое ўжо будзе сваім.
І [redacted] [redacted] чысцінёй хлапчуковай
Шчыра давeруся ім.

Пайшлі ж, мае светлыя вочы,
Во колькі сабралася вас!
Не дайце ж мне з голасу збочыць,
Якім клічуць родныя нас.

Дадому вядзіце, дахаты,
Вядзіце дні-ночы мяне...
Ды раптам наўзрыд вокаката,
У цемры, як нож, мільгане.

І тут я зраблюся відушчым —
Радзіме ўжо хопіць сляпых!
І кій у руках свой раструшчу,
Каб збыцца сумненняў любых.

Назад! Я пайду без апаскі,
Настойлівы буду ўдвайне.
Сцежкі, і дрэвы, і краскі,
Дарогу паказвайце мне!

Знаходзіць шляхі буду тыя,
Дзе наша не высахла кроў.
Прайду па табе, Візантыя,
Каб з катам сустрэцца наноў.

Ногі відушчымі сталі,
Дарогу адразу знайшлі.
О як мае пальцы чакалі,
Адплатаю гэтай жылі!

Наперад, наперад я крочу,
Ніхто не супыніць хаду.
Я ката шчаслівыя вочы
Па паху крывавым знайду.

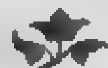
І пальцы адчуюць палёгку —
Нібыта звалю з плеч гару.
І толькі ля катава змроку
І сам я спакойна памру.

ЗАКЛАД

Польская балада. X стагоддзе

Ты даруй, мой сын сямігадовы,
Што табой я гэтак рызыкую —
Аддаю ў Нямеччыну цябе.

Ты даруй таксама мне, Дуброўка,—
Ведаю, як цяжка сэрцу маці
Ад сябе малечу адрываць.

Ты даруй, мая Велікапольшча,
Стань такой, як я, велікадушнай
І абразу гэтую сцярпі.

Не вішчы ты, подлая дарога,
Не спяшайся, нібы конь, дадому,
Я хачу, каб ты даўжэй была!

Мне падумаць трэба. Разабрацца,
Што рабіць з малечай Баляславам,—
Аддаваць ці, можа, затрымаць.

Перамога наша пад Цыдзыней
Ворагаў да смерці напужала —
Зараз з двух бакоў яны не спяць.

Мы з табой, мая Велікапольшча,
Паміж дзвюх магутнейшых імперый —
Як між кулакамі матылёк.

А таму мы ведаем як маеш:
Два вялікіх, пэўна ж, не захочуць,
Каб вялікім нехта трэці стаў...

Ненавіджу з'езд у Кведлінбурзе,
Дзе Атон, нямецкі імператар,
Так мяне насмеліў зневажаць!

Можа, не даваць ім Баляслава
У заклад? І зноў назад вярнуцца?
І мячом свой гонар бараніць?

Не, аддам! Бо Мешка, чуеш, Першы
Ён не толькі помслівы і жорсткі,
Ён яшчэ разумны, мовяць, князь.

Новую вайну мы не падужым
І імперыю, канечне ж, не павалім —
Сіл у нас пакуль такіх няма.

Я зраблю ім гэты падарунак,
Я аддам ім сына Баляслава —
Радуйся, нягоднейшы Атон!

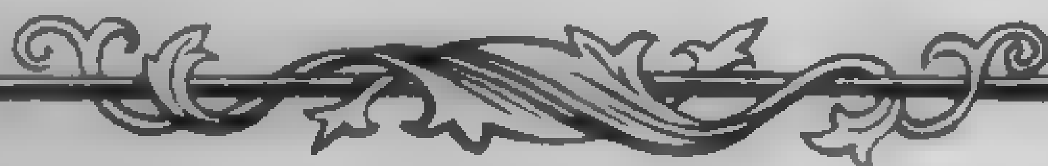
Валасы ж наследніка прастола
Я пашлю у Рым магутнаплечы,
Пад апеку папскую аддам.

І тады, Атон, як што якое,
Сам Васіль-балгарабойца будзе
Сына майго, чуеш, бараніць.

Ты даруй мне, Польшча, за абразу,
Ты даруй, Дуброўка, мне за гора,
Сэрца, ты ўжо розуму прабач.

Ты даруй мне, родная дарога:
Па табе малога Баляслава
Заўтра да германцаў павязуць.

Ты даруй мне, сын. Ты сам адпомсціш
Як харобрым станеш Баляславам,
Новаму Атону за свой здзек.

ПАДМАН

Балада палабскіх славян. X стагоддзе

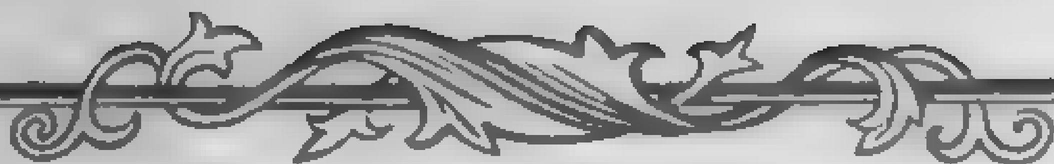

Трыццаць славянскіх князёў ля сталоў
Хваляць сяброў, не шкадуючы слоў.
Смачна смяюцца і смачна ядуць,
Шчыра, з даверам гаворку вядуць.

Склікаў у госці іх маркграф Герон —
Зірніце, які нагасцінены ён.
Як ён частуе — пашана сама,
Лепшага сябра на свеце няма!

Хмельнае льецца гасцінна віно —
Ах як кудлаціць душу нам яно!
Словы такія — да раны кладзі,
Пі і гуляй — ні на што не глядзі.

Бліснулі раптам у немцаў нажы...
Божа славянскі наш, дапамажы!
Позна! Застолле ў крывавай імжы...
Трыццаць славянскіх князёў ляжыць...

ПЯРОСПАР

Балада азбукі. IX стагоддзе

I

Яны крычаць яму: «Ерэтык!» Але ён не чуе гэтага. Яны плююць яму ў твар. Але ён не бачыць гэтага. Яны, заезджыя ў Рым святары, топчуць вырваную з ягоных рук славянскую кнігу, якая і лёс яму, і жыццё. Толькі гэта ён бачыць і толькі гэта ён чуе.

II

І гаворыць спакойна ў азвярэлыя, зненавідныя, намутнёныя лютасцю вочы: «Гора вам, ашалелым ад злосці! Навошта ж вы, самі сляпыя і глухія, асуджаеце на вечную слепату і глухату цэлыя народы? Ці ж не адно на ўсіх свеціць сонца? Ці ж не ўсе дыхаюць адным паветрам? Ці ж не ўсе мовы роўныя — пад гэтым сонцам і пад гэтым паветрам? Ці ж не кожан народ павінен гаварыць і пісаць на сваёй роднай мове?»

III

А яны, разгневаныя, зневажаюць ягоную кнігу. Б'юць выспяткамі, петаюць наскамі, расціраюць падэшвамі, топчуцца па ёй — як па жывым чалавеку. І яму здаецца, што яны не па кнізе, а па ім самім топчуцца, б'юць яго самога нагамі ў твар — аж крывавяцца, ён адчувае, шчокі...

IV

«Гора вам, пыхліўцы і кепскаробы!» — крычыць ён. Цяпер ужо яны не чуюць яго — так заюшыліся сваім шалам, так зрасліся са сваім вар'яцтвам. З-пад іхніх ног, здаецца, аж пырскаюць ва ўсе бакі славянскія словы, сла-

вянскія літары. Тыя, над якімі ён так руплівіўся — хацеў, каб яны былі і прыгожыя, і зразумелыя, і простыя — ім жа мусяць радавацца няўмелыя рукі перапісчыкаў.

V

Дык які ж гэта дыспут, калі спрачаюцца нагамі? Дык які ж гэта пярэспар, калі спрачаюцца ногі з галавою, а не сэрца з сэрцам, душа з душою?

VI

Бацька яго быў друнгарый, брат Мяфодзій — страціг, і ён, ціхі хлопчык з вялікімі задумёнымі вачыма, ён, Канстанцін, які ў манастве прыме імя Кірыла, таксама мог бы стаць вайскоўцам, але ён, дзіўнаваты для іншых, дзіўнавата і ачапіўся — выбраў сабе ў вечныя жонкі асобу з незвычайным імем — Навука.

VII

Дзікі, цёмны славянскі народ,— казалі. Мова яго грубая,— казалі. Яна не падыходзіць для праслаўлення госпада, яна абражае бога,— казалі. Абражае бога, але лашчыць слых свайго народа, бо калі славянін забудзе сваю мову, ён і славянінам перастане быць,— думалі іншыя.

VIII

I ён адважыўся асвятліць свой народ, даць для вачэй яму літары, а для вуснаў — словы. Але ж як гэта можна зрабіць без кнігі? Вучыць без кніг — то ж усё роўна, што пісаць віламі па вадзе.

IX

I ён у самым воку зямлі, у Канстанцінопалі, выхітрыў дазвол на гэта ў васілеўса рамеяў Міхаіла. У таго самага цара Міхаіла, дзеда якога прывялі на трон адразу з катавальні і першым царскім павяленнем якога было: «Здыміце з мяне ланцугі»; таго самага п'янтоса Міхаіла, які, сам дваццацішасцігадовы, усынавіў пяцідзесяцігадовага конюха Васіля, а той у крывавую аддзяку забіў яго і сам стаў васілеўсам.

X

А ён з братам падараваў народу кнігу. І нямыя загаварылі, і глухія пачалі чуць.

XI

І вось дыспут. І кніга, распластаная, як чалавек. І літары, якія разлятаюцца ва ўсе бакі з-пад ног нядобразычліўцаў. Топчуць, нягоднікі, кнігу. Топчуць словы. Ламаюць літары. І гэта называецца дыспутам?

XII

Дыспуты ён любіў — з мусульманамі і язычнікамі, з арабамі, рымлянамі і хазарамі спрачаўся. Любіў, але і меў да іх насцярогу. І ўсё пасля таго пяроспару з Іаанам Граматыкам, колішнім выхавацелем і дарадцам цара Феафіла, а потым — чалавекам у няміласці, якога, каб зняважыць, нібы нейкага разбойніка ці праклятага царквою адступніка вазілі вярхом на асле. Канстанцін, хлапчук яшчэ, перамог тады гордага старца, але гэтая перамога была яго паражэннем, і ён усё жыццё саромеўся яе: адразу ж пасля дыспуту пераможанаму Іаану выкалалі вочы. Тыя самыя мудрыя вочы, якія так пранікліва глядзелі і якія Канстанцін запомніў назаўсёды.

XIII

Зараз перамагалі яго. Не словам, а злосцю і шаленствам. Не мудрасцю, а слепатою. Не галавою, не розумам перамагалі, а нагамі. Хоць ногі дадзены чалавеку для таго, каб хадзіць, а не для таго, каб думаць.

XIV

І ўсё ж ён і пераможаны перамагаў! Канстанцін яшчэ не ведаў, што падрыхтаваны для яго яд ужо халодзіць і без таго халодныя і ліпкія ад страху рукі ягонага забойцы. Ён не ведаў, што і ад брата яго, ад Мяфодзія будуць дабівацца адрачэння. Будуць біць палкамі, марыць голадам, вадзіць босым па марозе і патрабаваць аднаго: адрачыся! Адрачыся ад славянскіх кніг, ад славянскай казані! Адрачыся — і ты вольны, і табе нават дадуць каня — друга твайго і павадыра аж да самой Візантыі.

XV

Але ён ведаў брата: не адрачэцца! І ведаў сябе: не здрадзіць!

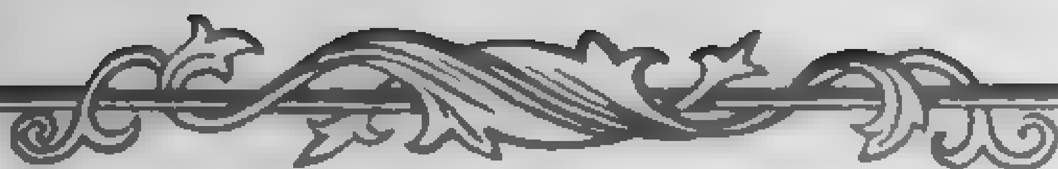
XVI

І яшчэ ведаў, што вось гэтыя славянскія літары і словы, што пырскаюць з-пад ног катаў, нагаспрэчцаў і злаcліўцаў, зноў па часе вернуцца на свае месцы, збяруцца назаўсёды, нібы ў ласкавай хаце, у славянскай кнізе.

XVII

І яшчэ ведаў, што славянская кніга будзе вечна гаварыць з народам, бо дзякуючы ім, Кірылу і Мяфодзію, сляпыя — убачылі, глухія — пачулі, нямыя — загаварылі.

АХВЯРАВАННІ

Балада хрышчэння. IX стагоддзе

Яны зрубілі крыж, і на гару
Прынеслі, і надвечар укапалі...

О як халодзіць дзіўная вада —
Звычайная, а ўжо, лічы, святая,
Якою акрапляе іх святар,
Паклікаты аж з самай Візантыі.
О як трывожаць словы-звадышы
Пакуль што незнаёмае малітвы,
Трызненні і пра пекла, і пра рай,
Пра новага, чужога яшчэ, бога,
Які павінен сёння стаць сваім...

Яны да крыжа двух быкоў прыгналі,
Зарэзалі і іхняю крывёю
Крыж навабоскі шчодра акрапілі...

Калі ж закончыўся абрад хрышчэння,
Заціхлі словы, змоўкнулі малітвы
І сцішылася ў посудзе святая
Вада, што ад краплення асталася,
Яны, яшчэ язычнікі душою,
А целам ужо быццам хрысціяне,
Спыталіся — наіўна і разгублена:
— А што далей рабіць?
— Жыць, як жылі,— святар ім адказаў.—
Жыць на зямлі сумленна і праўдзіва,
Не крыўдзіць анікога, паважаць
Усіх людзей — і блізкіх, і далёкіх.
— А бог? Пры чым жа новы бог?
— Бог вас любіць за ўсё за гэта будзе,
Бо самы лепшы для яго дарунак —
Сумленнае і шчырае жыццё...

Яны ж пад крыж двух чалавек самлелых,
Палонных двух звязаных прывялі:
Адзін стары быў — нібы сама мудрасць,
Другі быў юны — быццам чысціня...

І ўжо, зірні, блішчыць лязо сякеры,
Якою замахнуўся звычна кат —
Учорашні язычнік. Як глядзяць
Асуджана, ды з годнасцю ахвяры —
Нібы яны вось гэтак паміраюць
Дзеля багоў ужо не ўпершыню.
І раптам, нібы боская, рука
Узнікла перад самаю сякерай.
— Што робіце? — спытаў святар.
— Як гэта — што? — здзівіліся хрышчоныя.—
Мы хочам бога новага аддзячыць,
Што хрысціянамі ён сёння нас зрабіў.
А гэта нашыя яму дарункі —
Быкі найлепшыя, найрупнейшыя слугі
Не лішнія, здаецца, і багам.

Ахвяры ціснуцца бліжэй да крыжа,
Нібыта ў ім шукаюць абароны.
Сякера, усё ўзнятая, блішчыць...

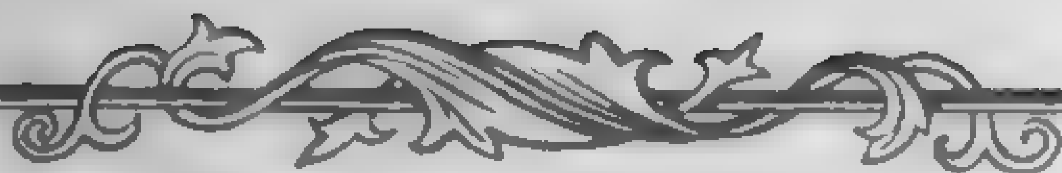
— Я вас хрысціў, хачу вам растлумачыць,
Што новы бог ваш — гэта ўжо не ідал,
І ён ахвяраванняў не прымае.
Сякеру пакладзіце. Развяжыце
Ахвяр і іх на волю адпусціце —
Найлепшы падарунак будзе богу!
Яны зрабілі ўсё, як і казаў
Святар. Але ішлі дадому
Расчараваныя — які ж тады ён бог,
Калі ахвяраванняў не прымае,
Дарункаў не бярэ?!
Казалі, мусіць, праўду,
Што самі хрысціяне — жабракі,
І іхні бог — жабрак, галыш таксама,
І ўжо магчыма ў думках дакаралі
Сябе, што гэтак неабачліва
Даверыліся богу-незнаёмцу.
І толькі двое — хлопчык і стары —

Ахвяраванні

Усё — і развязаныя! — сядзелі
І радавацца не маглі ад шчасця.
Ахвяры дзве — і старац, і юнчо,—
На крыж, як звар'яцелыя, глядзелі,
І богу, што ахвяраў не прымае,
Маліліся у сто ратоў, здаецца,
Двума ратамі, шчодра, хапатліва,
За ўратаванне гэта.
А над імі
Стаяў, нібы распяты кімсьці, крыж
І абыякава глядзеў кудысьці ўдалеч...

ШЧАСЦЕ

Македонская балада. VIII стагоддзе

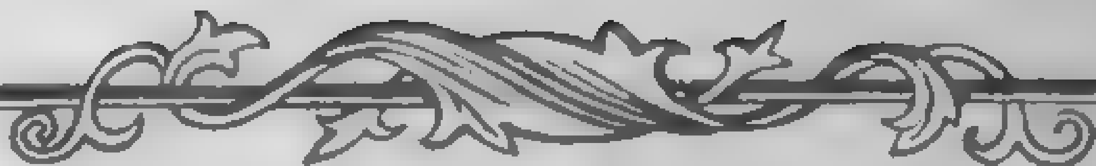
Як пайшло ў бедняка ўсё навыкрут,
Так ідзе і ідзе перакрутам.
Што ні хоча — яму не ўдаецца,
Што ні робіць — ніяк не выходзіць:
На палетку — ані каласочка,
А дзяцей — быццам тога гароху.
Ад цямна да цямна ён гарбуе,
Спаць жа вечна кладзецца галодны.
Раз вяртаўся з чужога ён поля
І ля самае хаты успомніў,
Бач, дажаўся — цяпер толькі ўспомніў,
Што забыўся свой серп на іржышчы.
Покуль зноў да палосы датэпаў,
Ужо добра у полі сцямнела.
Бачыць, хтосьці па зжатаму ходзіць,
Каласы падбірае упоцемку
І бубніць, нібы лае кагосьці:
«Жнуць нячыста, нягоднікі, ўпохап,
Каласоў столькі доле кідаюць —
Не даюць адпачыць мне і ўночы».
Тут бядняк яго — хоп! — за ручышчу:
«Хто такі і чаго ты тут ходзіш?
Можа, злодзей і крадзеш калоссе?»
Ну а той ані ў рух не спужаўся
І адказвае ціха, спакойна —
Быццам ведаў яго сотню жніваў:
«Я не злодзей. Я, ведаеш, Шчасце
Уладальніка гэтага поля.
Я яму, як сабе, памагаю —
І ўзарань, калі спяць яшчэ птушкі,
І ўцямрынь, калі людзі кладуцца...
Ну, а ты што тут робіш, бядача?»
«Я свой серп недзе ў полі забыўся

І яго пашукаць во вярнуўся».
«А навошта шукаць? Серп — з табою,
На плячы тваім спіць, натамлёны»,—
Усміхнулася Шчасце чужое,
Але тут жа наноў засмуцілася:
«Цяжка жыць табе, бачу, гаротнік,
Бо тваё Шчасце дужа ляное —
Увесь дзень весялуе за поясам,
Без клапот на тамбуры іграючы.
Гэта ж трэба, яно добра бачыла,
Што твой серп на плячы быў і зараз,
Як ішоў ты шукаць яго ў поле,
А табе не сказала пра гэта.
Распусціў, чалавеча, ты Шчасце!
Яно й зараз, павер, маракуе,
Каб зусім адкруціцца ад працы.
Заўтра толькі нахопішся жаць ты,
Яно скінецца зайцам пудлівым,
Прабяжыць у цябе між нагамі,
Ты ж сярпом на яго замахнешся
І нагу сабе толькі парэжаш,
Працаваць з такой ранай не зможаш,
А яно зноў выгульвацца будзе
І іграць дзень пры дні на тамбуры.
Слухай, што табе зрадзіць хачу я:
Ты мяшок вазьмі ў поле з сабою
І яго прывяжы за нагамі.
А як толькі шмыгне зайцам Шчасце —
Так адразу ў мяшок твой і трапіць.
Вось тады не шкадуй лайдачыну,
Як яно цябе не шкадавала!»
Так бядак і зрабіў раніцою.
А як Шчасце ў мяшку апынулася,
Ён хахол закруціў панадзейней,
Завязаў яго туга завязкай
І узяўся штосілы дубасіць.
Б'е і так яго, б'е яго й гэтак,
Адзін бок адлупцуе як трэба,
А затым на другі пераверне.
Біў, ляное, пакуль не стаміўся —
Гэта ж праца цяжэй, чымся жніва!
Сам стаў мокры — хоць зараз выкручвай,
Кроплі поту цякуць — па бабіне.

Б'е ён Шчасце, а сам прыгаворвае:
«Ну, ці будзеш яшчэ ленавацца?
Ну, ці зробішся добрым памочнікам?»
Стала Шчасце маліцца-прасіцца,
Перастане лайдачыць, казала,
І тамбур паламаць абяцала:
«Буду, буду табе я памочнікам».
Развязаў ён хахол і адразу
Адпусціў паланянку на волю,
Сам жа сеў на мяшок і заплакаў,
Што няўдзячную правіў работу.
З таго часу змянілася Шчасце,
Яно руціцца стала якдзённа:
Жаць ішоў — звычна серп яму несла,
Калі жаў — каласы нахіляла,
Пот каціўся — без слоў выцірала,
Калі трэба — каня запрагала.
І зярняты на ржышчы збірала,
І дзяцей — як гароху! — люляла.
Хутка хлеб на стале паявіўся,
І хоць дзетак ўсё прыбаўлялася,
Спаць не клаўся ён зараз галодны
І зрабіўся шчаслівы-шчаслівы...

Біце, людзі, і вы сваё Шчасце,
Як шчаслівымі быць заманецца!

ХЛЕБ

Чэшская балада. Дахрысціянскія часы

Як палохаць сталі далі —
Апусцелі спрэс палі,
Людзі нівы пакідалі,
Людзі хлеб нашчэнт звялі.

І шукаючы метала,
Разрывалі хціва спрат.
Стала хлеба дужа мала,
А метала стала шмат.

Рудакопамі ўсе сталі,
Ява скінулася сном,
А палі пазарасталі
Бадзякамі, бур'яном.

І схаваўшыся ў заціпіку,
Людзі млелі над дабром:
Багацелі залацішкам,
Багацелі серабром.

Думка, кажуць, узнікала
І трывожыла падчас:
Вельмі многа ў нас метала,
Вельмі мала хлеба ў нас.

А была б якая радасць
На няўтоленым стале,
Каб не грэбліся ў пакладах,
А спялілі людзі хлеб!

І ўладыкам страшна стала —
Ехаць трэба ў Вышаград:

Стала хлеба дужа мала,
А метала стала шмат.

Зразумелі, як надзею,
Гарыміраў запавет:
Не металам багацее,
Багацее хлебам свет.

І ў палац павезлі клопат —
Хай паможа князя раць
Самаробных рудакопаў
Зноў па нівах разагнаць.

Але князь іх не паслухаў —
Сам металам багацеў,
Тым, што, чорт, ярчэй ад плуга
У руках заўжды зіхцеў.

А калі да рудакопаў
Гэты водгалас дайшоў,
Загулі шуканцы скопам
Ля шатроў і шалашоў.

— Гарымір пра хлеб якоча,
А наш коўкі хлеб на смак...
Што ён хоча, што ён хоча,
Неумецельскі дзівак?!

Мы ж здружыліся з металам,
Не бядуем ад таго,
Што у княстве хлеба мала,
Што няма ў рудзе яго.

Зато золата і ў штольнях
Вочы крадзе —
                    ззяе так.
З ім і раб —
                    адразу вольны,
Багацее з ім бядак.

Яму ж мала, чулі, хлеба,
Бы за ўсё хлеб залацей.

Напіхаць у глотку трэба —
Хай ім давіцца, зладзей.

І ў Няўмецелі пабеглі,
Зло гадуючы ў крыві,
А з сабой бухонкі цеглі —
Хлебам здрайцу падавіць.

Як на ведзьміным ігрышчы
Вар'яцелі —
                    проста жах.
І ламалі гарадзішча,
Хлеб камкуючы ў руках.

І ўжо колюць Гарыміра
Вочы ў ночы —
                    як агні.
Шматгаловага вампіра,
Ён убачыў, не спыніць.

І — ў канюшню што ёсць сілы,
Крыкнуў там на ўвесь адчай:
— Выручай, мой Шэмік мілы,
Конь мой верны, выручай!

І чапляліся за ногі,
І ўдагонку слалі гнеў,
Але Шэмік для падмогі
Нібы крылы ўлёт займеў.

Сігануў ён над усімі
Праз галовы і платы.
Дзякуй, Шэмік, дзякуй, сівы,
Што шануеш хлеб і ты!

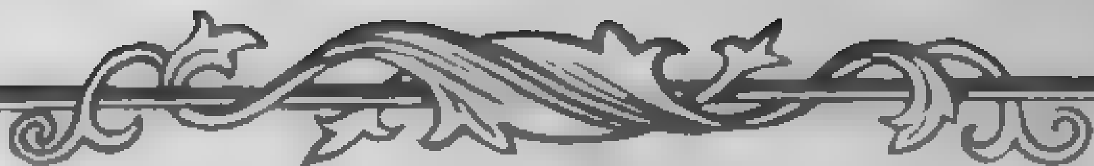
А ў іх кідаліся хлебам,
Хлебам білі іх усе.
Хлеб жа між зямлёй і небам
Самародкамі вісеў.

Скамянелі землякопы,
Як рукой зняло іх шал:

— Што ж мы робім, што мы робім —
Самі нішчым свой метал.

І ламалі хлеб адчайна,
Каб метал з яго здабыць...
Хлеб рабіўся зноў звычайным —
Тым, якім і трэба быць.

САМА

Балада заходніх і паўднёвых славян. VII стагоддзе

Сіхарыя, пасланца, прэч ганіце —
Хай знае Дагаберт, ліхі зладзей:
Мы не ўпадзём прад ім ніколі ніцма.

Я зразумеў, звычайны між людзей,
Што родны край шукаў мяне такога,
Каб прыгарнуць з надзеяй да грудзей.

І вось ужо гудзе мая дарога,
І ўжо каля мяне табуніцца народ.
Мы аб'ядналіся і ўбачылі: нас многа.

Ці нас пабольшала, ці зменела нягод?
І ўжо, як гнеў, мы песцім сваю мару
Зрабіць свабодным наш славянскі род.

Мы нарадзіліся, ваюючы авараў,
Мацнелі [redacted] франкамі ў зацятай барацьбе,
І раны новыя — былі, як лекі, старым.

А крыўды даўнія ўсё ж носім у сабе —
Яны, што лёд, халодзяць нашы душы,
Напамінаючы пра кожны іх набег.

Боль застарэлы памяць разварушыць
І ў галаву абразы ўдарыць чад —
Не, я заўжды такое помніць мушу,

Як нашых мілых жонак і дзяўчат
Авары бралі здзекліва на ложа,
Каб нараджаць напаўаваранят.

Але дзяцей ад тых жанчын прыгожых
І за людзей не мелі прызнаваць —
Паўславянін аварам быць не можа!

Паўстаць хутчэй, адзінае — паўстаць!
І мы запоўнілі званоўні галасамі,
І мы паўсталі гунаў ваяваць.

І я ўжо князь у княстве слаўным Сама,
Я, Самаслаў, што жыў у харутан,
Якім быў шчырым вадаром таксама.

Такое узыходжанне славян —
І першы цар, і першая дзяржава —
Нібыта гром на ўвесь варожы стан...

Ганіце прэч Сіхарыя з аравай!
Ніякіх не прымаю я паслоў,
Што пасылае Дагаберт «ласкава».

Яны не праўдзяць і сваіх жа слоў:
Я Дагабертаў ведаю паганых —
Каварнейшых хітругаў і аслоў.

Калі балгар, з Паноніі прагнаных,
Баварцы прытулілі на зіму,
Ён загадаў забіць іх нечакана.

І тыя ў ноч злавесную адну
У кожнай хаце па сям'і забілі,
Каб толькі быць адданымі яму.

Мы веру пасля гэтага згубілі...
Ганіце прэч Сіхарыя хутчэй —
Славяне зла ніколі не любілі.

Ужо ён тут? Пазычыўшы вачэй,
Убраўся у апарат славянскі шары —
Бо так прайсці са слугамі ямчэй...

Дык што ты хочаш нам сказаць, Сіхарый?
Каб зноў мы падуладзіліся вам?
Палохаеш ахвярамі і карай?

Няўжо не разумееш, галава,
Што лепей жыць у дружбе нам і міры
І не сварыцца, нават не злаваць.

Калі ты сябра верны наш і шчыры,
Мы ўсе — тваe: і кожны, і любы,
Зямля наша — твая, супольныя куміры.

Што? Кажаш, вы ўсе — божыя рабы,
А мы — сабакі нейкія. І значыць
Дружыць з сабакамі — то кон слабых?

А я хачу сказаць табе іначай:
Паколькі вы не маеце дружыць,
Заплоціце сабакам сваім плачам.

Твая хай Дагабершчына дрыжыць!
Мы будзем вас кусаць, каб не загінуць,
Бо для сабак кусаць — то значыць жыць!

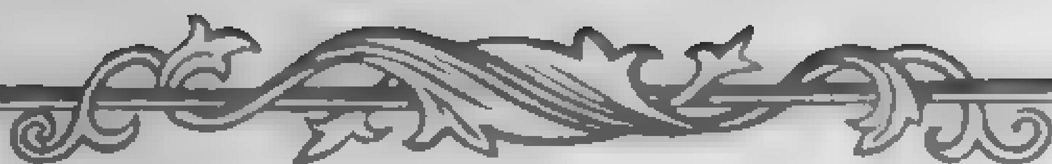
І ніякой, скажы яму, даніны:
Пяцьсот кароў мы ўжо не аддадзім,
Якіх штогод плаціць былі павінны.

І ўжо, ці чуеш, венік ні адзін
Для дані вам, каб парыцца, не звяжам.
Ідзі, Сіхарый, прэч, хутчэй ідзі!

Чым пакарыцца, лепш усе паляжам
У родную зямлю сваю навек:
Тады ўсё наша — будзе толькі нашым...

Прэч, прэч, Сіхарый, страшны чалавек!

ПОМСТА

Крывавая балада. VII стагоддзе

Між скал ужо цесна ад плачу,
Цясніны запухлі ад слёз.
І нельга ніяк перайначыць
Навіслы, як меч востры, лёс.

І меч, нібы лёс, студзіць грудзі,
І чуе ўжо рану плячо...
І людзі, і людзі, і людзі
Крывавая ежа мячоў.

Славян зваяваных калоны
Сам цэсар Юстыніян
Павёў на яшчэ нескароных,
Заміраных аравіцян.

І грамату, нібы харугву,
Муамед уздзеў на кап'ё,
Насустрач рымскаму руху
Выставіў войска сваё.

Пад меч узлятаюць ручонкі,
У плачы зайшлося дзяўчо.
А жонкі? Ах, жонкі! І жонкі —
Крывавая ежа мячоў.

Бо здрадзіла гэткая сіла:
Палоннае войска — як зман.
Што іх вадара спакусіла?
Набіты грашыма калчан!

Муамед — хітрэйшы на свеце —
Свой шлях перамозе знайшоў...
А дзеці? Ах, дзеці! І дзеці —
Крывавая ежа мячоў.

Мячы натаміліся помсціць,
Набраклі, здаецца, крывёй.
Адкуль у іх гэтулькі злосці,
Адкуль столькі прагнасці злой?

Хістаюцца каты, як з п'яну,
Стаміліся рукі караць.
Так рымляне помсцяць славянам,
Што здрадзіла іхняя рацъ.

Усім, хто астаўся, вы чулі,
Прысуд пакарання адзін...
Дзеці, матулі, бабулі —
Ежа прадонных цяснін.

І ўжо не чакаюць падмогі,
І ўжо не галосяць амаль...
Галовы, і рукі, і ногі —
Ежа маршчыністых хваль.

І хвалі, і скалы заліты
Крывёю нявіннай славян.
А збоку, усімі забыты,
Парожні ляжыць, як забіты,
Ужо без дукатаў калчан.

ЗДЗЕК

Балада дулебаў. VII стагоддзе

Ну хто, скажыце, іх дагоніць —
Аж вецер звеййвае слязу.
Ах, што за коні, што за коні
І як вязуць, і як вязуць!

Іх паганяць зусім не трэба:
Без пугі скача небасхіл,
Бо коні хуткія дулебаў
Імчаць з усіх няконскіх сіл.

Імчаць да самае знямогі,
Нагамі кормячы сцягу...
Ах, што за ногі, што за ногі
І як бягуць, і як бягуць!

Рыпяць прапылена калёсы,
Дарогі — быццам бы растуць.
І тупат, тупат коней босых
Чуваць, здаецца, за вярсту.

Абрын сядзіць, такі пыхлівы,
Вакол лятуць лугі, лясы.
Ах, што за грывы, што за грывы,—
Жанчын-красуняў валасы.

А вочы ў кожнай — як слязіны,
Вачам не выплакаць свой сум,
Бо то ж не коні, а жанчыны
Авара гнюснага нясуць.

Сам для сябе, не для кагана,
І па чатыры, і па пяць
Надумаў прыхадзень пагапы
Жанчын, як коней, запрагаць.

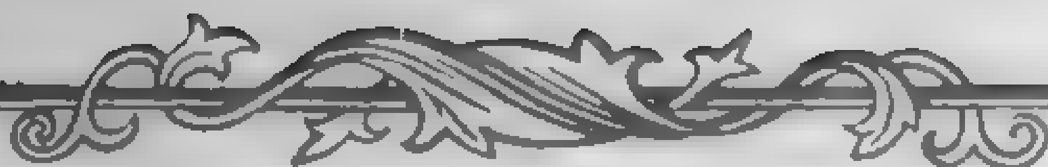
Сваіх стаеннікаў шкадуюць,
Дулебскіх жонак без шкады
Авары ўблытваюць у збрую,—
Прыгожых самых, маладых.

А правязуць абрына-клячу,
Як развярэджваецца боль!
Душой, без слёз жанчыны плачуць:
«За што нас сілуеш, юдоль?!»

Пасля дарогі свет нямілы —
О колькі крыўды у жыцці!
І ўсё ж яны знаходзяць сілы
За здзек крыўдзіцелю сплаціць.

Так паглядзяць — заб'юць нібыта.
Ды зразумей жа, суччын сын:
Хоць ты й жывы, а ўжо забіты
Вось гэтым позіркам жанчын!

ВАЙНА

Балада антаў. VI стагоддзе

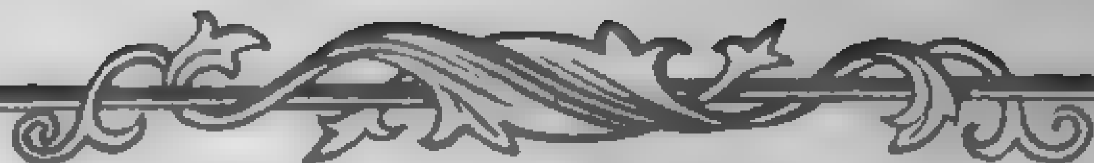

Падкраўшыся,
Яго пусцілі ў збажыну,
І ён,
пушысты, коткі і калматы,
Пакаціўся,
Як спушчаны сабака
Пабег між каласоў,
Таропка выганяючы ўсё жывое
З нераспелай нівы.
Матылі ўзляталі з бронзавых каласоў
І, хапатліва махаючы крыллем,
Спяшаліся хутчэй адляцецца ад яго.
Земляныя мурашы хапалі ў нячывіллі
Белыя свае лічынкі
І спрабавалі таксама ўцячы.
Жаўранкі рупіліся
Вынесці з нівы свае гнёзды
Разам з жаўранятамі,
Але ім рук не хапала,
Крыл —
не хапала таксама.
І каласам карцела пабегчы
Ад гэтага рыжага сабакі,
Які дыхаў гарачынёю,
Але карэнне не пускала,
Зямля не пускала...
Ды і тыя, што ўцякалі,
Не ўцяклі.
Хіба з мурашыным крокам
Абгоніш гэтага ганчака?
І мурашы заціхалі, падмятыя ім,
А іхнія белыя лічынкі
Увачавідкі рабіліся чорнымі.

Хіба матыліныя крылы
Дапамогуць уратавацца
Ад гэтага хуткабежнага звера?
І рознакаляровыя матыліныя крылы
Успыхвалі
І той жа час рабіліся чорнымі.
А хіба каласы,
Якія не ўмеюць ні хадзіць,
ні лятаць,
Могуць уратаваць сябе?
І яны моўчкі падалі на чорны дол
І таксама рабіліся чорнымі.
Толькі жаўранкі
З абсмаленымі сэрцамі
Узвіваліся
Ўсё вышэй і вышэй у блакіт,—
Мусіць, каб не чуць,
Як крычаць жаўраняты —
Ужо таксама чорныя.
А ён,
гэты задушлівы, як сквар, ганчак,
Усё бег і бег па ніве —
Адно трэск стаяў пад ім,
Нібы ламалася крохкае ламачча
Пад нагамі статка зуброў,
Ды гуло, як вецер, полымя.
І там, дзе ён прабягаў,—
Поле рабілася чорным:
Дзе канчалася ніва,
Там канчаўся і чорны колер.
Там і стаялі конныя авары,
Якія знарок пусцілі ў збажыну
Гэтага спапяляльнага ганчака —
Агонь.
Стаялі
І задаволена смяяліся:
Гэта таксама была вайна,
Гэта таксама была стратэгія,
Гэта таксама была выйграная бітва:
Перамогшы хлеб,
ты перамог і ворага.
Пераможцы смяяліся,
Коні пад імі трывожна іржалі,

А з другога боку нівы
Плакалі пераможаныя —
Плужнікі і аратыя плакалі,
Бо разам з ніваю
Гінула іхняя воля.
І чорныя слёзы
Сяяліся ў чорную зямлю славян
І тут жа прараcталі
Крыкам...
Таксама чорным.

ПЛАЧ

Славенская балада. VI стагоддзе

Бывай жа ты, свеце мой мілы,—
Няхай цябе роспач міне...
Раскрыта, як рана, магіла,
І муж там чакае мяне.

Бывайце, шаноўныя людзі,—
Як радасна з вамі было!
Жыццё напаўняе мне грудзі,
Не верачы ў блізкае тло.

Бывай жа, сцяжынка-бяжынка,
Гарэза, сяброўка мая.
Навыперадкі, як дзяўчынка,
З табой столькі бегала я.

Бывайце ж вы, красачкі ў лузе,
Я з вамі, як кветка, расла.
І вас у зялёнай акрузе,
Нібы матылёчкаў, пасла.

Даруйце, што ўсіх пакідаю
У самым квітненні якраз.
Нічога я так не жадаю,
Каб толькі і жыць сярод вас.

Але ж я павінна быць з мужам,
Яго, як і тут, даглядаць:
Прыкрыць і ў зямельцы ад сцюжы,
А трэба — вадзіцы падаць.

Дык дай жа мне, лецейка, сілы,
Дай сілы мне сёння ўдвайне...
Раскрыта, як сэрца, магіла,
І муж мой чакае мяне.

Раптоўна зваліласл гора —
І шчасця не стала майго.
Кахаў ён мяне без дакору,
І я так кахала яго.

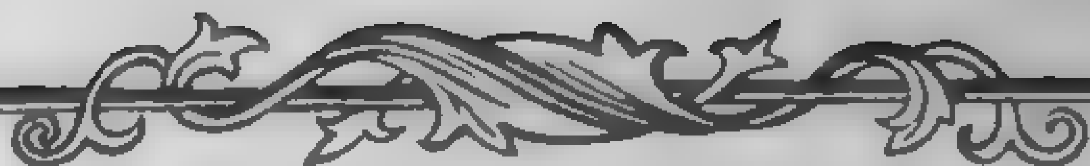
Бывайце ж вы, птушачкі ў небе,
З сабой я ваш спеў забяру.
А як бы была там, у глебе,
Я вашаму рада пяру!

І, неба, бывай назаўсёды,
І, сонца у небе, бывай.
Цяпер зразумела: нягоды,
Як жыцьмеш, палічыш за рай.

Дарогі, якімі хадзіла,
Мне сніцеся там хоць у сне...
Раскрытая насцеж магіла,
І муж мой чакае мяне.

Не лезь жа на вочы мне, пострах,
Ты ўжо не супыніш бяду.
Падай лепей нож самы вострьі —
Я сэрца сама ім знайду!

ЛОВЫ

Балада прасвятлення. VI стагоддзе

Няма лягчэйшае работы,
Як паляваць на галаву,
Калі з-за сценаў сонна готы
Выходзяць снедаць на траву.

Калі яны ў зацішку дзесьці
У смак мурожніцу скубуць:
Што ж, як няма нічога есці,
Ідзе трава —
на ўсю губу.

І ні душы — на даляглядзе,
І побач — быццам ні душы...
А ён,
схаваўшыся ў засадзе,
Сядзіць прытоена ў лаўжы.

Загад яму ад рымлян строгі:
Каб на шаноўнейшы распрос
Да Велізарыя самога
Жывым палоннага прынёс.

Ён — славянін.
На ловы здатны.
Сярод сваіх лугоў і ніў
Нярэдка ворагаў найзнатных
Ён і да гэтага лавіў.

І вось сядзіць, глядзіць, чакае,
Калі бліжэй падыдзе гот.
А той травіцу ў рот піхае,
Травою набівае рот.

Гот азіраецца на лагер —
Адтуль чакае ён бяды.
А на лаўжы —
ані увагі,
І не глядзіць зусім сюды,

Карае лёс такіх нявераў!
З галля узнік,
як прывід, ён,
І гота абхапіў аберуч,
І так панёс яго ў палон.

Як гот упарціўся разбою!
Ды слаў трымаў яго, бы ўдаў.
Прынёс вось так,
перад сабою,
І Велізарыю аддаў.

Таму хацелася дазнацца,
Чаму ў спустошаным краю
Не хочуць готы ім здавацца
І крэпасць самі не здаюць.

Няма надзей у іх на свята,
Няма і ўвогуле надзей.
Яны ж упарцяцца зацята
І морыць голадам людзей.

Калі ж замучылі ахвяру
І роспыт скончыўся калі,
Тады загад даў Велізарый
Жывым палоннага спаліць.

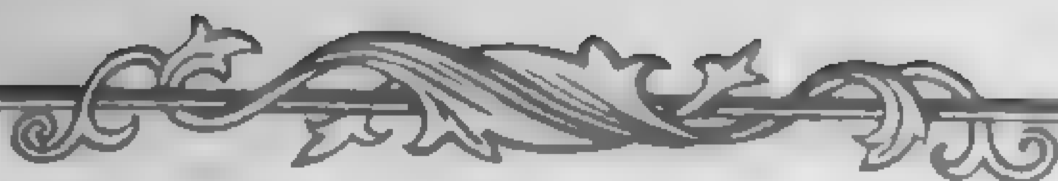
За што?
Навошта?
За каго ты?
Што выйграеш ты ў барацьбе?
Табе ж чужыя, браце, готы,
Чужыя й рымляне табе!

Як рымляне палілі гота,
Як той у полымі канаў,

Кляў славянін сябе употай
І ўголас нават праклінаў.

А дым задушны, нібы хмара,
Вісеў —
            ніяк не мог асесць...
Слаў зараз рымляніна марыў
У крэпасць готскую занесць!

БАГІ

Міфалагічная балада. V стагоддзе

Багам таксама цесна —
Ваююць і багі.
Адзін — сам-змей, балесны,
Другі? Сам-гром — другі.

Адзін — Пярун грымотны,
На небе век — адзін.
Другі, Вялес,— балотны,
Жыве на дне нізін.

Дык што ж не падзялілі
Яны паміж сабой,
Што аддаліся сіле,
Зрасліся з барацьбой?

Пакраў, гавораць, статак
У Пяруна Вялес.
І жонку наастатак
З сабою звёў у лес.

Ну, статак — зразумела:
Ён апякун жывёл.
А жонка ж мужа мела.
Нашто — з нябёс на дол?

Вайна, вайна ім трэба
І зблізку, і здаля,
Бо розныя, як неба,
Як неба і зямля!

Як дрэва, дзе макушак
З карэннем віць не смей,
Дзе голле ўсё — для птушак,
Карэнне ўсё — для змей.

Ваююць да знямогі
І прагнуць перамог.
Так вечна з Чарнабогам
Ваюе Белабог.

Стрыбог — віхурыць вецер,
Дажбог — жане святло,
Сварог — агнём, як веццем,
Абмахвае чало.

А ён, Пярун, маланкі,
Грымоты ў гнеўным зле
Усё бесперастанку
На дол, на змея шле.

Пакуль наладзіш ловы,
Страле пачнеш гадзіць,
А ён ужо каровай
У вочы вунь глядзіць.

І так глядзіць аддана
Хітрушчы той Вялес,
Нібы не ён з падманам
У тую шкуру ўлез.

«Цяпер ты мой, будзь пэвен!» —
Падумаеш сабе,
А ён ужо у дрэве,
Схаваўшыся, сапе.

Расшчэпіш дрэва — камень
Заходзіць, як жывот;
Ад смеху змей рукамі
Прыкрыць спрабуе рот.

Ах, вось дзе ты, Вялесе!
І камень той — на друз.
Куды цяпер ты ўлезеш?
Кім скінешся, матуз?

Ага, злавіцца мусіў,—
Цяпер ты не ўцячэш!
І дзе, якой спакусай
Вільнеш, Вялес, яшчэ?

Bazi

Нідзе... Ані... Маўкліва,
Спакойна на зямлі...
Дождж цёплы, урадлівы
Паліўся на палі.

Даруем слабасць богу —
Адолены хітрун.
Святкуе перамогу
Між воблакаў Пярун.

А ён, Вялес, смяецца —
Свайго і мы дажджом!
І на зямельку льецца
Дажджом ужо,
дажджом...

ЧАРАТЫ

Балада антаў. V стагоддзе

Як прадаўжаючы раты,
Растуць з балота чараты.

На чаратах і на губах
Трывожнай небяспекі пах.

Пачуўшы: «Ворагі ідуць!» —
Нырнулі хатнікі ў ваду.

І зараз сцішана на дне
Чакаюць, калі жуд міне.

А вецер дзьме па чаратах —
Здаецца, ходзіць па ратах.

Па людзях быццам ходзіць ён,
Хто не паспеў пайсці ў заслон;

Хто не паспеў узяць мячы,
Не змог з малымі уцячы,

Якія тут жа, сцяўшы страх,
Чарот мыляюць у губах.

Ляжаць пад зябкаю вадой,
У глей загнаныя бядой.

Гудуць трывожна чараты,
Нібы раскрытыя раты...

А вораг, што крыві так млеў,
Здаецца, штосьці зразумеў.

Вачніцамі вачэй пустых
Глядзіць у зле на чараты,

З якіх дыміцца яд надзей —
Дыханне стоеных людзей.

І ўжо ў балота лезе рацъ...
Як лёгка хітрасць выяўляць,

Калі, раскрытая спаўна,
Яна не хітрасць, зло яна.

Ты чарацінку вырвеш з губ —
І ўжо любуйся, душагуб,

Як захлынаецца дзіця,
Табой забранае ў жыцця.

А можаш і наадварот —
Прабіць наскрозь чаротам рот.

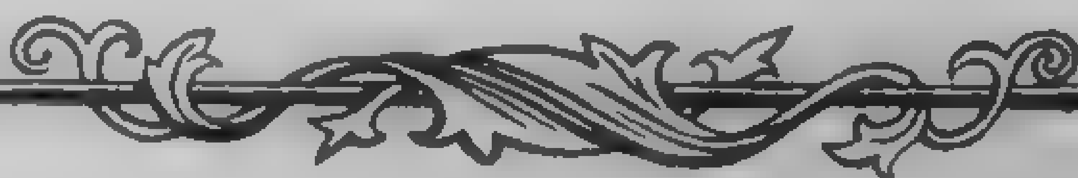
Тады, працятая да дна,
Душа не ўстане ні адна...

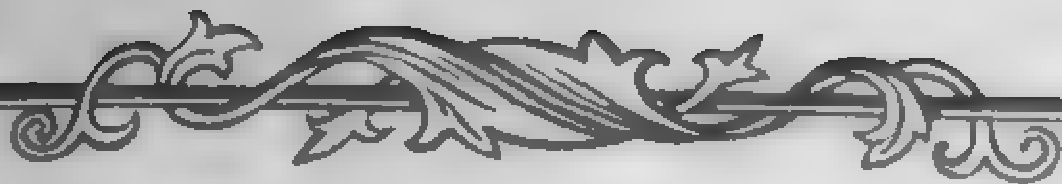
Ты пераможца, вораг-змей,
Бо ты хітрэй, падлей і злей.

Дзьме цішынёю з балатоў —
Ні чаратоў там, ні ратоў.

І ўсё ж над страшнаю вадой
Цікуе вока за табой.

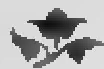
Яно запомніць назаўжды,
Куды пайшлі твае сляды.

БОЖА

Балада антаў. IV стагоддзе

Праходзяць маўклівыя воі
ля ног вадара свайго Божы,
Праходзяць, унурыўшы плечы,
між змеяў — варожых калон.
І ім памагчы ўжо, здаецца,
ніхто і ніколі не зможа:
Калі пераможаны,— значыць,
ідзі паслухмяна ў палон.

А Божа, раскрыліўшы рукі,
глядзіць на іх з ласкай і верай,
Нібыта і зараз натхняе
на новы, рашаючы бой,
Бо трэба ж сплаціць Вінітару,
гэтаму готскаму зверу,
За крыўды, пакуты, абразы,
за здзекі ўсе над сабой.

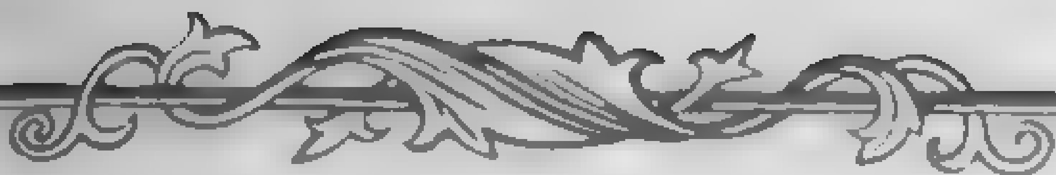
Распяў вадара той з сынамі
і могучаў знаных замнога,
Каб ва ўсіх паланёных пасеяць
апуджана-жудасны жах.
І, здаецца, на ўсіх на сцяжынах,
на ўсіх, здаецца, дарогах
Распятыя Божавы воі
на ўпоспеху збітых крыжах.

Так, думалі, сполах народзяць,
а гэта гнеў нарадзіла,
Так, думалі, сеюць пакору,
а ўскаласіўся бунт.
І ўжо ў вачах заблішчала
непераможная сіла,

Сіла, якая ўзыходзіць
з роспачы, болю, пакут.

І ўжо распрамляюцца спіны,
і ўжо разрываюцца путы,
І напаўняецца мужнасцю
трывожная цішыня.
А Божа раскрыльвае рукі —
нібыта распяты, прыкуты
Вадар усіх сваіх вояў
і мёртвы хоча абняць.

СУНІЛЬДА

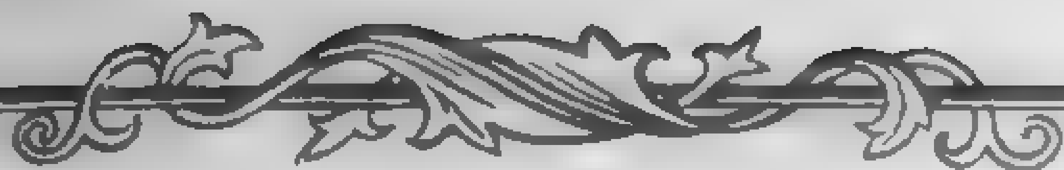
Балада расаманаў. IV стагоддзе

А ці чуеш ты, наша сястрыца,
Як храпуць побач дзікія коні,
А ці бачыш, сястрыца Сунільда,
Як бліжэй гэтых коней падводзяць,
Да цябе гэтых хуткіх падводзяць,
Як стрыгуць яны чуйна вушамі,
Як у іх раздзімаюцца ноздры,
Як дзяруць яны дол капытамі,
Як дагнаць ім не церпіцца вецер,
Ім, хто самі на вецер падобны?
Век, здаецца, любіла ты коней,
Іхні бег, іхні вецер любіла,
Што ж цяпер ты ў маркоце, сястрыца?
Значыць, ведаеш, бачыш і чуеш,
Што табе прынявольваюць готы,
Непакорнай сястры расаманаў.
Гэтых коней у стэпе лавілі,
Гэтых дзікіх у вольным лавілі,
Для цябе для адной іх лавілі,
Нават сам Германарых, цар готаў,
Цябе звязвае з гэтымі коньмі,
І для коней рыхтуе, для дзікіх
Дужа ёмкую пугу, сястрыца,
Хоць найлепшая пуга ім — воля
І паслаблены збольшага повад.
Германарых так хоча адпомсціць
Твайму мужу, што з'ехаў да гунаў,
Ён табой хоча люта адпомсціць,
Невіноўнаю хоча адпомсціць
І твайму чалавеку, і гунам.
А ўжо коні ўзбуджана дыхаюць
І нацягваюць струнка вяроўкі...
Яны зараз, сястрыца, разлучаць,

Бесспагадна, няўмольна разлучаць
Тваё ногі, што лета любілі,
Што любілі і травы, і росы,
Што, як сёстры, любілі сцяжынкі,
На якіх яны ведалі-зналі
Кожны нават маленькі каменьчык...
Коні зараз, Сунільда, разлучаць
І твае працавітыя рукі.
Як ты ніву — аберуч! — галубіла,
Як ты дзетак — аберуч! — люляла,
Як ты лашчыла мужа — аберуч!
Тваё вусны таксама разлучаць,
Што маглі цалаваць толькі разам,
Тваё вушы, што ў згодзе ласкавай
Чырванелі ад слова «кахаю»,
Тваё вочы, што й зараз з надзеяй
Неразлучна пасуць небасхілы,
За якія паехаў каханы...
Не чакай, дарагая сястрыца,
Не ўратуюць цябе небасхілы,
І ніхто не абрэжа вяровак,
Што да коней цябе прывязалі.
Панясуць тыя коні Сунільду,
На усход панясуць і на захад,
Панясуць і на поўнач, на поўдзень,
Даганяючы дзікі свой вецер...
Пуга стрэліла, коні ўзвіліся,
Паімчалі ва ўсе канцы свету
Пад усцешаны смех Германарыха...
Мусіць, зноў гэтых коней успомніць
І свой смех жудавата-вар'яцкі
Германарых спалохана ўспомніць
Перад тым, калі сам звар'яцее.

ІДУЦЬ

Балада венедаў. III стагоддзе

Іх мала хто і ведаў
Да гэтае пары.
Ідуць шыхты венедаў —
На Рым ідуць,
на Рым.

Ідуць, як для падмогі
Уздыбленым рабам.
На пыл таўкуць дарогі —
Аж козытна губам.

Нясе надзею кожны —
Стаміліся насіць!
І пыл,
як сцяг трывожны,
Над воямі вісіць.

І сонца, нібы яблык,
У пыле на мяжы.
І Рым,
гігант аслаблы,
Напуджана дрыжыць.

І дроцікі —
наперад,
І дроцікі —
назад,
Нібы палююць звера
Ля рымскіх ля прысад.

Народ не ваяўнічы,
Ды колькасцю вялік.

Зірніце, хто іх зліча?
Які ім сёння лік?

Яны ў дружынах готаў,
Яны і ў гунскай цьме.
Ім вецер сам з ахвотай,
Здаецца, ў плечы дзьме.

Ідуць на Рым, дзе, чулі,
Багаццяў —
што галля;
Дзе ў жыццядайным гуле
Раджае ўсё зямля;

Дзе храмы і палацы,
Як казка — гарады;
Дзе плодна весяляцца
Шыкоўныя сады.

Ды не адны багацці
Іх звабілі ў паход
І нагукалі раці
З лясоў, лугоў, балот.

Як марылі часамі
Сплаціць за здзек любы!
Яны ж былі і самі
Патомныя рабы.

Бо пры любой нагодзе
Ад рымлян край стагнаў:
З вайною Рым прыходзіў,
Як быдла,
ў рабства гнаў.

І вось, зірні,
пад Рымам —
Рабы, рабы яго.
І ўжо гаворыць з дымам
Расхрыстаны агонь.

Спусціўшы ўсе праклёны,
Скарыўшыся бядзе,

Пачатак

Сам-Рым, гігант стамлёны,
Да ног іх упадзе.

Той Рым, што славу зведаў,
Зачэпіць і бяда.
І будуць Рым венеды,
Як сон свой, разглядаць.

Амаль пры кожнай браме,
Хоць горад і гарыць,
Нібы сябры з сябрамі,
Рабы будуць з рабамі
Гасцінна гаварыць.

НАВІНА

Балада ўсходніх славян. II стагоддзе

Не спяшайся ты, малеча,
І не лезь пакуль пад рукі,
Паляжы сабе ў спакоі,
Пачакай сваю пару.
Бачыш, колькі важданіны,
Колькі клопатаў, дакукі —
Працы хопіць і сякеры,
І нажышчу-касару.

Мы спачатку лес павалім,
Лес высокі, лес дрымучы —
Хай, аблушчаны праменнем,
Сохне ён на ўсіх вятрах.
А затым агню наловім,
Дзіва-полымя прыручым —
Хай віруе, хай шчыруе
Над руплівасцю кастра.

А пасля агню такога,
Калі што і застанецца,
Дапаможа нам матыга,
Сукаватка-барана.
Бачыш, як зусім нялёгка,
Як нялёгка нам даецца
Поле новае між лесу —
Агнявая навіна.

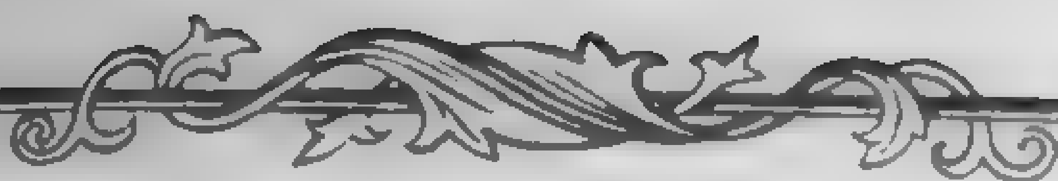
Ну, дык дзе ты, немаўлятка?
Вунь як пушча парадзела,
Стала попелам, вуголлем,
Што агонь пасіліць змог.
Ты не бойся гэтай чорнай
Шчырыны перагарэлай:

Мякка там, пакуль не ўзяўся
Дзікай лядзінай аблог.

На далонь цяпер прасіся,
Я ў руках цябе сагрэю,
Ты патрыся аб мазолі
Сваёй ласкавай шчакой.
А пасля цябе ў зямліцу
Адпушчу — як аджалею.
Так разлучымся навекі,
Мой карміцель, мы з табой.

Дык прадзёўбвайся ж, малеча,
І расці, расці, зярнятка,
Берагчы, люляць цябе я
Буду, нібы немаўля,
Каб хутчэй ты стала хлебам,
Падарыла жніва-свята...
Будзьце ж век вы благаславёны,
Зерне,
сонца
і зямля!

ВАДАСПАД

Балада кахання. I стагоддзе

Яны падышлі к вадаспаду,
Што пругка струменіў з гары.
— Я рады, я рады, я рады
Табою,— ён ёй гаварыў.

— Я рада, я рада, я рада,—
Яна гаварыла яму.—
Я рада усмешцы, пагляду,
Я рада дыханню твайму.

Не месца папрокам, абразам —
У пырсках вяснуе святло.
Як весела ім было разам,
Як ім ненасытна было!

О божа, няўжо так бывае?!
Сярод прыпадунных дуброў
Свяцілася іх незямная,
Такая зямная любоў.

— Я рады, я рады, я рады,—
Нібыта хто ўслед ім казаў.
Мізэрнымі сталі ўсе звады,
Шчасліваю стала сляза.

Ён быў самы ўцешны на ўлонні,
Найсветлай была і яна.
Лавілі ласкава ў далоні
Празрысты крышталь падуна.

Яны цалаваліся ўп'яна
Між пырскаў, прамення, раслін,
I пыркі навокал каханых,
Нібы дыяменты, раслі.

Смяялася ім так ласкава
Наводдаль ад гора і зла.
Вада ім была як забава,
Вада ім за вэлюм была.

І ўсё маладое такое,
Змяшаны стагоддзі, гады.
О пырскі, вясёлкі і мроі,
О чыстае свята вады!

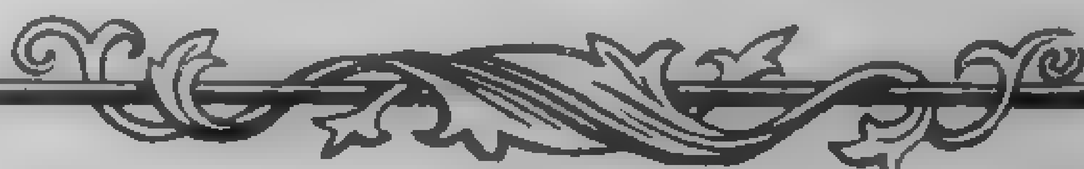
І думаць ніхто не жадае,
Што пырскі — ўсяго толькі зман;
То ж слёзы, якімі рыдае
Над імі гара-велікан.

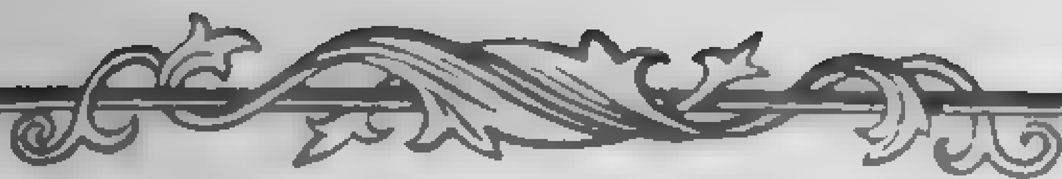
І ў гэтае нават імгненне
Яны пад яго галавой
Сядзяць у яго на каленях,
Парослых імхом і травой.

Ён тоіць вякамі спакусу,
Чакае, як свята, бяды,—
Чакае даўно землятрусу,
Каб разварушыцца тады.

О як бы той час абдымаўся
З любою суседняй гарой,
І як бы ён нацалаваўся
Такой землятруснай парой!

А зараз, чакаючы зменаў,
Ён толькі няўцешна ўздыхаў
І плакаў, жывы і каменны,
Што звеку вось так не кахаў.

ПАЧАТАК

Праславянская балада. I стагоддзе

Схіліліся адна да адной травінкі — сцішыліся і чакаюць.

Схіліліся рознакаляровымі галоўкамі краскі — замоўклі, затаілі дыханне і чакаюць.

А над імі перапляліся кронамі дрэвы, лапкамі і галінкамі перапляліся, адагналі вятры, шумець перасталі і таксама чакаюць.

Елкі і дубы, сосны і акацыі, грабы, букі і таполі чакаюць;

Ружы і ліліі, гарлачыкі і рамонкі, васількі і званочкі чакаюць;

Траўка-мураўка і мята, віка і мацярдушка, барвенак і медуніца чакаюць:

— Ну што там?

Ляцелі непадалёку птушкі, убачылі гэтае хваляванне, падкрылялі яшчэ бліжэй, самі зацікавіліся.

Ластаўкі і жаўранкі, шпакі і сарокі, каршуны, зязюлі і вераб'і зацікавіліся.

І таксама спыталіся:

— Ну што там?

— Пакуль — нічога,— ціха адказалі ім дрэвы і зноў замоўклі.

Беглі паблізу рэчкі, вялікія і малыя беглі, хацелі паглядзець, што там робіцца, але не змаглі — берагі не пусцілі.

Таму і яны спыталіся — Дунай і Дняпро, Волга і Прыпяць, Лаба і Вісла, Влтава, Сава, Драва і Марава спыталіся:

— Ну што там?

— Пакуль — нічога,— адказалі краскі.

Побач тупацелі ў розныя бакі дарогі.

Пыльныя і камяністыя, лугавыя і горныя, лясныя, гацевыя і стэпавыя спяшаліся.

І яны хацелі зазірнуць між красак, але не змаглі — ніхто не пратаптаў і сцежачкі да таго таямнічага месца, а чакаць, пакуль пратопчуць, у іх не было часу і не хапала цярпення.

Таму і яны спыталіся:

— Ну што там?

— Пакуль — нічога,— адказалі травінкі і яшчэ шчыльней прыхінуліся адна да адной.

Беглі непаводдаль коні і каровы, алені і зайцы, казулі і ласі, мядзведзі і ваўкі.

Захацелася і ім паглядзець, чаго гэта ўсе так чакаюць.

Зрабіць такое ім прасцей, бо ў іх няма берагоў, якія не пускаюць падысці бліжэй, ім не трэба пратоптваць сцяжынкі, бо дзе яны толькі пройдуць — гэта ўжо і ёсць іх сцяжынка.

Селі яны наўкруга, усміхаюцца, быццам нешта нейкае ведаюць, падміргваюць адно аднаму, пытаюцца:

— Ну што там?

І тады расступіліся дрэвы, расхінулі свае калючыя лапкі і мяккалістыя галінкі.

І ўсе ўбачылі краскі.

І тады расхінуліся краскі — чырвоныя і блакітныя, жоўтыя і аранжавыя, белыя і ружовыя расхінуліся.

І ўсе ўбачылі траву.

І тады расхінулася трава, зялёна-зялёная, смарагдавая расхінулася, а ў ёй усе ўбачылі таго, каго так чакалі.

Звяры і жывёлы, якія сядзелі наўкруга, убачылі.

Дарогі таксама ўбачылі.

Рэчкі зноў жа ўбачылі.

Птушкі, якія вярнуліся, убачылі.

Тады зямля ўздыхнула стомлена-радасна і сказала:

— Вось вам брат і таварыш, дзеці мае. Дружыце з ім, і яго змушайце дружыць з вамі.

А ён, яшчэ немаўля, навародны чалавек, стаяў, як у калысцы, у зялёным гняздзечку травы, у вяночку духмяных кветак, у аздобе зялёналістых дрэў.

І да ўсіх славянскіх краёў было яму яшчэ блізка.

Працягнеш руку ў адзін бок — там ужо Расія, у другі — Югаславія, у трэці — Украіна, у чацвёрты — Балгарыя, у пяты — Беларусь, у шосты — Польшча, у сёмы — Чэхія і Славакія.

І колькі бакоў, столькі ў яго і краін было, у гэтага дзіцяняці.

Ён стаяў і гуляў з сонцам — цягаў яго, нібы за вусы, за доўгія і жоўтыя, як усё роўна залатыя, промні.

А на небасхіле ўжо збіраліся хмары.

І чуўся грукат — як водгалас барабанаў, якія аднолькава грымяць і ў часіны вялікіх радасцяў, і ў часіны яшчэ большых няшчасцяў.

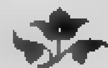
Наперадзе ў яго пакуль было ўсё: радасць і нягоды, войны і вяселлі, выпрабаванні і насалода.

І яшчэ ўсё тое, пра што расказана ў гэтай кнізе...

РАЗВІТАННЕ

Заключная балада

Прабачце, даўнія стагоддзі,
Што патрывожыў я ваш пыл,
Што, абмінуўшы змрок магіл,
На веча вашае прыводзіў
Сваіх сяброў — з той далячыні,
Што светла мроілася вам,
Што вашым снілася сынам,
Як сніцца лета ў зімняй стыні.
Мы пасядзелі,
як схацелі,
Пагаварылі,
як змаглі.
Раздзьмуўшы нанава вуглі,
Ля вашых вогнішчаў папелі.
Ваш боль,
ваш сум не абміналі
І вашу радасць перайшлі...
І дні — стагоддзямі міналі,
Стагоддзі — нібы дні прайшлі.
І вось яна,
часіна тая,
Калі развітвацца пара:
Камяк у горле — як гара,
Сляза — шчымлівая такая.
Бывайце ж, даўнія стагоддзі,
Мы зноў вяртаемся ў свой час,
Дзе над галовамі у нас,
Як радасць, сонца светла ходзіць...

ЗМЕСТ

Дасвецце 6
Сняданне 8
Камуніст 10
Сяўба 12
Мячык 15
Базары 19
Урок 21
Еш! 23
Вязень 25
Пытанне 27
Кветкі 29
Зброя 33
Шахматы 35
Навальніца 38
Ноч 40
Пустэльнік 43
Валы 46
Шыбеніца 48
Арыштант 52
Клетка 56
Ёлка 60
Яношык 62
Крылы 66
Кмет 68
Лазня 71
Кукіш 75
Песні 78
Рэха 80
Кузня 83
Званні 86
Чубы 88
Булава 90
Пагоня 93
Ростань 97
Будоўля 99
Саранча 101
Збуйніца 103
Вырадак 106
Копь 109
Акадэмія 111
Змяя 114
Вадзянік 116
Каханне 118
Розгі 120
Кароль 122
Падатак 125
Кантрабанда 126
Трызненне 128
Літаўры 130
Просьба 133
Чаканне 135
Вяселле 139
Свае 141
Змаганне 143
Сакалар 145
Касцёр 147
Казакі 150
Грунвальд 154
Званы 156
Анафема 158
Разня 160
Свабода 161
Чараўніца 163
З'яўленне 165
Адчай 168
Пыл 169
Лапці 171
Птушка 176
Івайла 181
Руяне 184
Ерась 186
Пір 190
Веча 193
Царыца 201

Вочы 203
Заклад 206
Падман 208
Пяроспар 209
Ахвяраванні 213
Шчасце 217
Хлеб 220
Сáма 224
Помста 227
Здзек 229
Вайна 231
Плач 234
Ловы 236
Багі 239
Чараты 243
Божа 245
Сунільда 247
Ідуць 249
Навінá 252
Вадаспад 254
Пачатак 257
Развітанне 260

Сіпакоў Я.
С 39 Веча славянскіх балад/Маст. М. Басалыга.— 2-е выд., дап.— Мн.: Маст. літ., 1988.— 263 с.: іл.
ISBN 5-340-00359-0

Трагічна-журботныя і гераічна-радасныя старонкі гісторыі ўсіх славянскіх народаў уваскрашае паэт у сваіх баладах, арыгінальных па форме, блізкіх да фальклорных твораў. Кніга балад была адзначана Дзяржаўнай прэміяй БССР імя Я. Купалы.

С $\frac{4702120200-004}{М\ 302\ (03)-88}$ 132—87 ББК84Бел7

ЯНКА СИПАКОВ
Иван Данилович Сипаков

ВЕЧЕ СЛАВЯНСКИХ БАЛЛАД

Минск
Издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Загадчык рэдакцыі Г. С. Шупенька
Рэдактар Л. Р. Законнікава
Мастацкі рэдактар Л. Я. Прагін
Тэхнічны рэдактар А. Б. Барадзіна
Малодшы рэдактар С. І. Расянчук
Карэктар А. Т. Глушчанка

ІБ № 2715. Здадзена ў набор 03.04.87. Падп. да друку 19.10.87. АТ 07717. Фармат 60×84¹/₁₆. Папера каубеларт. Гарнітура звычайная новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 15,34. Ум. фарб.-адб. 31,27. Ул.-выд. арк. 12,39. Тыраж 5000 экз. Зак. 307. Цана 2 р. 70 к.
Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11. Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.